

Випуск 2 (02)
2021 рік

Науковий
журнал

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
*ІСТОРІЯ
ТА ПЕДАГОГІКА***

**HUMANITARIAN STUDIES:
*HISTORY
AND PEDAGOGY***

Тернопіль
ЗУНУ
2021

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
історія та педагогіка**

*Науковий журнал.
Заснований від 24 лютого 2021 р.
Виходить двічі на рік.*

**Випуск 2 (02)
2021**

*Затверджено рішенням Вченої
ради ЗУНУ, протокол № 4
від 17 грудня 2021 р.*

**HUMANITARIAN STUDIES:
history and pedagogy**

*Scientific journal
Is published twice a year*

**Issue 2 (02)
2021**

---

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24844-14784Р від 07.04.2021 р.*

Науковий журнал «Гуманітарні студії: історія та педагогіка» розміщено в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Google Scholar, НБУВ.

Електронний варіант журналу:
<http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua>
<http://www.irbis-nbu.gov.ua>

Головний редактор:

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, декан соціально-гуманітарного факультету, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Заступники головного редактора:

Білоус Леся Іванівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Ребуха Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Відповідальний секретар:

Недошитко Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Редакційна колегія:**Історія**

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, декан соціально-гуманітарного факультету, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Білоус Леся Іванівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, академік Академії соціальних наук України, професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Кліш Андрій Богданович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (Україна)

Маслак Володимир Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (Україна)

Пасічник Михайло Степанович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Українська академія друкарства, м. Львів (Україна)

Передерій Ірина Григоріївна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка (Україна)

Федьков Олександр Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка (Україна)

Юрій Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Україна)

Яблонський Василь Миколайович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Ружанський Мечислав, доктор історичних наук, професор факультету права та адміністрації Вармінсько-Мазурського університету (Ольштин, Республіка Польща)

Рембж Марек, доктор габілітований, професор Сілезького університету в Катовіцах (Республіка Польща)

Матурканіч Патрік, доктор філософії, проректор з наукової роботи Університету прикладної психології в м. Терезін (Чеська Республіка)

Педагогіка

Ребуха Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Волошинов Сергій Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння, Херсонська державна морська академія (Україна)

Гладуш Віктор Антонович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології, Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Калаур Світлана Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності; керівник Центру післядипломної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна)

Кучер Світлана Леонідівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, Криворізький державний педагогічний університет (Україна)

Лаврентьєва Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро) (Україна)

Маслій Олег Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, заступник начальника Військової академії (м. Одеса) з навчальної роботи – начальник навчального відділу (Україна)

Рідкодубська Ганна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет (Україна)

Романшина Оксана Ярославівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна)

Царик Ольга Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Шукатка Оксана Василівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичного виховання та спорту, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)

Щербяк Юрій Адамович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Акім'як Амантіус, доктор габілітований, професор теологічного факультету в Кошицах, теологічного інституту в Спішській Капітулі Католицького університету в Ружомберку (Словацьчина)

Сліва Славомир, доктор філософії, декан економічно-гуманітарного факультету Академії прикладних наук Вищої школи Управління та Адміністрації в Ополе (Республіка Польща)

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Леся Біловус, Наталія Яблонська

УКРАЇНСЬКОМОВНА ПЕРІОДИКА ДІАСПОРИ США ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК
ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ЕМІГРАЦІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ 6

Оксана Гомотюк, Ірина Недошитко

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США У ВИСВІТЛЕННІ
ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР 17

Андрій Криськов

УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ
У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 28

Марина Палієнко, Ігор Срібняк

ТОВАРИСТВО «СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР» У ТАБОРІ ПОЛОНЕНИХ
УКРАЇНЦІВ ВЕЦЛЯР (НІМЕЧЧИНА).
1916-1917 РР.: ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ 41

Ірина Передерій, Андрій Нарадько

БЛАГОДІЙНІСТЬ У ЗАСНУВАННІ ТА РОЗВИТКУ
НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ 1860-1862 РР 54

ПЕДАГОГІКА

Віктор КАВЕЦЬКИЙ, Дарина ТАРАРУК

ПРОФЕСІЙНІ ОРІЄНТИРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА СВІДОМОГО
ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ 64

Олександр КУЧАЙ, Антоніна ДЕМ'ЯНЮК

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ 75

Nataliia LIVITSKA, Vltlali RUDYNSKYI

INTERPERSONAL ATTRACTION THROUGH THE PRISM
OF VOCATIONAL PEDAGOGIC COMMUNICATION 84

Ірина МЕЛЬНИЧУК, Ірина БІЛОУС

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТА НАВЧАННЯ
У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ... 92

Лілія РЕБУХА, Роман БРИК

ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: СТРУКТУРНО-
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ВЕБ-САЙТУ 101

Вікторія СІНИШИНА, Вікторія САВІЦЬКА

ІНТЕГРАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 113

З РЕДАКЦІЙНОЇ ПОШТИ

НАТАЛІЯ БЕМ

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА
ОБСЛУГОВУВАННЯ ПОВІТРЯНОГО РУХУ УКРАЇНИ 123

ІСТОРІЯ

UDC 94(477):070](73=161.2)

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.006>

Леся БІЛОВУС,

Тернопіль, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4882-4511>

Наталія ЯБЛОНСЬКА,

Тернопіль, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5790-1526>

УКРАЇНСЬКОМОВНА ПЕРІОДИКА ДІАСПОРИ США ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ЕМІГРАЦІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ

Анотація. Мета дослідження – дослідження та типологізація українськомовних періодичних видань діаспори США, їх вплив на збереження національної ідентичності. Методологія дослідження базується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності, а також на використанні загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Наукова новизна полягає в тому, що вироблено типологію такої періодики за регулярністю виходу, актуальністю змісту, різноплановістю, постійністю заголовка, спрямуванням видання, наявністю організації (однієї чи кількох) чи медіа групи, органом яких і виступає дане видання, також зроблено аналіз окремих журналів різного спрямування. Висновки. Збереження власної культури, рідної мови, віри в інтернаціональному середовищі можливе, і важливу роль у ньому відіграють періодичні видання. Українськомовні

© Леся Біловус, Наталія Яблонська, 2022.

газети та журнали діаспори США допомогли зберегти зв'язок іммігрантів із їхньою батьківщиною, стали елементом, що об'єднує навколо себе саме за національною ідентичністю. Аналіз газет та окремих журналів Українського народного союзу, Союзу українок Америки, церковного та мистецького спрямування доводить, що вони стали важливим елементом життя нашого етносу в США та допомогли зберегти свою мову, культуру, віру й національне світорозуміння.

Ключові слова: українськомовна періодика, українська діаспора США, національна ідентичність, газета «Свобода», журнал «Наше життя», часопис «Патріархат», журнал «Українка в світ

Lesia BILOVUS,

Ternopil, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4882-4511>

Natalia YABLONSKA,

Ternopil, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4882-4511>

UKRAINIAN-LANGUAGE PERIODICS OF THE US DIASPORA AS AN IMPORTANT FACTOR OF MAINTAINING COMMUNICATION BETWEEN EMIGRATION AND UKRAINE

Annotation. The purpose of the study is to analyse and to make the typology of Ukrainian-language periodicals of the US diaspora, and their impact on the preservation of national identity. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, scientificity, verification, authorial objectivity, as well as the use of general scientific and special historical methods. The scientific novelty is that the typology of such periodicals is made on basis of the regularity of publication, the relevance of content, diversity, consistency of the title, the direction of the publication, the presence of an organization (one or more) or media group, the body of which is this publication, also individual journals of different directions are analysed. Conclusions. Preservation of one's own culture, native language, and faith in the international environment is possible, and periodicals play an important role in it. Ukrainian-language newspapers and magazines in the US diaspora have helped keep immigrants in touch with their homeland, becoming an element that unites them around their national identity. Analysis of newspapers and individual magazines of the Ukrainian People's Union, the Union of Ukrainian Women of America, church and art shows that they have become an important element of our ethnic life in the United States and helped preserve their language, culture, and faith and national worldview.

Keywords: Ukrainian-language periodicals, Ukrainian diaspora in the USA, national identity, Svoboda newspaper, Nashe Zhyttia magazine, Patriarchy magazine, Ukrainka in the world magazine.

Постановка проблеми. Численні приклади значних досягнень українців у США свідчать про те, що у демократичних і вільних умовах український народ може бути конкурентоспроможним та мати повагу міжнародної спільноти. Наприклад, такий складник збереження національної ідентичності українців у США як українськомовна діаспорна періодика спочатку зазвичай формувалася як друкований орган однієї з освітніх, громадських чи політичних організацій. Скориставшись із можливостей американської свободи слова та демократії, українськомовні видання намагалися вивести нашу громаду в США на міжнародний культурний, релігійний простір, дати віру в свої сили, самоповагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії української діаспори та материкової України висвітлено у працях О. Малько [Малько, 2018]. Дослідження українськомовного контенту в інформаційному просторі української діаспори проведено А. Миколаєнко [Миколаєнко, 2018], О. Хімяк [Хімяк, 2012], В. Чекалюк [Чекалюк, 2016] та ін. Цінними для нашого дослідження вважаємо праці Л. Біловус [Біловус, 2017; Біловус, 2019], О. Гомотюк [Гомотюк, 2006; Гомотюк, 2014].

Оскільки друковане слово для суспільства відіграє дуже важливу роль: інформує, вчить, впливає на свідомість окремих індивідів і загалом – на соціум, то українськомовні періодичні видання в США допомагають зміцнювати національну свідомість своїх читачів, закликаючи їх до праці на користь історичної батьківщини. Однак типологію таких періодичних видань ще не було сформовано, а також практично не висвітлювалися окремі видання журнального типу. Тому метою нашої статті вбачаємо вироблення типології українськомовних періодичних видань діаспори у США, а також аналіз окремих журналів Українського народного союзу, Союзу українок Америки, церковного та мистецького спрямування.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність українськомовних періодичних видань і радіопрограм довели важливе значення у розвитку та підтримці української етнічної громади у США.

Відповідно до підручника Палехи Ю. та Н. Леміша [Палеха, 2009, С. 327–337], українськомовні газети і журнали української діаспори у США, належать до періодичних видань, особливістю яких є те, що вони виходять щороку з постійною кількістю номерів (випусків), через визначені часові проміжки, мають загальну назву, типове оформлення, нумеровані і/або датовані випуски, не повторюються змістом.

«Комунікація з читачем у друкованому виданні відбувається безпосередньо через текст, який за своєю специфікою включає додаткову невербальну інформацію, не володіє аудіальними та візуальними (крім ілюстрацій – малюнків, фотографій) засобами передання інформації. Тому ефективність

комунікації залежить переважно від викладу інформації та власне мови повідомлення, її кодів» [Дев'ятко, 2007, С. 331].

Для періодичних видань притаманне таке: оперативність і регулярність виходу, актуальність змісту, різноплановість, постійність заголовка спрямування видання, наявність організації (однієї чи кількох) чи медіа групи, органом яких і виступає це видання.

За регулярністю виходу у світ періодичні видання української діаспори у США є: щотижневі (газета «Свобода» до 1996 р. була щоденною), щодвотижневі, щоквартальні, щорічні.

За місцем випуску та сферою розповсюдження їх зараховуємо до закордонних українськомовних періодичних видань, а саме: у США, – що виходять у певному місті, розповсюджуються через систему передплат в усі штати, де спостерігається скупчення українців, та через мережу Інтернет.

Серед досліджуваних нами періодичних видань української діаспори США 77% займають газети – «основний вид періодичного видання, що виходить через невеликі проміжки часу, яке містить офіційні матеріали, оперативну інформацію та статті з актуальних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературні твори та рекламу» [Комова, 2007, С. 188]. Вони містять не тільки текстову інформацію, а й фотографії, графічні матеріали, і предметом висвітлення виступають поточні події (реалізуються у формі статті, огляду, рецензії, коментар, читацькі листи), оперативна інформація (реалізується у вигляді репортажу, хроніки, інтерв'ю, замітки тощо). Варто відзначити, що газета, на відміну від інших періодичних видань, вирізняється великим форматом, різним обсягом (від 2 до 100 сторінок), частим виходом. Обсяг українських газетних видань у США складає від 16 до 80 шпальт (сторінок). Класифікуємо їх за наступними ознаками: за функціональністю (громадсько-політичні газети, які систематично висвітлюють питання внутрішньої та зовнішньої політики України та США, культурних, духовних та інших аспектів життя діаспорної громади); за видавцем (засновником) (такі, що видаються громадськими організаціями чи товариствами, видавничою групою, окремим видавцем); за періодичністю (щотижневі, щодвотижневі); за місцем видання (місцеві із розповсюдженням штатами, у яких проживають українці); за матеріальною конструкцією (окремі одиничні випуски (номери)).

Усі газети відзначаються наявністю сукупності сталих елементів – заголовка газети, сторінки номера, текстових матеріалів, їх заголовків, фото та ін. Ю. Палеха та Н. Леміш вказують на основні реквізити газет, що у нашому випадку прийнятно і для газетних видань української діаспори США: назва організації (для тих, які видаються громадською організацією чи товариством), назва виду документа (газета), довідкові дані, контакти, слоган, місце видання, заголовок газети, дата і номер видання, рубрикований текст [Палеха, 2009, С. 332].

27% аналізованої періодики української діаспори США становлять журнали – «періодичні журнальні видання, що містять статті або реферати з

різноманітних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературно-художні твори, що мають постійну рубрикацію, яка офіційно затверджена в даному виданні» [Палеха, 2009, С. 332]. Навколо журналів сконцентровані політичні та громадські сили, що посилює їх суспільний вплив. Зазвичай журнальне видання виходить у вигляді скріплених палітуркою аркушів визначеного формату в обкладинці. Остання виконує інформаційну і художню оформлювану функцію. Для журналу як для періодичного видання притаманні такі ознаки: визначена періодичність і регулярність виходу, визначений порядок затвердження, матеріал публікується у вигляді статей, тематична спрямованість, особливе поліграфічне оформлення. На відміну від газет, інформація у журналах не є така оперативна, але більш різноманітна: первинна (статті, нариси, літературні твори) і вторинна (реферати, огляди, рецензії).

Журнальні видання української діаспори у США класифікуємо за двома ознаками: за читацькою адресою вони призначені читачам-неспеціалістам, а за функціональним призначенням – художньо-публіцистичний (містить твори художньої літератури різного вікового призначення, статті та матеріали з питань культури, політики, побуту та ін., що подаються у доступній формі; структура й особливості публікацій визначаються конкретною тематикою і рубриками видання) та науково-популярний (містить теоретичні статті та експериментальні дослідження у історичній сфері з метою навчання і самоосвіти читачів, формування світогляду останніх), хоча такої чіткої диференціації провести не можемо, бо у художньо-публіцистичному «Нашому житті» часто публікують наукові дослідження, а у науково-популярних «Вістях Комбатанта» зустрічаються художні і публіцистичні тексти.

Журнальні видання мають зазвичай формат А4, двошпальтові смуги, набираються шрифтом одного кегля, містять малюнки тощо. У журналах української діаспори США, крім обкладинки, обов'язково присутній і титульний аркуш, де зазначено вихідні дані видання. Також постійними елементами є: заголовок журналу та заголовки рубрик і статей, нумерація сторінок, зміст українською та англійською мовами, ілюстрації, реклама тощо. Фахівці виділяють, як і в газетних виданнях, наявність основних реквізитів журнального видання: назва журналу, назва і довідкові дані про організацію-видавця, місце видання та адреси редакцій, заголовки, дата і номер, тексти публікацій [Палеха, 2009, С. 337].

Щороку у січні на сторінках «Свободи» з'являється інформація щодо розсилання передплатникам «Альманаху УНС» на прийдешній рік. Це ілюстроване багатосторінкове видання, зазвичай, публікує цінні та цікаві матеріали з різних сфер діяльності українців. Відгуки читачів свідчать про те, що традиційний характер розміщення інформації вони добре сприймають. Кожен альманах в цілому, а особливо його перший розділ, завжди присвячений важливій події в національній історії або ювілею (наприклад, річниці проголошення незалежності України або чорнобильської катастрофи,

120-річчя «Свободи», 500-річчя відкриття Америки, ювілеї видатних українців). Є тут звернення журналістів до читачів; великий розділ присвячено культурі (причому авторами є й дописувачі з України – письменники, науковці, публіцисти), творчості українських поетів (публікуються їх тексти); багато матеріалів з сучасної та минулої історії українців як у материковій Україні, так і в діаспорі; окремо виділено розділ про Голодомор 1932-33рр., коли надруковані матеріали не просто повертають читачів назад в часі, а й допомагають критично усвідомити це минуле. До роздумів та отримання корисної інформації спонукають і тексти розділів «Доле моя, Україно», «Дорога до храму», «Мова – душа народу», «Визначні імена, біографії, ювілеї», «Люби і знай рідний край». Кожна стаття, присвячена виходу чергового альманаху, детально аналізує його змістове та тематичне наповнення, заохочує читачів ділитися враженнями, критичними зауваженнями і побажаннями [альманах УНС, 1992; В дорозі, 2013; Волянський, 1996].

Союз українок Америки (СУА) теж має свій представницький друкований орган – журнал «Наше життя». Відсвяткувавши у 2018 р. 75-річчя свого журналу, союзнянки в інтерв'ю редакції «Свободи» зазначають, що зміст їх часопису мало що змінився за цей час. Сторінка жіночих портретів в українській історії та сучасності, Українського музею у Нью-Йорку (яким опікується СУА), повідомлення Головної управи СУА, резолюції конвенцій, актуальний матеріал щодо жіночого руху в Америці, зокрема новини СФУЖО, діяльність округ і відділів, як і сторінка для дітей, добродійництва та сторінка харчування залишилися незмінними. Однак із здобуттям Україною незалежності та організацією там Союзу українок, з'явилося чимало матеріалів із самої України, про співпрацю СУА із українськими жіночими організаціями, новин літератури та мистецтва. У своєму інтерв'ю доповідачки відзначили важливість сьогодні англомовної частини журналу, оскільки це уможливлює неукраїнкам або тим, хто не дуже добре знає українську мову володіти матеріалом щодо українських традицій, звичаїв, українського життя та історії. Сьогодні «Наше життя» є єдиним жіночим україномовним журналом на теренах США [Кузьмович, 1993].

Хто уважно стежить за виданнями релігійного та історико-церковного спрямування, не омине своєю увагою часопис «Патріархат» – аналітичне видання УГКЦ, засноване членами Українського Патріархального руху, який зародився на підтримку діяльності Патріарха Йосифа Сліпого в 1963 р. у США. Майже сорок років це видання було своєрідним містком між усіма країнами, де проживали українські греко-католики, а у 2002 р. редакцію часопису перенесено в Україну. Цей журнал сьогодні пропонує на своїх сторінках чимало дискусійних питань для обговорення проблем сучасного українського богослов'я. Загалом, на сторінках преси, яку можна назвати світською, не так уже й багато статей, що порушують суто релігійні теми. Одні пояснюють це зневірою щодо об'єднання церков, інші – проповіданням універсалізму багатьма католиками як серед мирян, так і серед священників. Натомість «Патріархат» робить спроби щодо проведення конструктивного діалогу через опублікування статей на теми

пошуку шляхів релігійного зближення у контексті національних інтересів, толерантності при одночасному обережному ставленні до чужих впливів. У пресі відзначають високий рівень фаховості, філософічність друкованих матеріалів цього часопису, що відзначаються глибоким аналізом суспільно-церковних подій. Поширеною є практика, коли сам адміністратор журналу (С. Махно) або хтось із відомих журналістів (наприклад, Д. Яневський) на сторінках «Свободи», «Час і Події» у відповідних рубриках «Культура», «Нові видання» знайомлять читачів із основними матеріалами наступного числа «Патріархату», подаючи інформацію про опубліковані статті, церковно-історичну публіцистику, роздуми, наукові дослідження, виступи на екуменічних конференціях, історичні екскурси, видатних діячів церкви, і запрошуючи статі передплатниками часопису, вказуючи усі необхідні контакти та реквізити [Костелина, 2011; Махно, 2013; Яневський, 2012].

Серед друкованих матеріалів, присвячених друкованому слову в діаспорі, на особливу увагу заслуговує невелика серія статей Павла Лопати у газеті «Міст» в рубриці «Культура», де канадський художник українського походження аналізує долю кількох неперіодичних видань. За своїми вподобаннями він обрав мистецтвознавчі часописи, наприклад, «Нотатки з мистецтва», тридцять номерів яких видавало Об'єднання митців українців в Америці. Автор простежує хронологію видань, причини заснування журналу та подальшої його неперіодичності виходу. Українські митці, які жили і працювали в радянській Україні, імена яких замовчувалися, могли сподіватися на адекватну презентацію їх творчості тільки в цьому часописі; натомість діаспорні українці мали можливість через нього показати широкому загалу повноту і різноманітність національного мистецтва, заповнити прогалини в його рецепції. Авторами статей були справжні науковці, культурологи, історики мистецтва, самі творці; і, як свідчить стаття Павла Лопати, кожен номер був присвячений кільком митцям, дописи про яких відзначалися фаховістю та тематичною розмаїтістю. Загалом, «Нотатки з мистецтва» виконували своєрідну інформаційну роль, популяризуючи мистецьке життя на еміграції, створюючи загальну картину діяльності митців, які своєю творчістю збагатили українську культуру. Останнє число журналу вийшло у 1990 році, після чого, зважаючи на досить поважний вік його засновника і постійного редактора Петра Мегика, часопис припинив своє існування, оскільки продовжувачів цієї благородної справи не знайшлося [Лопата, 2013].

Ще одним періодичним виданням нашої діаспори у США, на яке потрібно звернути увагу, є журнал-квартальник «Українка в світі», що його видає Світова федерація українських жіночих організацій (СФУЖО). Хоча публікацій про це видання обмаль, і на їх основі можна зробити висновок про всебічність та глибину подання матеріалу в цьому виданні. Тут можна ознайомитися зі статтями про видатних чи відомих жінок минулого та сьогодення, учасниць визвольних змагань, руху опору; аналізується низка матеріалів, що мають безпосередній зв'язок із сучасною Україною чи українським життям у діаспорі,

харитативною працею в українській громаді; публікуються художні твори. Тематично журнал завжди розширював свій діапазон, з'являлися нові рубрики: «Жінки України», «Наші сучасниці», «Наші втрати», авторські статті. Перелік авторів досить численний: США, Канада, Чехія, Польща, Німеччина, Австрія, Франція тощо (там, де є організовані жіночі громади), а після проголошення незалежності України з'являються дописувачі і з-за океану. Кожний журнал, зазвичай, відкривається передовицею голови СФУЖО, де порушуються актуальні питання життя України та діаспори, які можуть впливати на діяльність жіночих організацій в діаспорі, чи дає поради, що стосуються праці останніх. Видання інформує читачів не тільки про діяльність СФУЖО та інших жіночих організацій, проведення конкурсів, нових проектів, видань, час від часу друкуються матеріали виступів представниць на сесіях ООН. Також для поширення відомостей щодо України і СФУЖО, української сучасності і минулого та залучення англомовних читачів щорічно один номер, п'ятий, виходить англійською («Ukrainian Woman in the World»). Завдяки йому про Україну та українців знають у світі. Про популярність «Українки у світі» свідчить його тривала історія існування: у 2014 році цей кварталник святкував своє 50-річчя. Тож питання вартості, важливості журналу для української громади є бездискусійним [Бризгун-Соколик, 2014; Кузьменко, 1995; 1998].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можна стверджувати, що українські періодичні видання на теренах США, як і загалом на Заході, залишалися унікальним засобом зв'язку між українською імміграцією та її прабатьківщиною; будучи одним з найважливіших чинників збереження рідної мови і культури в інонаціональному середовищі, вони стали важливим елементом духовного життя нашого етносу, що дало можливість втримати солідарність цього світу, зберегти українське в Америці так, що сьогодні ми ідентифікуємо його як своє, навіть здалеку, – за мовою, вірою, культурою, національним світорозумінням.

Список літератури

1. Альманах УНС є в дорозі до читачів. *Свобода*. 1992. Ч. 12. С. 1, 4.
2. Біловус Л. *Україномовна періодика у національно-культурному житті української діаспори США (1991–2017 рр.)*. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 608 с.
3. Біловус Л. *Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991–2017 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра іст. наук: 07.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка*. Тернопіль, 2019. 44 с.
4. Бризгун-Соколик О. *Журналові «Українка у світі» – 50 років*. *Свобода*. 2014. № 2. С. 9, 17.
5. *В дорозі до читачів – «Альманах УНС на 2013 рік» / Редакція «Свободи»*. *Свобода*. 2013. № 11. С. 8.
6. Волянський О. *Альманах УНС – видатна книга*. *Свобода*. 1996. Ч. 71. С. 2.

7. Гомотюк О. Ідеї української державності в українознавчих дослідженнях української діаспори міжвоєнного періоду. Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті. Зб. допов. Львів: Сполом, 2006. С. 128–136.
8. Гомотюк О. Українська діаспора США у процесах українського державотворення: перспективи дослідження. Мандрівець. 2014. (5). С. 48–53.
9. Дев'ятко Н. ЗМІ: Джерела міфу про двомовність. Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2007. Вип. 15. 472 с. С. 327–336.
10. Комова М. В. Документознавство: навч. посіб. Львів: Тріада плюс, 2007. 296 с.
11. Костелина Л. Інформуймо більше і докладніше про церковні справи. Час і Події. 2011. № 5. 02 лютого.
12. Кузьменко С. Журнал «Українка в світі». Свобода. 1995. Ч. 20. С. 2; 35-літній ювілей «Українки в світі». Свобода. 1998. Ч. 36. С. 4.
13. Кузьмович О. Українські жінки Нью Йорку відзначають 50-річчя свого журналу. Свобода. 1993. Ч. 41. С. 1, 4.
14. Лопата П. Феномен «Нотаток з мистецтва». Міст. 2013. 30 травня.
15. Малько О. До питання про взаємодію української діаспори з Україною. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Вип. 40. С. 408–436.
16. Махно С. Про що пише «Патріархат»? Свобода. 2013. № 49. С. 12.
17. Миколаєнко А. Політичні дискусії української громади в діаспорній пресі другої половини ХХ ст. Український інформаційний простір. 2018. № 2. С. 209–217.
18. Палеха Ю. І. Загальне документознавство: навч. посібник / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Ліра – К, 2009. 434 с. URL: <http://library.nung.edu.ua/zagalne-dokumentoznavstvo.html>
19. Хімяк О. Українська преса на Американському континенті (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38116/05-Khimiak.pdf>
20. Чекалюк В. Українськомовна преса США та Чикаго. Ukrainian people. 2016. URL: <https://ukrainian-people.us> українськомовна-преса-сша-та-чикаго/
21. Яневський Д. Часопис «Патріархат» – вікно у світ духовної культури України. Час і Події. 2012. № 17. 25 квітня.

References

1. Almanakh UNS ye v dorozhi do chytyachiv [Almanac of the Ukrainian People's Union is on the way to readers]. Svoboda. 1992. Ch. 12. S. 1, 4. [in Ukrainian]
2. Bilovus L. Ukrainomovna periodyka u natsionalno-kulturnomu zhytti ukrainskoi diaspory SShA (1991–2017 rr.) [Ukrainian-language periodicals

- in the national and cultural life of the Ukrainian diaspora in the United States (1991–2017)*]. Ternopil: TNEU, 2017. 608 s. [in Ukrainian].
3. Bilovus L. *Ukrainskomovna periodyka ukraïnskoi diaspory SShA u zberezhenni natsionalnoi identychnosti (1991–2017 rr.)* [Ukrainian-language periodicals of the Ukrainian diaspora in the United States in preserving national identity (1991–2017)]: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ist. nauk : 07.00.01 / Ternopil'skyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil, 2019. 44 s. [in Ukrainian].
  4. Bryzghun-Sokolyk O. *Zhurnalovi «Ukrainka u sviti» – 50 rokiv* [Ukrainian in the World – magazine is 50 years old]. *Svoboda*. 2014. № 2. S. 9, 17. [in Ukrainian]
  5. *V dorozhi do chytachiv – «Almanakh UNS na 2013 rik»* [On the way to readers - «UNS Almanac for 2013»] / Redaktsiia «Svobody». *Svoboda*. 2013. № 11. S. 8. [in Ukrainian]
  6. Volianskyi O. *Almanakh UNS – vydatna knyha* [The UNS Almanac is an outstanding book]. *Svoboda*. 1996. Ch. 71. S. 2. [in Ukrainian]
  7. Homotiuk O. *Idei ukrainskoi derzhavnosti v ukrainoznavchkykh doslidzhenniakh ukraïnskoi diaspory mizhvoiennoho periodu* [Ideas of Ukrainian statehood in Ukrainian studies of the Ukrainian diaspora of the interwar period]. *Diaspora yak chynnyk utverdzhennia derzhavy Ukrainy u mizhnarodnii spilnoti*. Zb. dopov. Lviv: Spolom, 2006. S. 128–136. [in Ukrainian].
  8. Homotiuk O. *Ukrainska diaspora SShA u protsesakh ukrainskoho derzhavotvorennia: perspektyvy doslidzhennia* [The Ukrainian diaspora in the United States in the processes of Ukrainian state formation: prospects for research]. *Mandrivets*. 2014. (5). S. 48–53. [in Ukrainian].
  9. Deviatko N. *ZMI: Dzherela mifu pro dvomovnist* [Media: Sources of the myth of bilingualism]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*. Lviv, 2007. Vyp. 15. 472 s. S. 327–336. [in Ukrainian]
  10. Komova M. V. *Dokumentoznavstvo: navch. posib.* [Records management]. Lviv: Triada plus, 2007. 296 s. [in Ukrainian]
  11. Kostelyna L. *Informuimo bilshe i dokladnishe pro tserkovni spravy* [Let's inform more and more about church affairs]. *Chas i Podii*. 2011. № 5. 02 liutoho. [in Ukrainian]
  12. Kuzmenko S. *Zhurnal «Ukrainka v sviti»* [«Ukrainian in the World» – Magazine]. *Svoboda*. 1995. Ch. 20. S. 2; 35-litnii yuvilei «Ukrainky v sviti». *Svoboda*. 1998. Ch. 36. S. 4. [in Ukrainian]
  13. Kuzmovych O. *Ukrainski zhinky Niu Yorku vidznachuiut 50-richchia svoho zhurnalu* [Ukrainian women in New York celebrate the 50th anniversary of their magazine]. *Svoboda*. 1993. Ch. 41. S. 1, 4. [in Ukrainian]
  14. Lopata P. *Fenomen «Notatok z mystetstva»* [The Phenomenon of Art Notes]. *Mist*. 2013. 30 travnia. [in Ukrainian]
  15. Malko O. *Do pyttannia pro vzaiemodiiu ukraïnskoi diaspory z Ukrainoiu* [On the issue of interaction of the Ukrainian diaspora with Ukraine]. *Naukovi*

- zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 2018. Vyp. 40. S. 408–436. [in Ukrainian]
16. Makhno S. *Pro shcho pyshe «Patriarkhat»? [What does the Patriarchate write about?]* Svoboda. 2013. № 49. S. 12. [in Ukrainian]
  17. Mykolaienko A. *Politychni dyskusii ukrainskoi hromady v diasporii presi druhoi polovyny XX st. [Political discussions of the Ukrainian community in the diaspora press of the second half of the twentieth century]* Ukrainskyi informatsiinyi prostir. 2018. № 2. S. 209–217. [in Ukrainian]
  18. Palekha Yu. I. *Zahalne dokumentoznavstvo: navch. posibnyk [General Records management]* / Yu.I. Palekha, N.O. Lemish. 2-he vyd., dopov. i pererobl. K.: Lira – K, 2009. 434 s. URL: <http://library.nung.edu.ua/zagalne-dokumentoznavstvo.html> [Дата звернення 22.11.21]
  19. Khimiak O. *Ukrainska presa na Amerykanskomu kontynenti [Ukrainian press on the American continent (late XIX - early XX centuries)]*. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38116/05-Khimiak.pdf> [in Ukrainian]
  20. Chekaliuk V. *Ukrainskomovna presa SShA ta Chykaho [Ukrainian-language press of the USA and Chicago]*. Ukrainian people. 2016. URL: <https://ukrainianpeople.us/ukrainskomovna-presa-ssha-ta-chykaho/> [in Ukrainian]
  21. Yanevskiy D. *Chasopys «Patriarkhat» – vikno u svit dukhovnoi kultury Ukrainy [The Patriarchate magazine is a window into the world of spiritual culture of Ukraine]*. Chas i Podii. 2012. № 17. 25 kvitnia. [in Ukrainian]

УДК 378: 94 (477)

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.017>

Оксана ГОМОТЮК,

Тернопіль, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>

Ірина НЕДОШИТКО,

Тернопіль, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9233-7169>

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США У ВИСВІТЛЕННІ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.

Анотація. У статті розглянуто діяльність української діаспори США з метою висвітлення фактів про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні.

З'ясовано, що світ пізнав правду про цю страшну сторінку нашої історії завдяки таким відважним правдолюбам як Малком Магерідж, Вільям Баклі, Роберт Конквест та Джеймс Мейс.

Доведено, що українська діаспора США і до сьогодні тримає активну позицію у висвітленні трагічних подій 1932–1933 рр., адже світ має про це знати; у свідомості поколінь має закарбуватися глибоке розуміння того, що подібне ніде і ніколи не має повторитися. Так, у 2015 році з ініціативи української громади у Вашингтоні було відкрито Меморіал жертвам Голодомору 1932-33 років. Палата Представників Конгресу США одноголосно визнала Голодомор в Україні актом терору і масового вбивства, скерованим проти українського народу. У деяких штатах інформацію про Голодомор внесли до навчальних планів середніх шкіл.

Наголошуємо, що тема Голодомору 1932–1933 рр. в Україні така страшна і глибока, що, мабуть, мине чимало часу, поки вона буде вивчена й усвідомлена українцями і світом. Проте як етнічні українці, так і ті, хто проживає в діаспорі, мають докладати максимум зусиль для висвітлення всієї правди та гідного вшанування пам'яті усіх жертв геноциду українського народу.

Ключові слова: Голодомор, українська діаспора, Меморіал жертвам Голодомору, геноцид.

Oksana HOMOTIUK,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>;

Iryna NEDOSHYTKO,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9233-7169>

ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE HIGHLIGHTING OF THE HOLODOMOR OF 1932-33

Annotation. The article examines the activities of the Ukrainian diaspora in the United States in covering the truth about the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine.

It has been found that the world has learned the truth about this terrible page in our history due to such brave truth-tellers as Malcolm Mageridge, William Buckley, Robert Conquest and James Mace.

It has been proved that the Ukrainian diaspora in the United States still takes an active position in covering the tragic events of 1932-1933, because the world needs to know about it, and a deep understanding must be etched in the minds of generations that this should never happen again. Thus, in 2015, at the initiative of the Ukrainian community, a Memorial to the Victims of the Holodomor of 1932-33 was opened in Washington. The US House of Representatives unanimously recognized the Holodomor in Ukraine as an act of terror and mass murder against the Ukrainian people. In some states, information about the Holodomor is added to secondary school curricula.

We have emphasized that the topic of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine is so terrible and deep that it will probably take a long time for it to be studied and realized by Ukrainians and the world. However, ethnic Ukrainian as well as in the diaspora must make every effort to shed light on the whole truth and honor the memory of all victims of the genocide of the Ukrainian people.

Keywords: Holodomor, Ukrainian diaspora, Holodomor Memorial, genocide.

Постановка проблеми. Одним із шляхів інтеграції України у світовий простір, утвердження її міжнародного іміджу, сприйняття як надійного і передбачуваного партнера є використання можливостей діаспори.

Велике значення для формування позитивного іміджу України має визнання міжнародним співтовариством штучного Голодомору 1932–1933 років.

Багато років ця тема залишалася незною, неіснуючою. Лише зі здобуттям Незалежності в Україні почали говорити про цю велику трагедію... Однак за межами України, зокрема, серед української діаспори США та Канади вже з 50-х років ХХ ст. проводили дослідження на цю тему.

Аналіз останніх досліджень. Для вивчення окресленої проблеми важливе значення мають праці С. Кульчицького, Я. Калакури, В. Марочка, Г. Васильчука, Г. Касьянова, М. Шитюка, К. Назарової та ін.

Однак ватро зазначити, що до сьогодні відсутня ґрунтовна й узагальнена праця, у якій висвітлювалася б зазначена проблема.

Більшість неопублікованих документів зберігається в різних архівних сховищах. Важливими для дослідження виявилися документи фондів Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України.

Формулювання цілей статті. Дослідити діяльність української діаспори США у висвітленні Голодомору 1932-1933 рр.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що правда про Великий Голод в Україні 1932–1933 рр. вже закріпилася у свідомості майже усього світу. Однак шлях до цього був складним, тривалим, а робота щодо висвітлення всієї правди не припиняється і до сьогодні. Були часи, коли дійсність цього вселюдського злочину заперечували не тільки в СРСР, а й кореспондент «Нью Йорк Таймс» Волтер Дюранті, французький прем'єр Едвард Еріо, і навіть безсторонній, здавалося б, драматург Бернад Шоу [The fourth generation speaks the famine of 1933 in Ukraine through my eyes. Essay by winners of the XXIV th Marusia Beek Library Competition for children and young people, 1997, P. 7].

Вільний світ пробудився і пізнав правду про цю страшну сторінку нашої історії завдяки таким відважним правдолюбам як Малком Магерідж, Вільям Баклі, Роберт Конквест (автор праці «Жнива скорботи» [Conquest, 1986.] та Джеймс Мейс, який був піонером у дослідженні двох важливих явищ історії України ХХ ст. Його докторська дисертація «Комунізм і дилеми національного визволення: національний комунізм в радянській Україні, 1918–1933» стала першим науковим дослідженням з цієї теми у зарубіжній та українській історіографії, а другою темою, яка стала покликанням його життя, був Голодомор [Мейс, 2007, С. 185]. Звичайно, за це вони заслуговують на велику шану та вдячність від українського народу. Однак не пізнали б і вони всієї правди про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні, якби не наполегливі голоси західної діаспори. Колишній голова УККА Михайло Савків стверджує, що «... українська американська громада була єдиним інформатором про Голодомор протягом більше 60-ти років» [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр.132287, арк. 127]. Першими, хто відкрив правду тих страшних років, були твори українських письменників в еміграції. Так, у 1952 р. виходить книга Дмитра Соловія «Стежка на Голготу: винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом у 1929–1933 роках» з переднім словом Матвія Стахів, видана у Нью-Йорку, Детройті та Скрантоні у друкарні «Народної Волі» [Соловій, 1952], а в 1963 р. книга Василя Гришка «Москва сльозам не вірить: трагедія України 1933 року з перспективи 30-річчя (1933–1963) [Гришко, 1963]. У 1978 р. у Нью-Йорку вийшла друком ще одна книга Василя Гришка «Український «Голокост», 1933» [Hryshko, 1978]. Доносили світові правду про події 1932–1933 рр. твори Уласа Самчука, Олени Звичайної, Василя Барки, Ольги Мак, Докії Гуменної та

ін. Проте більшість закордонних досліджень не могли спиратися на офіційні документи, оскільки ті були засекречені, і тому апелювали до свідчень очевидців та інформаційних повідомлень преси того часу. Переосмислення радянської історії та відкриття втаємничених її сторінок почалося з епохою «гласності» часів Михайла Горбачова.

У 1986 р. з ініціативи української діаспори та науковців Гарвардського інституту українознавчих студій в Конгресі США було створено Комісію з дослідження Голоду в Україні (1986–1990 рр.). Метою конгресової комісії було «...провести дослідження Українського Голоду 1932–1933, щоб: 1) розширити знання світу про голод; 2) дати американській громадськості краще розуміння радянської системи через розкриття її ролі в подіях українського голоду» [Фонд Шоа, 2009]. Виконавчим директором і основною фігурою конгресово–президентської Комісії був Джон Мейс. Він разом з невеликою групою дослідників, яким допомагали члени Громадського Комітету Вшанування Жертв Голодомору (створений у 1983 р. українськими свідками Голодомору в Чикаго), підготував доповідь Конгресу США. На основі глибокого аналізу архівних документів, праць дослідників із діаспори, книг американських та англійських журналістів, дисидентської радянської літератури, матеріалів радянської української преси та інших джерел було зроблено висновок щодо причин і наслідків голодомору. Головний із них – «Йосип Сталін і його оточення вчинили геноцид проти українців у 1932–1933 рр.» та «Американський уряд вчасно отримував достатньо інформації про голод 1932–1933 років в Україні, однак не визнав цього публічно й по суті не реагував» [Investigation of the Ukrainian Famine 1932–1933, P. 7]. Зазначимо, що у цій доповіді висвітлена діяльність діаспори, яка протестувала проти курсу адміністрації Франкліна Д. Рузвельта на зближення з СРСР та домагалася надати допомогу мільйонам голодуючих в Україні. Однак їх зусилля виявилися марними через цілковиту байдужість тодішньої американської адміністрації. Більше того, 16 листопада 1933 р. США офіційно визнали Радянський Союз – у найтрагічніший для України момент національної історії. У листопаді-грудні 1933 р. в багатьох містах Америки проходили марші протесту української громади проти визнання Сполученими Штатами радянського уряду, який масово виморював українців голодом.

18 листопада 1933 р. 8 тис. українців вийшли в Нью-Йорку на знак протесту, а 17 грудня 5 тис. українських американців протестували у Чикаго [Голодомор–геноцид 1932-33 роки в Україні і Америці, С. 2]. Також українсько-американська громада вимагала дій від Конгресу США. Так, 28 травня 1934 р. Гамільтон Фіш, конгресмен від Нью-Йорку вніс на розгляд Палати представників проект резолюції, в якій «...радянський уряд звинувачувався в голоді на Україні, висловлювалося співчуття українському народу та містився заклик до радянського уряду дозволити надавати продовольчу допомогу» [Голодомор–геноцид 1932-33 роки в Україні і Америці, С. 2]. Однак до голосування тоді так і не дійшло, значно мірою через політичні мотиви. І лише у 1988 р. (через

55 р.) Америка продемонструвала спроможність демократичного суспільства визнати історичну правду та здатність до морального каяття, адже доповідь конгресово-президентської Комісії стала першим визнанням на державному рівні великого голоду в Україні 1932–1933 рр. актом геноциду, вчиненого комуністичним режимом проти української нації.

Зазначимо, що українська діаспора США і до сьогодні займає активну позицію у висвітленні трагічних подій 1932–1933 рр., адже світ має про це знати, у свідомості поколінь має закарбуватися глибоке розуміння того, що подібне ніде і ніколи не має повторитися. Організуються різноманітні заходи, спрямовані на забезпечення визнання міжнародною громадою, зокрема американською громадськістю, місцевим політичним істеблшментом Голодомору 1932-1933 років в Україні актом геноциду проти українського народу [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 196].

Напередодні відзначення 60-ї річниці трагічних подій 1932–1933 рр. заходами Громадського комітету Вшанування Жертв Голодомору за пожертви української громади було завершено спорудження першого пам'ятника жертвам Геноциду 1932–1933 рр., який встановили на площі в передмісті Чикаго [Мищенко, 2010, С. 3].

Наприкінці 2002 р. створено Фундацію Українського Геноциду – США, яка основною метою своєї діяльності визначила «...відкрити справжнє обличчя російської імперії і донести правду світові про злочини супроти людства, а особливо супроти українського народу» [Виступ голови Фундації Українського Геноциду–США Миколи Мищенка, 2007, С. 2]. Адже Голодомор – це не тільки сім мільйонів життів, а й 66 тонн золота, 1 439 тонн срібла, діаманти, антикваріат тощо. До цього часу ще ніхто не сказав усьому світові, що Голодомор був не тільки найбільшим в історії геноцидом, а й наймасштабнішим та найефективнішим грабунком людей. Такою собі золото заготівлею, золотою лихоманкою по-комуністичному. Де жертви самі дістають і несуть завойовникам свої родові скарби. Лиш би відстрочити смерть. А, може, й вижити... [Надоша, Гонський, 2007, С. 17].

Українська діаспора в контексті привернення уваги до Голодомору співпрацює з Українським кокусом у Конгресі США. Зокрема, було досягнуто домовленості з офісом конгресмена Сандрі Левіна щодо прийняття резолюції, яка дозволила провести фотовиставку в Конгресі, присвячену 70-ій річниці голодомору в Україні [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 197].

У квітні 2003 року в Американському журналі міжнародного права, одному з найбільш впливових та авторитетних у світі періодичних видань у сфері міжнародного права і міжнародних відносин, вийшла велика за обсягом стаття Дейвіса Маркуса під назвою «Злочини голодомору в міжнародному праві» [Marcus, 2003]. Констатуючи факт мало вивченості проблематики з точки зору міжнародно-правової доктрини, а також підкреслюючи ту обставину, що саме застосування керівництвом окремих держав практики терору голодом представляє собою один із найбільш «зручних та дешевих» механізмів

винищення частини населення власної країни, автор, серед іншого, робить висновок про необхідність визнання міжнародним співтовариством штучного Голодомору як злочин проти людства [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 41]. У листопаді 2003 р. провідні українські ЗМІ в США (газети «Свобода», «Америка», «The Ukrainian Weekly») надрукували цілу низку матеріалів на вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 119]. Також з цією метою проведено ряд заходів, серед яких: демонстрація меморіальної виставки та проведення пам'ятного концерту в штаб-квартирі ООН, проведення панахиди в Соборі св. Патрика та скорботної ходи вулицями Нью-Йорка, під час якої роздавали листівки з правдивою інформацією про Голодомор [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13286, арк. 56–57].

Проведення широкомасштабної роботи українською громадою США з метою висвітлення правди про Голодомор 1932–1933 рр. принесло свої результати. Палата Представників Конгресу США в резолюції № 356 від 20 жовтня 2003 р. «...одногосно визнала Голодомор в Україні актом терору і масового вбивства, направленим проти українського народу» [House of Representatives adopts resolution on Famine of 1932–1933, P. 1]. Президент Джордж Буш, звертаючись до українського народу з нагоди 70-ї річниці Голодомору заявив, що «світ повинен винести урок з цієї чорної сторінки історії задля майбутніх поколінь і задля недопущення подібних жакіть у майбутньому». Також він наголосив, що «...американці приєднуються до вшанування пам'яті загиблих і підтверджують відданість принципам свободи, порозуміння і моральної підтримки. Сполучені Штати мають честь бути другом України, і надалі допомагатимуть її громадянам у зусиллях, спрямованих на зміцнення демократії і ринкової економіки» [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 86]. Ще одним важливим здобутком стало те, що 5 серпня 2005 р. стараннями Фондації Українського Геноциду-США губернатор штату Іллінойс Род Благоевич підписав поправку «Вивчення Геноциду НВ 312», згідно з якою «...вивчення трагедії Українського Геноцидного Голодомору є обов'язковим в освітянській шкільній мережі штату Іллінойс» [Міщенко, 2010, С. 3]. Також у штаті Пенсільванія включили інформацію про Голодомор до навчальних планів середніх шкіл [Савків, 2008, С. 294]. Триває робота над тим, щоб адаптувати ці навчальні плани для усіх штатів.

Зазначимо, що українська громада США виступила з ініціативою спорудження у Вашингтоні пам'ятника жертвам Голодомору 1932–1933 рр. [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13286, арк. 190]. У лютому 2003 р. в Палаті представників Конгресу США (за номером 591) був зареєстрований відповідний законопроект, який підтримали 30 конгресменів [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк.196]. До голосу української діаспори прислухалися і, 13 жовтня 2006 р. президент Джордж Буш підписав закон про виділення ділянки федеральної землі у Вашингтоні для побудови пам'ятника жертвам Голодомору 1932–1933 рр. [Романів, 2010, С. 130]. 2 грудня 2008 р. в рамках відзначення 75-річниці трагедії

у центрі Вашингтона посвятили місце, де з часом стоятиме пам'ятник жертвам українського Голодомору [Байдюк, 2008, С. 5]. «Пам'ятник для відзначення жертв Голодомору, геноциду проти українського народу, який буде збудовано у Вашингтоні, потрібний не тільки для американців, – наголошує Тарас Гунчак. – Цей пам'ятник потрібний для цілого світу, щоб люди бачили, яку трагедію тоталітарна система може принести для народу, який творив життя, який будував економічну базу, але який хотів обороняти особисті національні та громадські права [Дулерайн, 2012].

Без перебільшення, історична подія відбулася 7 листопада 2015 року, саме цього дня тисячі американців українського походження та українців, що проживають у США, прибули до американської столиці – Вашингтона. У центрі міста офіційно відкрили Меморіал жертвам Голодомору 1932-33 років. Пам'ятник встановлено неподалік будинку Конгресу, поруч із центральним вокзалом Вашингтона, через який до американської столиці щороку потрапляють мільйони людей. Сподіваємося, бодай частина з них зупиниться біля Меморіалу й прочитає, що присвячений він мільйонам українців, замордованих голодом у «цивілізованому» 20-му столітті.

Українська громада щороку проводить в Сполучених Штатах Америки різноманітні заходи з метою вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр. на яких «...читаються прокламації та листи до громади з нагоди річниці Голодомору від Президента США, Президента України, губернаторів, членів Конгресу» [Олексій, 2010, С. 221]. Окрім цього, 23 листопада 2009 р. в присутності багатьох дипломатів ООН, в головному дипломатичному вході до Організації Об'єднаних Націй було відкрито архівну фотовиставку, присвячену 76-й річниці Голодомору в Україні 1932–1933 рр., а 22 січня 2010 р. на каналі «Fox News» транслювалася 1-годинна документальна програма під назвою: «Революційний : Жити вільно... або померти». Значна частина програми була присвячена перегляду кадрів про геноцид українського народу – Голодомор. У програмі було інтерв'ю з тодішнім президентом Віктором Ющенком і коментарі професора Тараса Гунчака [Олексій, 2010, С. 221]. У 2011 році Світовий Конгрес Українців розпочав акцію Міжнародної «Свічки моління» під гаслом «Не дамо згасити свічку пам'яті», метою якої було поінформувати світ про справжні причини Голодомору [Олексій, 2011, С. 335]. 20 листопада Міжнародна молитва і Свічка пам'яті, які розпочали свій шлях з України і пройшли через 33 країни були на вшануванні в Катедрі св. Патрика в Нью-Йорку. Після панахиди виступили Вільям Повп, старший радник представників США в ООН, який від імені уряду США заявив, що «Голодомор був штучно спричиненою трагедією, в якій мільйони людей померли від голоду... Це була розрахована спроба зламати волю народу України і його прагнення до самовизначення. Але вона не вдалася, тому що народ України ніколи не втрачав надію, що його батьківщина буде вільною». Сенатор Чарльз Шумер в свою чергу висловив подяку колишньому президентові Бушу за підписання

закону про виділення ділянки федеральної землі у Вашингтоні на побудову пам'ятника жертвам Геноциду в Україні [Олексій, 2011, С. 336].

Зазначимо, що на сьогодні, крім Палати Представників Конгресу США, Голодомор в Україні визнали: Парламент Естонії, Сенат Канади, Палата сенаторів Національного конгресу Аргентинської Республіки, Сенат Парламенту Австралії, Державні Збори Угорської Республіки, Сейм Литовської Республіки, Парламент Грузії, Сейм Республіки Польща, Парламент Республіки Перу, Парламент Королівства Іспанії, Палата Представників Конгресу Республіки Колумбія, Палата Депутатів Національного Конгресу Мексики, Сейм Латвійської Республіки, Сенат Національного конгресу Республіки Парагвай, Національний Конгрес Республіки Еквадор, Палата Депутатів Республіки Чилі, Палата депутатів Парламенту Чеської Республіки, Національна Рада Словацької Республіки, а також 3 липня 2008 року на 17-й щорічній сесії Парламентської асамблеї ОБСЄ ухвалена резолюція «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» та Європейський парламент 23 жовтня 2008 р. ухвалив Резолюцію, якою визнав Голодомор (штучний голод 1932-33 років) жахливим злочином проти народу України та людяності, рішуче засудив дії, спрямовані проти українського селянства, які характеризувалися масовим знищенням і порушенням прав та свобод людини, висловив співчуття українському народові, який постраждав від цієї трагедії, та вшановував тих, хто загинув внаслідок штучного голоду 1932-1933 років; закликав країни, які виникли після розпаду Радянського Союзу, відкрити свої архіви для всебічного вивчення, з тим, щоб повноцінно розкрити та дослідити причини та наслідки трагедії [Не дамо згасити свічу пам'яті]. Станом на 2021 рік Голодомор-геноцид визнали на державному рівні у 15 країнах, а також дві церкви: Римокатолицька церква (Ватикан) та Константинопольська церква [Ткачук, 2021]. Проте, як зазначає Аскольд Лозинський: «Українська громада США несе на собі найбільшу вагу у справі висвітлення та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. і, таким чином, є прикладом для інших країн, а також ООН» [Президент Світового Конгресу Українців про плани відзначення 75-х роковин Голодомору–геноциду, 2007, С. 4].

Тема Голодомору 1932–1933 рр. в Україні така страшна і глибока, що, мабуть, мине немало часу, поки вона буде вивчена і усвідомлена українцями і світом. Проте етнічні українці та українці в діаспорі мають докладати максимум зусиль, щоб висвітлювати всю правду та гідно вшановувати пам'ять усіх жертв геноциду українського народу. Вшановуючи їхню пам'ять, ми будемо пам'ятати, хто ми є. Не слід забувати, що ми нація, з якою боролися, нація, якої прагнули позбутися. Але вони вистояли, вони вижили для того, щоб зараз жили ми...

Список літератури

1. *The fourth generation speaks the famine of 1933 in Ukraine through my eyes. Essay by winners of the XXIVth Marusia Beek Library Competition for children and young people. Published by the WFUWO. Toronto, 1997. 71 s.*
2. *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine / Robert Conquest. New York, 1986. 456 s.*
3. Мейс Д. Штучний голод 1933 р. в Радянській Україні: що сталося й чому? / Д. Мейс // Український історичний журнал : Науковий журнал. 2007. № 1. С. 185–200.
4. Соловій Д. Стежками на голготу: винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом в 1929-1933 роках. Нью-Йорк-Детройт-Скрентон, 1952. 85 с.
5. Гришко В. Москва сльозам не вірить: трагедія України 1933 року з перспективи 30-річчя (1933–1963). Нью-Йорк : Видання ДОБРУС'у в США, 1963. 67 с.
6. Vasyi. I. Hryshko. «The Ukrainian HOLOCAUST, 1933». Published by Dobrus–Suzero. New York–Toronto, 1978. 128 s.
7. Голодомор в Україні. Людський вимір трагедії. URL: http://sfi.usc.edu/cms/files/pdf/Holodomor_Introduction.pdf
8. Міністерства Закордонних справ України. Ф 1. Основний фонд. Оп. 5. Спр. 13287 Питання культурних зв'язків з закордоном (загальне). 215 арк.
9. *Investigation of the Ukrainian Famine 1932–1933. Report to Congress Commission on the Ukraine Famine. United States Government Printing Office. 1988. S. 7.*
10. Голодомор–геноцид 1932-33 роки в Україні і Америці. Доповідь п. Мотрі Мельник // Час і події (США). 2010. 23 вересня. С. 2.
11. Міщенко Микола. Коротенька довідка про Фундацію Українського Геноциду – США / М. Міщенко // Час і події (США). 2010. 15 вересня. С. 3.
12. Виступ голови Фундації Українського Геноциду – США Миколи Міщенка // Час і події (США). 2007. 20 вересня. С. 2.
13. Marcus David. *Famine Crimes in International Law / D. Marcus // American Journal Law. 2003. vol. 97. S. 245-281.*
14. МЗС України. Ф.1. Основний фонд. Оп. 5. Спр. 13286 Питання культурних зв'язків з закордоном (загальне). 199 арк.
15. *House of Representatives adopts resolution on Famine of 1932–1933 // The Ukrainian Weekly. 2003. 26 October. S. 1, 6.*
16. Савків Михайло. Звіт Українського конгресового комітету Америки (серпень 2003 – серпень 2008) // IX Конгрес СКУ. Звіти 2003–2008. 20-22 серпня 2008 року. Український дім. Київ, Україна. URL: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/%D0%86%D0%A5congress/Knyha-zvitiv2003-2008.pdf>
17. Романів Стефан. Звіт голови Міжнародного координаційного комітету СКУ в справі Голодомору (серпень 2009 р. – липень 2010 р.).

- URL:http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Book2010.pdf
18. Тамара Олексій. Звіт із діяльності Українського Конгресового Комітету Америки (вересень 2009-червень 2010). Річні загальні збори Світового Конгресу Українців. 22–23 серпня 2010 р. Перемишль, Польща. URL: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/UCCA.pdf
  19. Тамара Олексій. Звіт із діяльності Українського Конгресового Комітету Америки (вересень 2010-червень 2011). Річні загальні збори Світового Конгресу Українців. 21–23 серпня 2011 р. Київ, Україна. URL:http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2011/Reports/UCCA.pdf
  20. Дулерайн Юрій. У Вашингтоні дали остаточну згоду на пам'ятник жертвам Голодомору в Україні. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24718725.html>
  21. Байдюк Зореслав. У Вашингтоні посвятили місце під пам'ятник Голодомору / З. Байдюк // Український Клівленд. 2008. листопад–грудень. Випуск 11–12 (19–20). С. 5.
  22. Не дамо згасити свічу пам'яті. Офіційне визнання міжнародною спільнотою. URL: <http://www.holodomor33.org.ua/category?id=15>
  23. Надоша Олег, Гонський Володимир. Голодомор – це не тільки сім мільйонів життів, а й 66 тонн золота, 1439 тонн срібла, діаманти, антикваріат, тощо / О. Надоша, В. Гонський // Український Клівленд. 2007. Вересень. Випуск 5 (5). С. 17, 24.
  24. Президент Світового Конгресу Українців про плани відзначення 75-х роковин Голодомору–геноциду / Час і події. 2007. 20 вересня. С. 4.
  25. Визнання Голодомору в світі: які країни визнали факт злочину проти української нації, а які – ні. URL: https://24tv.ua/viznannya-golodomoru-sviti-yaki-krayini-viznali-novini-rosiyi_n1801686

References

1. Mace D. *The Artificial Famine of 1933 in Soviet Ukraine: What Happened and Why?* / D. Mace // *Ukrainian Historical Journal: Scientific Journal*. 2007. № 1. S. 185–200.
2. Soloviy D. *Paths to Golgotha: the extermination of millions of people in Ukraine by terror and artificial famine in 1929-1933*. New York-Detroit-Scranton, 1952. 85 s.
3. Grishko V. *Moscow does not believe in tears: the tragedy of Ukraine in 1933 from the perspective of the 30th anniversary (1933-1963)*. New York: DOBRUS Publication in the United States, 1963. 67 s.
4. *The Holodomor in Ukraine. The human dimension of tragedy*. URL: http://sfi.usc.edu/cms/files/pdf/Holodomor_Introduction.pdf

5. *The Holodomor-genocide of 1932-33 in Ukraine and America. Report by Mr. Motry Melnyk // Time and Events (USA). 2010. September 23. S. 2.*
6. *Speech by Mykola Mishchenko, Chairman of the Ukrainian Genocide Foundation, USA // Time and Events (USA). 2007. 20 September. S. 2.*
7. *Mykhailo Savkiv. Report of the Ukrainian Congressional Committee of America (August 2003 - August 2008) // IX UWC Congress. Reports 2003–2008. August 20-22, 2008 Ukrainian house. Kyiv, Ukraine. URL: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/%D0%86%D0%A5congress/Knyha-zvitiv2003-2008.pdf>*
8. *Romanov Stefan. Report of the UWC International Coordinating Committee on the Holodomor (August 2009 - July 2010). URL: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Book2010.pdf*
9. *Tamara Alexey. Report on the activities of the Ukrainian Congressional Committee of America (September 2009-June 2010). Annual General Meeting of the World Congress of Ukrainians. August 22-23, 2010. Przemyśl, Poland. URL: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2011/Reports/UCCA.pdf*
10. *Dulrain Yuri. Washington has finally agreed on a monument to the victims of the Holodomor in Ukraine. URL: <http://www.radio-svoboda.org/content/article/24718725.html>*
11. *Baidyuk Zoreslav. A place dedicated to the Holodomor monument was dedicated in Washington / Z. Baidyuk // Ukrainian Cleveland. 2008. November-December. Issue 11–12 (19–20). S. 5.*
12. *We will not let the candle of remembrance go out. Official recognition by the international community. URL: <http://www.holodomor33.org.ua/category?id=15>*
13. *Nadosha Oleg, Gonsky Vladimir. The Holodomor is not only seven million lives, but also 66 tons of gold, 1439 tons of silver, diamonds, antiques, etc. / O. Nadosha, V. Gonsky // Ukrainian Cleveland. 2007. September. Issue 5 (5). S. 17, 24.*
14. *President of the World Congress of Ukrainians on plans to commemorate the 75th anniversary of the Holodomor-genocide / Time and events. 2007. 20 September. S. 4.*
15. *Recognition of the Holodomor in the world: which countries recognized the fact of a crime against the Ukrainian nation, and which - no. URL: https://24tv.ua/viznannya-golodomoru-sviti-yaki-krayini-viznali-novini-rosiyi_n1801686*

УДК 94(437):325.25 «192/193»

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.028>

Андрій КРИСЬКОВ,

Тернопіль, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-1437-4823>

УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Анотація. У статті проаналізовано основні напрями діяльності та еволюцію програмних засад Української партії соціалістів-революціонерів у Чехословаччині міжвоєнного періоду, а також її діяльність у царині освіти і культури. Вивчення діяльності партії на території Чехословаччини міжвоєнного періоду базувалося на принципах історизму, об'єктивності та системності дослідження. Використано загальнонаукові (історичний, логічний, біографічний) та спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний) методи. Системно висвітлено культурно-освітню та політичну діяльність УПСР у міжвоєнній Чехословаччині. Значна частина українських есерів опинилася в еміграції у результаті поразки української революції, де і відбулася організаційна перебудова та еволюція поглядів Української партії соціалістів-революціонерів. Так, члени ЗД УПСР на чолі з М. Грушевським стали прихильниками компромісу з більшовиками, у той час, як ЗК УПСР на чолі із М. Шаповалом рішуче виступив проти таких дій. Протягом досить тривалого часу Закордонний комітет УПСР існував як політична партія, займаючи активну позицію і потужно впливаючи на українську спільноту у Чехословаччині через різні допомогові, політичні, освітні та культурницькі структури. Головною ідеологічною засадою ЗК УПСР було визнано необхідність організації на українських землях національної і соціальної революції, а кінцевою метою діяльності партії – побудова Соборної Трудової Української республіки.

Ключові слова: українська імміграція, Чехословаччина, міжвоєнний період, Українська партія соціалістів-революціонерів, ідеологія.

Andrii KRYSKOV,
Ternopil, Ukraine,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-1437-4823>

UKRAINIAN PARTY OF SOCIALISTS- REVOLUTIONARIES IN INTERWAR CZECHOSLOVAKIA

Annotation. The purpose of the study is to reveal the issue to analyse the main directions of activity and evolution of the program principles of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries in Czechoslovakia during the interwar period, as well as its activity in the field of education and culture. Research methodology. The principles of historicism, objectivity and systematic research have been used in the study of the activities of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries in interwar Czechoslovakia. The general scientific (historical, logical, biographical) and special-historical (historical-genetic, historical-comparative, problem-chronological) methods have been used. The scientific novelty is that the cultural, educational and political activities of the UPSR in interwar Czechoslovakia are systematically covered. Conclusions. A large part of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries found themselves in exile because of the defeat of the Ukrainian revolution. The organizational structure and evolution of the party's views took place here. Thus, members of the Foreign Delegation of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries, led by M. Hrushevskiyi, became supporters of a compromise with the Bolsheviks. In contrast, the Foreign Committee of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries, headed by M. Shapoval, strongly opposed such actions. For a long time, the Foreign Committee existed as a political party. He took an active position and had a strong influence on the Ukrainian community in Czechoslovakia through various support, and political, educational and cultural structures. The need for the organization of a national and social revolution in the Ukrainian lands was recognized as the main ideological basis of the Foreign Committee of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries. The ultimate goal of the party's activity was proclaimed the construction of the United Labour Republic of Ukraine.

Keywords: Ukrainian immigration, Czechoslovakia, interwar period, Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries, ideology.

Постановка проблеми. Дослідження різних аспектів життя і діяльності українських іммігрантів у міжвоєнній Чехословаччині тривалий час є актуальним для української історичної науки. І це цілком природно з огляду на те, які сприятливі умови були створені урядовими колами для біженців з колишньої Російської імперії. Серед великої кількості різнопланових українських установ та організацій вагоме місце посідають політичні партії, які сформувалися ще

в Україні. Найпотужнішою з них, принаймні до середини 1920-х років, була Українська партія соціалістів-революціонерів. Хоча вона й зазнала на чужині кілька розколів, проте її ядро послідовно відстоювало українську ідентичність.

Аналіз досліджень. Пропоноване дослідження ґрунтується переважно на архівних джерелах, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України та Центральному державному історичному архіві у м. Львові. Основний масив інформації про діяльність Української партії соціалістів-революціонерів у Чехословаччині міжвоєнного періоду міститься саме у цих установах. Він поданий у працях очільників партії, статутах, звітах, періодиці. Заявлена тема частково була предметом вивчення, деякі сюжетні лінії можна прослідкувати у працях Т. Бевз, О. Сухобокової, В. Трощинського, П. Феденка, О. Шульгина тощо.

Мета статті полягає у дослідженні процесів реорганізації та еволюції ідеології Української партії соціалістів-революціонерів у Чехословаччині міжвоєнного періоду.

Виклад матеріалу. Партії лівого спрямування, що виникли в зовсім інших умовах, продовжували своє існування і у середовищі української імміграції на території міжвоєнної Чехословаччини. Це пояснюється тим, що певний час вони користувались популярністю, яку винесли з батьківщини на еміграцію. Досить точний перелік на території міжвоєнної ЧСР тогочасних українських партій та політичних рухів дав визначний діяч Української партії соціалістів-революціонерів М. Шаповал у статті «Еміграція і політика». Стаття була написана у 1926 р., тому в ній немає згадки про організований український націоналістичний рух. Згідно з М.Шаповалом у 1926 році в Чехословаччині діяли такі партії та групи: «1. Група незалежних соціалістів (марксистів), близька за своєю ідеологією до Української комуністичної партії в Україні. Інакше називається «групою Винниченка». Стоїть на платформі радянської демократії, виступає проти більшовизму, за повну самостійність України.

2. Українська соціал-демократична робітничка партія, на еміграції має дві течії: лівіша група М. Галагана (так звана «Закордонна група УСДРП») і група І.Мазепи, яка себе вважає за «дійсну» українську соціал-демократію, стоїть ізольовано. 3. Соціалісти. Головно то є Українська партія соціалістів-революціонерів, яка на еміграції має більше число своїх членів, ніж інші партії. Від неї відкололась група на чолі з Грушевським і перейшла на службу до большевиків. Партія за самостійність Української Республіки в етнографічних межах на принципах трудової демократії. 4. Група радикалів, є частиною Української радикальної партії, ідеологічно народницької і зближена до УПСР. 5. Партія соціалістів-федералістів (радикальних демократів) – типово інтелігентська, буржуазно-демократична партія. Займає числово незначне становище. 6. Хлібороби: а) хлібороби-демократи – поміркована буржуазно-демократична група інтелігенції, що захищає інтереси багатих селян і дрібних

поміщиків і б) хлібороби-державники, монархісти. Через малочисельність помітної ролі не грають» [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.49, арк.58-60].

З наведеного вище переліку видно, що на 1926 рік у Чехословаччині діяли п'ять партій соціалістичного спрямування, які вбачали майбутнє України в республіканській формі правління, і лише одна організація, що проголошувала своє негативне ставлення до соціалізму та республіканства. Це свідчить, що на середину 1920-х років соціалістична ідея серед української імміграції в ЧСР залишалась досить популярною.

Найчисельнішою і найвпливовішою серед українських партій лівої орієнтації на території міжвоєнної Чехословаччини була Українська партія соціалістів-революціонерів. Створена ще у квітні 1917 року, ця партія відіграла провідну роль в українському національному русі. У квітні 1919 року один з провідних діячів партії – М.Грушевський – виїхав за кордон як офіційний представник УПСР для встановлення контактів з європейськими соціалістичними партіями. З цього часу можна вести мову про діяльність Закордонної групи УПСР в еміграції, на чолі якої стояв М. Грушевський.

У Празі Грушевський перебував два місяці. Зустрічі і розмови з давнім знайомим Т-Г.Масариком, з працівниками міністерства закордонних справ ЧСР, а також з відомим англійським публіцистом-слов'янофілом С.Уотсоном, який тоді був у Празі, дали змогу Грушевському з'ясувати, що УНР не може сподіватися на міцну підтримку з боку Антанти. У цей період у Празі лідер ЗД УПСР підготував для II Інтернаціоналу необхідні інформаційні матеріали, які були надруковані французькою мовою у вигляді трьох брошур. Перша являла собою короткий виклад історії, програми й політичних позицій УПСР; у другій містився земельний закон Центральної Ради з поясненнями щодо сутності аграрної проблеми в Україні; у третій давався огляд подій в Україні у 1917-1919 рр., розглядалась тодішня соціальна структура українського суспільства [Трошинський, 1994, С.100].

Восени 1919 р. центром ЗД УПСР став Відень. Донеї входили М.Грушевський – голова, М.Шраг, М.Чечель та О.Жуковський – члени Делегації. З нею співпрацювали і не члени ЗД УПСР – П.Христюк, І.Штефан та інші соціалісти-революціонери, які з тих чи інших причин опинилися в еміграції. Політику Закордонної Делегації деякий час поділяв і М.Шаповал, який, переїхавши в листопаді 1919 року з Відня до Чехословаччини, ще протягом року узгоджував свої дії з Делегацією [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.78, арк.18]. Однак ЗД УПСР стала на шлях визнання радянської влади в Україні та співпраці з нею. З'ясувалося, що для Грушевського та його соратників ідея всесвітньої революції важливіша за ідею самостійності України. У своєму листі до уряду УСРР від 19 липня 1920 р. Грушевський висловив жаль з приводу того, що Україна «з її величезним класом трудового селянства, свідомого і активного, замість того, щоб служити етапом у завоюваннях революції, до цих пір є гальмом для її поширення» [ЦДАВО України, ф.1, оп.20, спр.194, арк.33]. Цей лист виражав позицію всієї ЗД УПСР, яка вважала уряд УНР контрреволюційним. І, що

особливо характерно, він був написаний у той момент, коли українсько-польські війська вели боротьбу в Україні проти більшовиків. У відповідь міністерство закордонних справ УНР видало розпорядження про негайне позбавлення за «злочинну антидержавну роботу» Чечеля, Грушевського, Жуковського, Христюка, Кондрашенка, М. Шаповала, Штефана та інших членів цієї партії українських паспортів, «щоб унеможливити їх перебування за кордоном» [ЦДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.417, арк.41]. Можливо, ці заходи і дали б очікуваний ефект, але невдовзі і сам уряд УНР покинув українську територію.

З осені 1920 р. лінію на розмежування з ЗД УПСР, насамперед у ставленні до більшовицької влади, повела празька група УПСР на чолі з М.Шаповалом. Крім прорадянської політики Делегації, істотними чинниками, які привели до антибільшовицьких настроїв широких кіл українських есерів, були невдалий наступ радянських військ проти Польщі та особливо щедрі поступки полякам на ризьких переговорах за рахунок українських земель.

31 жовтня 1920 р. була створена празька група УПСР, яка отримала назву Закордонний комітет Української партії соціалістів революціонерів. У комітеті об'єдналися праві елементи партії есерів. Очолив його М. Шаповал [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.78, арк.19]. Влітку 1920 р. ЗД УПСР прийняла рішення про розпуск Закордонного комітету, звинувативши його у проведенні сепаратистської акції, спрямованої на розбиття єдності організацій соціалістів-революціонерів за кордоном та в узурпації функцій вищого представництва партії за межами України, віднесених ЦК УПСР винятково до компетенції ЗД УПСР. М.Шаповала було звинувачено у співпраці з буржуазією, виявом якої стало створення у Празі спільними зусиллями української імміграції у Чехословаччині громадсько-допомогової установи – Українського громадського комітету, який очолив М. Шаповал. Керівництву Закордонної Делегації не подобався не лише персональний склад комітету, а й те, що він, на думку М.Грушевського та лівих українських есерів, набув паралельного характеру з представництвом УСРР у Чехословаччині.

Основна маса українських есерів, які опинились в еміграції, у конфлікті між ЗД УПСР та Закордонним комітетом УПСР підтримала останній. Комітет проігнорував рішення Делегації про його розпуск й виключення його провідників з партії. У липні 1922 р. на конференції представників, прихильних до Закордонного комітету організацій соціалістів-революціонерів з Польщі, Галичини, Буковини, Волині і Чехословаччини, була викладена інша версія причин і наслідків згаданого конфлікту. У прийнятій конференцією постанові зазначалося, що створення Закордонного комітету УПСР було реакцією на неспроможність Делегації організувати боротьбу українських есерів за політичне, національне та економічне визволення трудових верств України в умовах переходу УПСР на батьківщині на нелегальне становище [Нова Україна, 1922, С.24]. Рішення цієї конференції заклали базу для подальшої діяльності тієї частини українських есерів, які розійшлися в поглядах із Закордонною Делегацією УПСР.

Найчисленніший осередкокопозичійних до Закордонної Делегації українських соціалістів-революціонерів знаходився на території Чехословаччини, зокрема в Празі. Менші групи та окремі члени партії, які підтримали Закордонний комітет УПСР, перебували у Польщі, Франції, Бельгії та інших європейських країнах. Праве крило партії на еміграції довело не лише свою спроможність до самоорганізації та виявлення себе через внутріпартійні та загально-громадські акції, але й до створення програмно-політичних засад, спрямованих на майбутнє здобуття незалежності та суспільної реорганізації України. Велика заслуга у цьому двох провідних діячів есерівського руху – Микити Шаповала та Ничипора Григориїва, який після смерті М. Шаповала у 1932 році очолив українських есерів за кордоном.

Праві есери на еміграції вважали себе більше народниками, відкидаючи багато соціально-економічних та філософських положень марксизму, основні з яких освітлені у ряді теоретичних праць їхніх лідерів [Шаповал, 1924; Шаповал, 1925; Шаповал, 1927; Шаповал, 1935].

Відразу треба зауважити, що Закордонний комітет УПСР дійшов висновку про неможливість співпраці з комуністами. Це знайшло відображення у статті М. Шаповала «Засади соціотехніки», де комуністичний рух був засуджений за «зв'язок з Москвою та за протисоціалістичну тактику» [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.77, арк.121зв.]. Такий висновок М. Шаповала підкріплювався його дослідженнями минулого та сучасного йому становища української нації. Він підкреслював, що комуністи в УСРР прагнуть продовження старої царської політики «керування українським селом через зрусифіковане місто». А оскільки основна маса українців є селянами, то таке керівництво означає російське поневолення України. Праві кола українських есерів у Чехословаччині небезпідставно вважали, що більшовики створили в УСРР державний капіталізм, перетворивши на державну власність заводи, фабрики, залізницю, ліси, землю і цим усунули трудящих від засобів виробництва. Отже, державний капіталізм виявився ще гіршим, ніж приватний, бо він створив одного, необмеженого в правах та засобах примусу власника в особі держави і перетворив трудящих у наймитів-робітників, становище яких було ще безправнішим, ніж за періоду приватного капіталу. Отже, соціалісти-революціонери шаповалівської течії мали з більшовиками розходження антагоністичного характеру.

Програмні принципи українських есерів у Чехословаччині базувалися на тому, що українському народові необхідно визволитися від п'яти форм поневолення: «від капіталістичного визиску нашої праці...»; «від визиску фізичної сили, цебто від податку крові, від військової служби ворогові»; «від денационалізації, від визиску психічної енергії...»; «від колонізації, від калічення соціальної структури, від втілення чужих груп в наш суспільний організм»; «захистити землю і природні добра від конфіскації або ясніше: вирвати землю і природні добра з рук гнобителів...» [Троцинський, 1994, С.123]. Визначення першої форми поневолення пов'язане із розумінням есерами радянського

соціалізму як державного капіталізму. Під другою формою поневолення розумілося розчленування українських земель між різними державами. Це означало, що українців брали в іноземні війська, де вони самі охороняли та захищали іноземне панування над собою. Щодо змісту третьої – духовної – форми поневолення, то тут малася на увазі втрата українцями власного «я» під впливом цілеспрямованої політики держав-колонізаторів. Передостання форма визиску полягала у тривалій і цілеспрямованій зміні іноземними поневолювачами та їхніми місцевими прислужниками етнодемографічної структури України. Особливо підкреслювалося, що наслідком такої політики стало швидке збільшення кількості неукраїнського елемента в українських містах та зосередження у руках чужинців торгівлі, фінансів і промисловості. Остання, п'ята форма поневолення була небезпечною тому, що через нещадну експлуатацію іноземними поневолювачами природних багатств України українській нації загрожувало біологічне вимирання та постійна економічна залежність від інших народів.

На думку Закордонного комітету УПСР, визволення України могло відбутися лише шляхом соціальної революції. У статті «Світова ситуація, сучасне становище українського трудового народу і завдання УПСР» М.Шаповал писав: «Головним історичним завданням УПСР є переведення соціальної революції на українських землях з метою визволення українських селян та робітників від неволи й визиску та забезпечення їм свободи для культурного і господарського будівництва та розвитку в формі соборної самостійної соціалістичної Української Республіки» [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.3, арк.20]. Навіть у випадку, коли в Україні розпочнеться національна революція, її необхідно, на думку М. Шаповала, перетворити на революцію соціальну. Потреба цього випливала з постулату, що в Україні не існує власної, національно свідомої буржуазії, яка б стала гарантом незалежності, та із специфічності соціальної структури населення України. Тому всяка революція, якщо вона не соціальна, не могла привести до справжнього визволення України [ЦДІАЛ, ф.309, оп.1, спр.262, арк.8].

Характерно, що українські есери на чужині розпочали активну культурницьку працю. Початком її вважається створення за ініціативи празької групи УПСР навесні 1921 р. Українського громадського комітету. Одним із результатів його діяльності стало створення Української господарської академії в Подебрадах, Українського педагогічного та Українського соціологічного інститутів у Празі, заснування різного роду допомогових та кооперативних організацій і товариств, українських видавництв, газет, журналів тощо.

Проте УГК став, і у цьому є вина політики М.Шаповала, ареною міжпартійної боротьби між українськими політичними групами, що, крім іншого, призвело і до поглиблення розмежування між галицькими та наддніпрянськими іммігрантами у Чехословаччині. Так, галицька імміграція категорично відмовилася співпрацювати з УГК, звинувачуючи його керівництво у «проведенні громадськими грішми партійної агітації» [ЦДАВО України, ф.3521,

оп.1, спр.3, арк.5]. Визначний український діяч О. Шульгин, представник уряду УНР в екзилі, теж звинувачував М.Шаповала у необ'єктивній кадровій політиці УГК стосовно українців, які не були членами УПСР [Шульгин, 1934, С.22]. Пізніше сам М. Шаповал звинувачував українських соціал-демократів у тому, що вони через Український вільний університет у Празі розпочали боротьбу проти УПСР та УГК, а пізніше «відірвали» від комітету Українську господарську академію [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.49, арк.77]. Соціалістичні погляди М. Шаповала не могли не позначитися відповідним чином і на його концепції проведення культурницької праці. У вже цитованій статті «Засади соціотехніки» він подає перелік агітаційних гасел УПСР за кордоном. Ці гасла засуджують релігію та церкву в цілому, але автокефальний рух «умовно підтримується», спорт – як організація трудових мас – підтримується, але спорт буржуазії засуджується [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.49, арк.121зв.]. Проте особливі заслуги М. Шаповала у розбудові громадсько-культурного життя української імміграції у Чехословаччині дістали визнання навіть від найпринциповіших його політичних опонентів [ЦДАВО України, ф.4465, оп.1, спр.179, арк.12].

Відповідними до програмних принципів празької групи українських есерів були і їхні політичні засади. На чільне місце ставилася соборність. Реалізувати цю ідею можна було через соціальну революцію, яка мала визволити українську націю на всіх її етнічних землях та об'єднати ці території в одній республіці. Перевага в державній організації післяреволюційного українського суспільства надавалася федералізму. Основними одиницями української федерації мали стати Закарпаття, Галичина, Волинь, Буковина, Правобережна Україна з Бессарабією, Лівобережна Україна, Степова Україна, Кубань і Крим. До компетенції федерального уряду належали питання зовнішньої політики, охорони кордонів, збройних сил, ухвалення та внесення змін до конституції. Загалом, федеральний уряд мислився лише як посередницький та арбітражний орган. Завдяки соборності Україна мала стати «справжнім суспільством» та виробити власну об'єднувальну національну ідею. Наступною політичною засадою була повна політична самостійність України, передумовою досягнення якої мало стати усамостійнення економічне та культурне. Третьою політичною засадою українських есерів за кордоном була революційність – заперечення всього, що запроваджувалося гнобителями України. Максималізмом означалася четверта політична засада. Вона полягала у прагненні соціалістично-революціонерів домогтися повного і всебічного визволення української нації. Й, нарешті, п'ята засада – інтернаціоналізм – розшифровувалася як необхідність перейняти і застосувати в державному будівництві України кращі здобутки інших народів [Трощинський, 1994, С.125].

Хоча соціалісти-революціонери і були рішуче налаштовані проти будь-якої співпраці з буржуазією, але у різних громадських і наукових організаціях вони деякий час успішно співпрацювали з «буржуазною» інтелігенцією, до якої,

до речі, долучали й членів інших українських соціалістичних партій [ЦДАВО України, ф.3562, оп.1, спр.31, арк.4-8].

У політичному плані на початку 1920-х років пражських есерів шаповалівської течії захопила ідея створення в українському іммігрантському середовищі «єдиного революційно-демократичного національного фронту», який мав бути як сила, спроможна зупинити наступ більшовизму та створити необхідні політичні передумови для визволення української нації з-під ярма гнобителів. Адже жодна окрема соціалістична течія була неспроможною виконати це завдання. До «єдиного фронту» не могли увійти українські монархісти різних напрямів, зміновіховці та прихильники екзильного уряду УНР. Про іммігрантів-галичан мова не йшла взагалі. На початку 1925 р. у Празі було проголошено про створення «Українського революційно-демократичного національного союзу», що мав стати об'єднанням всіх українських соціалістів, орієнтованих на створення власними силами незалежної України шляхом соціальної революції. Але помітної діяльності союз не вів. Внутрішні суперечності та особисті амбіції його членів виявилися значно сильнішими від бажання працювати спільно [ЦДАВО України, ф.3562, оп.1, спр.32, арк.77, 81; Феденко, 1959, С.110-111; Винниченко, 1991, С.20; Трощинський, 1994, С.127-128]. Ще однією причиною, через яку союз не зміг розвинути значної діяльності, була позиція самої української імміграції в Чехословаччині. Значну частину її становили прихильники екзильного уряду УНР. Вони були не проти об'єднання, але мали свої погляди на його цілі та членство у ньому: «Поставити перед еміграційним об'єднанням конкретні політичні завдання – це значить одкинути ті чи інші емігрантські групи, це значить звузити його. Емігрантські об'єднання мусять, приймаючи своїх членів, обмежуватись, крім певних моральних моментів, тільки найзагальнішими вимогами: до об'єднання може належати лише той, що стоїть на ґрунті самостійної української державності й культури» [Український Вісник, 1925, С.1; ЦДАВО України, ф.4465, оп.1, спр.232, арк.38].

Невдача зі створенням «єдиного революційно-демократичного національного фронту» не відбилася на політичній активності УПСР у Чехословаччині. Терор і переслідування українців в СРСР, репресії польського уряду у Східній Галичині, наміри німецьких нацистів щодо України, підготовка нової світової війни зацікавленими в ній країнами – на все це по змозі адекватно реагували українські соціалісти-революціонери. Попри свій класовий підхід, вони постійно підкреслювали моменти загальнонаціонального характеру, завжди мали метою своєї діяльності створення незалежної соборної Української республіки власними силами української нації.

Закордонний комітет УПСР співпрацював у рамках Міжнародного бюро революційних партій з іноземними соціалістичними партіями та групами, а також з соціалістичними партіями емігрантів з колишньої Російської імперії. Влітку 1927 р. у Празі була завершена робота над проектом програми Соціалістичної ліги народів Східної Європи. У його розробці брали участь представники українських есерів на чолі з М. Шаповалом, російських есерів з

групи В.Чернова, білоруських есерів та білоруських соціалістів-федералістів й вірменської партії «Дашнакцутюн». Ліга не виявила себе особливо активною. Проте заслуговує на увагу сама спроба створення міжнародної організації на принципах визнання рівноправності націй, їхнього права на самостійну державність. Створення Ліги продемонструвало реальну можливість порозуміння між емігрантськими політичними структурами неросійських народів, з одного боку, і тими російськими емігрантами, які не стояли на позиціях шовінізму та великодержавності, – з іншого [ЦДАВО України, ф.4465, оп.1, спр.328, арк.1-21]. Іншим виявом співпраці українських і російських есерів за кордоном була спроба створити у 1931 році на базі Українського соціологічного інституту та Інституту вивчення Росії єдиної науково-дослідницької установи – Соціологічного інституту Східної Європи [ЦДАВО України, ф.3563, оп.1, спр.77, арк.59-62]. На жаль, празька група соціалістів-революціонерів не змогла знайти спільної мови з представниками інших кіл української імміграції у Чехословаччині.

У різні проміжки часу в міжвоєнній Чехословаччині видавалося багато суто партійних (періодичних і неперіодичних) друкованих органів УПСР: «Боротьба», «Вартовий», «Бюлетень секретаріату головного комітету закордонної організації Української партії соціалістів-революціонерів», «Бюлетень закордонного комітету УПС-Р», «Вістник УПС-Р», згодом перетворений у «Трудову Україну», та інші [Животко, 1934, С.18-20]. Представники партії, будучи членами редколегій, мали вплив на 47 українських друкованих органів за кордоном [Григорій, 1934, С.19]. Пояснення питання фінансування всіх цих друкованих видань дає опис діяльності української імміграції Празького управління поліції: «В перші роки по державному перевороту, коли українська еміграція поселилась в ЧСР, вся допомога чехословацької влади була надана на прохання есерівської партії, що була на чолі емігрантської акції. Зрозуміло, партія пам'ятала і про себе, тому зараз вона є фінансово забезпечена» [Tejchmanova, 1993, С.191].

У Празі була сконцентрована основна маса українських есерів за кордоном. Багато іммігрантів стали членами партії у Чехословаччині. Новими членами були переважно колишні вояки армії УНР, які втекли або легально переїхали з польських таборів у ЧСР, де стали студентами українських вишів. М. Шаповалу, як керівникові Українського громадського комітету у Празі – організації, яка була засновником більшості цих вишів, нескладно було забезпечити кількісне зростання рядів партії за рахунок студентів. Незадоволені екзильним урядом УНР за поразку у боротьбі за державність та за перенесені у польських таборах поневіряння, колишні вояки йшли за радикальними гаслами М. Шаповала та УПСР. Лави празької групи українських есерів постійно зростали [ЦДАВО України, ф.4465, оп.1, спр.179, арк.12].

Однак не всі ті, хто став членом УПСР за кордоном, виявилися готовими слідувати вимогам М.Шаповала. Серед членів партії у ЧСР стався ідеологічний розкол, який тривав до смерті М. Шаповала у 1932 р. Лише навесні 1933 р.

українські есери у Чехословаччині дійшли згоди, а у жовтні 1933 р. на конференції УПСР у Празі було обрано новий керівний орган партії – Центральний Комітет. Його очолив Н.Григорієв [Феденко, 1959, С.258]. Проте вже нечисленна партія не могла ефективно діяти. Ліквідація Чехословацької республіки та наступна її окупація взагалі унеможливила будь-яку політичну діяльність.

Висновки. Варто зазначити, що значна частина українських есерів опинилася в еміграції у результаті поразки української революції, де і відбулася організаційна перебудова та еволюція поглядів Української партії соціалістів-революціонерів. Так, члени ЗД УПСР на чолі з М. Грушевським стали прихильниками компромісу з більшовиками, у той час, як ЗК УПСР на чолі із М. Шаповалом рішуче виступив проти таких дій. Протягом досить тривалого часу Закордонний комітет УПСР існував як політична партія, займаючи активну позицію і потужно впливаючи на українську спільноту у Чехословаччині через різні допомогіві, політичні, освітні та культурницькі структури. Головною ідеологічною засадою ЗК УПСР було визнано необхідність організації на українських землях національної і соціальної революції, а кінцевою метою діяльності партії – побудова Соборної Трудової Української республіки.

Список літератури

1. Бевз Т.А. Партія національних інтересів і соціальних перспектив (політична історія УПСР). Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса, 2008. 586 с.
2. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. Київ: Криниця, 1991. 128 с.
3. Григорієв Н.(1934) УПСР і преса. Трудова Україна. 1934. (№12).
4. Животко А.(1934) Українська партія соціалістів-революціонерів і преса. Трудова Україна. 1934. (№11).
5. Нова Україна. 1922(№12)
6. Tejchmanova S. Dokumento ukrajinske emigracivme živalečnem Československu Slovanský přehled. 1993. (№1)
7. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ: Інтел, 1994. 260 с.
8. Український Вісник. 1925. (№11)
9. Феденко П. Український рух у ХХ ст. Лондон: Наше слово, 1959. 141 с.
10. Шаповал М. Большевизм і Україна. Прага, 1924.
11. Шаповал М. Куди вони йдуть... Прага, 1925.
12. Шаповал М. Програма Української партії соціалістів-революціонерів. Прага, 1927. 43 с.
13. Шаповал М. Міжнародне становище українського народу. Прага, 1935. 111 с.
14. Шульгин О. Без території: ідеологія і чин Уряду УНР на чужині. Париж: Меч, 1934. 251 с.

15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
16. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
17. Центральний державний історичний архів у м. Львові.

References

1. Bevz T.A. *Partiia natsionalnykh interesiv i sotsialnykh perspektyv (politychna istoriia UPSR) [Party of national interests and social perspectives (political history of the UPSR)]*. Kyiv: IPIEND imeni I.F.Kurasa, 2008. 586s. [in Ukrainian].
2. Vynnychenko V. *Zapovit bortsiam za vyzvolenniia [A testament to the fighters for liberation]*. Kyiv: Krynytsia, 1991. 128 s. [in Ukrainian].
3. Hryhoryiv N. (1934) *UPSR i presa. [UPSR and the press]. Trudova Ukraina. 1934. (№12) [in Ukrainian]*.
4. Zhyvotko A. (1934) *Ukraiinska partiia sotsialistiv-revolutsioneriv i presa [Ukrainian party of socialists-revolutionaries and the press]. Trudova Ukraina. 1934. (№11) [in Ukrainian]*.
5. *Nova Ukraina. [New Ukraine] 1922. (№12) [in Ukrainian]*.
6. Tejchmanova S. *Dokumento ukrajinske emigracivme živalečnem Československu. [The document about Ukrainian emigration in the interwar Czechoslovakia]. Slovanský přehled. 1993. (№1) [in Czech]*.
7. Troschynskiy V. *Mizhvoenna ukraiinska emihratsiia v Evropi iak istorychne i socialno-politychne iavysche. [Interwar Ukrainian emigration to Europe as a historical and social-political phenomenon]*. Kyiv: Intel, 1994. 260 s. [in Ukrainian].
8. *Ukraiinskyi Visnyk. [Ukrainian Herald] 1925. (№11) [in Ukrainian]*.
9. Fedenko P. (1959) *Ukraiinskyi rukh u XX st. [Ukrainian movement in the XX century]. London: Nasheslovo, 1959. 141 s. [in Ukrainian]*.
10. Shapoval M. *Bolshevizm i Ukraina. [Bolshevism and Ukraine]. Praha, 1924. [in Ukrainian]*.
11. Shapoval M. *Kudy vony idut... [Where are they going...]. Praha, 1925. [in Ukrainian]*.
12. Shapoval M. *Prohrama Ukraiinskoi partii sotsialistiv-revolutsioneriv. [Program of Ukrainian party of the socialists-revolutionaries]. Praha, 1927. 43 s. [in Ukrainian]*.
13. Shapoval M. (1935) *Mizhnatsionalne stanovyshe Ukraiinskoho narodu. [The international situation of the Ukrainian people]. Praha, 1935. 111 s. [in Ukrainian]*.
14. Shulhyn O. *Bezterytorii: ideolohiia i chyn Uriadu UNR na chuzhyni. [Without territory: ideology and activity of the government of the Ukrainian People's Republic abroad]. Paryzh: Mech, 1934. 251 s. [in Ukrainian]*.

15. *Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine] [in Ukrainian].*
16. *Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archives of Public Organizations of Ukraine] [in Ukrainian].*
17. *Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u misti Lvovi [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv] [in Ukrainian].*

УДК 94(430=161.2)«1916/1917»:355.257.7]:[316.353:655.413]

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.041>

Ігор СРІБНЯК,

Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Марина ПАЛІЄНКО,

Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

ТОВАРИСТВО «СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР» У ТАБОРІ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ ВЕЦЛЯР (НІМЕЧЧИНА), 1916-1917 РР.: ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті подано історію створення та діяльності товариства «Сільський Господар», яке діяло у таборі полонених українців Вецляр (Німеччина) у 1916-1917 рр., та визначено внесок його членів у культурно-освітнє життя української організації згадуваного табору. Заходами Союзу визволення України восени 1915 р. була проведена українізація табору Вецляр, після чого у ньому стало можливим створити українську таборову організацію.

Основним змістом її роботи стало налагодження культурно-освітнього життя у середовищі полонених українців, яке мало виразно національні риси. Аби повернути до українства ту частину українців, яка дотримувалась аполітичної позиції, провід таборової громади вважав за доцільне заснувати товариство «Сільський Господар», в якому всі охочі мали можливість отримати початкові знання в галузі агрономічних наук поза всякою «політикою».

Значної мірою успіх роботи товариства був забезпечений, з одного боку, тією увагою, яку приділяли цьому члени Просвітнього відділу СБУ та таборовий актив, а з іншого – вагомою допомогою, яку надавало «Сільському Господарю» німецька комендатура табору, передавши для нього окремих барак для занять та ділянку землі. Крім того, розвиткові товариства сприяла й Вецлярська сільськогосподарська школа (шляхом випозичення наочності та зразків добрив).

Завдяки цьому заняття, які проводились заходами товариства, мали практичний нахил та стосувалися різних галузей сільськогосподарських знань (садівництво, огородництво, скотарство, бджільництво, господарська хімія, кооперація тощо). До проведення занять («семінарів») залучалися не лише фахові спеціалісти, але й слухачі з різних регіонів України, які готували власні реферати та знайомили своїх колег з передовими методами господарювання.

© Марина Палієнко, Ігор Срібняк 2022.

Важливим було й те, що всі виклади проводилися українською мовою, слугуючи й справі українізації деякого із русифікованих полонених. Здобуваючи знання та отримуючи практичний вишкіл, члени товариства разом з тим урізноманітнювали харчування решти таборян, відтак діяльність «Сільського Господаря» весь час зустрічала загальну підтримку усього таборового загалу.

Ключові слова: полонені українці, табір, товариство «Сільський Господар», Венцляр.

Ihor SRIBNYAK,

Kyiv, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Maryna PALIIENKO,

Kyiv, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

SOCIETY «FARMER» IN THE CAMP OF UKRAINIAN PRISONERS OF WAR WETZLAR (GERMANY), 1916-1917: TO THE HISTORY OF FOUNDATION AND ACTIVITY

Annotation. The article recreates the history of creation and activity of the society «Farmer», which operated in the camp of Ukrainian prisoners of war in Wetzlar (Germany) from 1916 to 1917, and identifies the contribution of its members to the cultural and educational life of the Ukrainian organization of the camp. Measures of the Union for the Liberation of Ukraine in the autumn of 1915 carried out the Ukrainization of the Wetzlar camp, after which it became possible to create a Ukrainian camp organization.

The main content of her work was the establishment of cultural and educational life among the captive Ukrainians, which had a distinct national feature. In order to attract the apolitical part of Ukrainians to Ukrainians, the leadership of the camp community considered it expedient to establish the Farmer's Society, in which everyone had the opportunity to gain basic knowledge in the field of agronomic sciences beyond any «politics».

Largely, the success of the society was ensured on the one hand by the attention paid to it by the members of the IED Education Department and the camp staff, and on the other hand, the German commandant's office provided significant assistance to the Farmer, handing over a separate barracks and a plot of land. In addition, the Wetzlar Agricultural School facilitated the development of the society (by borrowing visual aids and fertilizer samples).

Due to this, the activities conducted by the society were practical and related to various fields of agricultural knowledge (horticulture, horticulture, animal husbandry, beekeeping, household chemicals, cooperation, etc.). The classes («seminars») involved not only professionals but also students from different regions of Ukraine, who prepared their own essays and introduced their colleagues to advanced management methods.

It was also important that all lectures were given in Ukrainian, serving the cause of the Ukrainization of some of the Russification prisoners. Gaining knowledge and receiving practical training, the members of the society at the same time diversified the diet of the rest of the camp, so the activities of the «Farmer» always met with the general support of the entire camp community.

Keywords: captive Ukrainians, camp, society «Farmer», Wetzlar.

Постановка проблеми. Обставини перебування полонених українців у таборах на теренах Німеччини від другої половини 1990-х рр. активно розробляється в Україні – причому найповніше висвітлено історію табору Раштат (достатньо сказати, що протягом 2014-2021 рр. з цієї проблематики були опубліковані 15 статей та монографія [Sribnjak, 2020]). Табори Вецляр і Зальцведель (були українізовані восени 1915 р.) продовжили справу національного освідомлення полонених українців зі складу царської армії, що провадилася заходами Союзу визволення України за сприяння німецької військової влади. З цією метою у таборах були засновані народні школи та різні освітні курси, діяли самодіяльні культурно-мистецькі осередки, видавалися газети тощо. Завдяки цьому стало можливим підготувати у таборах значну кількість патріотично налаштованих українців, готових зі зброєю в руках захищати рідну землю.

Аналіз досліджень. Специфіка життєдіяльності української таборової громади у Вецлярі (Німеччина) в часі Першої світової війни вже була предметом наукових зацікавлень як німецьких [Rehmer, 1994; Runzheimer, 1994; Rehmer, 1997], так і українських [Срібняк, 1997; Срібняк 1998] дослідників. Цілісне подання історії цього табору було здійснено в рамках монографічного дослідження про обставини перебування полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщині, у ньому ж містилася перша згадка про товариство «Сільський Господар» [Срібняк, 1999, С. 103;]. Додаткова інформація про табір Вецляр та його мешканців була уведена до наукового обігу після публікації низки німецькомовних розвідок [Runzheimer, 2002; Jung & Wiedl, 2016; Golczewski, 2010, Р. 108-127], які значно розширили дослідницькі горизонти з цієї проблеми.

Ця проблематика привернула увагу і Й. Й. Саєвича (нині – заступник начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, кандидат історичних наук, полковник), одна із статей якого містила короткий (три абзаци тексту) сюжет про специфіку діяльності товариства «Сільський Господар» у таборі Вецляр [Саєвич, 2006]. Уважне його вивчення дає всі підстави стверджувати, що він був запозичений із вже згадуваної монографії І.Срібняка [1999, С. 103] – і як це майже завжди

водиться у псевдонауковців-плагіаторів (у цьому випадку – Й. Саєвича) без посилання на першоджерело його «знань» з проблематики полону та «творчим» запозиченням використаних І. Срібняком джерел.

Зіставлення текстів монографії та статті здійснено в окремій таблиці (див. додаток), тому видається недоцільним наводити довші цитати з праці І. Срібняка і плагіат зі статті Й. Саєвича [2006, С. 247]. Натомість варто звернути увагу на ту обставину, що останній ще й фальсифікував при цьому дійсний стан справ, вказавши, що до складу товариства станом на липень 1916 р. належало 246 таборян (насправді тільки 65 членів-засновників), що підтверджується архівним документом – звітом про діяльність згаданого товариства (ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61). Разом з тим, у цьому документі відсутня використана (як у монографії, так і в статті) цифра – 246 полонених, яка була вказана І. Срібняком помилково. У цьому випадку серйозний дослідник мав би обов'язково звернути на це увагу та дорікнути останньому в такій прикрій неточності, але очевидно що Й. Саєвич не міг цього зробити апріорі, бо вважав цілком нормальним просто запозичити архівне посилання з монографії та перефразувати текст задля того аби хоч трохи «замести сліди» свого негідного вчинку.

Ще один приклад маніпуляції у виконанні Й. Саєвича присутній у наступному абзаці його статті, де йдеться про відвідуваність лекцій і семінарів (що проводило товариство «Сільський Господар») – «від 100 до 250 слухачів». І знов джерелом його «знань» є цитована монографія, в якій щоправда була вказана дещо інша кількість «від 50 до 300 слухачів». Якою логікою при цьому керувався Й. Саєвич годі й уявити, певно, що він тут знову відпрацьовував свої специфічні прийоми «маскування на місцевості».

І вже зовсім «дріб'язковим» на цьому тлі є «обрізання» бібліографічних посилань, через що часом стає зовсім непросто зрозуміти – яким же джерелом користувався Й. Саєвич для написання своїх текстів. Наводячи у своїй статті слова освітянина П. Лисецького (останній довгий час працював у таборі) про корисність відвідування практичних занять для таборян, Й. Саєвич покликається на журнал «Вістник політики» (1918, № 8, С.118). Між тим «необрізане» посилання мало би виглядати дещо інакше (Лисецький П. Як виглядає просвітно-організаційне життя в українському таборі у Венцлярі // Вістник політики, літератури й життя. Відень, 1918. 24 лютого. Ч.8(191). С.117-119). Належить відзначити, що згадувана тут фраза П. Лисецького є безперечною заслугою Й. Саєвича – бо в цьому випадку він певно що звертався до матеріалів згаданого журналу.

Втішає також і те, що переважна більшість українських дослідників, які досліджували і досліджують таборовий соціум, вважають своїм обов'язком (на відміну від Й. Саєвича) ретельно опрацьовувати архівні документи, і в цьому контексті слід згадати про статтю [Кривошеєва, 2006] і дисертаційний проект [Кривошеєва, 2009, С.144-145] Л. Кривошеєвої, яка подала стислу інформацію про специфіку функціонування згаданого товариства.

Останнім часом триває активна наукова розробка обставин перебування полонених українців у Вецлярі, свідченням чого стала публікація кількох статей, які, хоч і стосувалися, різних аспектів життєдіяльності української таборової громади, містили й окремі згадки про роботу товариства «Сільський Господар» [Срібняк, 2020; Срібняк & Шнайдер, 2020а; Срібняк & Шнайдер, 2020b; Срібняк & Палієнко, 2020; Срібняк, 2021].

Мета розвідки полягає у цілісному відтворенні історії створення та діяльності товариства «Сільський Господар», яке діяло у таборі полонених українців Вецляр (Німеччина) у 1916-1917 рр., та визначенні внеску його членів у культурно-освітнє життя української організації згадуваного табору.

Виклад матеріалу. Після українізації табору Вецляр (жовтень 1915 р.) та приїзду сюди посланців Союзу визволення України з метою організації у ньому культурно-просвітньої роботи – стало можливим заснувати школу грамоти, яку могли відвідувати усі охочі з числа полонених. З огляду на те, що у таборі перебувало декілька фахових агрономів, які виявили бажання долучитися до навчального процесу в школі зі своїми викладами, новозаснований Просвітній відділ СВУ ініціював запровадження до освітньої програми й «курсу сільського господарства». Він охоплював заняття із садівництва, огородництва, бджільництва та виноробства, чим привернув до себе увагу значної кількості полонених українців (загалом – до 120 таборян), і зокрема тих, які «боялись ходити у школу грамоти і на інші виклади», проте вважали для себе прийнятним відвідувати ці цілком аполітичні «лекції» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60].

Після відкриття «Народного Університету» (лютий 1916 р.) виклади з сільського господарства увійшли до його програми і вже проводились у навчальних приміщеннях «Народного Дому» (окремого барака, який був переданий німецькою комендатурою у розпорядження української таборової громади для освітніх потреб). Збільшилась й номенклатура дисциплін, які викладались для полонених завдяки прибуттю до табору ще двох агрономів – «курс загального хліборобства, сіножатства, скотарства, хемію та фізику» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60].

Щоправда прихід весни призвів до значного зменшення кількості слухачів курсу сільського господарства – починаючи з квітня полонених активно залучали до польових робіт у німецьких господарствах поза табором. У цей час виклади з сільського господарства відвідувало 60-70 полонених, для яких було організовано п'ять відвідань («екскурсій») до місцевої німецької школи садівництва, де їм було «практично показано обрізку дерев, винограду формування карликів (тут: карликових дерев – *авт.*), посадку смородини, клубники (полуниці – *авт.*) і других овочевих дерев». Проте заняття в рамках курсу сільського господарства відбувались спорадично, крім того – для навчання гостро бракувало різного сільськогосподарського реманенту та навчальних посібників [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60зв.].

Прагнучи забезпечити систематичність викладів, Просвітній відділ СВУ в травні 1916 р. звернувся до німецької комендатури з проханням передати для потреб слухачів цього курсу окремих барак, в якому можна було би «рівнобіжно з лекціями вести досвід (тут: досліди – авт.) і деякі практичні роботи». Майже відразу такий барак було віднайдено, після чого у ньому було організовано проведення регулярних занять. Заходами СВУ для курсів були придбані відповідні плакати, влаштована бібліотечка фахової літератури, у свою чергу комендатура подарувала курсам «хемічні та фізичні приладдя», які використовувались під час практичних занять. Як зазначалось у звіті про роботу курсів, у цей час «виклади відбувались правильно» (за участі 100 полонених) і «їм ніщо не перешкоджало» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60зв.].

Для тіснішого згуртування слухачів курсу сільського господарства та отримання ними організаційних навичок, які могли бути потрібні таборянам після їх повернення додому – Просвітній відділ СВУ ініціював створення на його основі окремого товариства. 1 липня 1916 р. відбулися перші організаційні збори членів-засновників цього товариства, яке отримало назву «Сільський Господар». До складу товариства увійшло 65 членів, їх метою було визначено проведення «просвітно-практичної діяльності по сільському господарству» як для членів товариства, так і його вільних слухачів. Перші організаційні збори товариства ухвалили статут організації та обрали керівний орган організації – управу, яка на своєму першому засіданні ухвалила нову навчальну програму, яка передбачала проведення викладів з таких дисциплін: загальне хліборобство, спеціальна культура рослин, скотарство, садівництво, огородництво, «виноградарство», «сіножатство», технічна переробка овочів та «рільнича хемія» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61].

Ця подія не пройшла не поміченою: таборовий часопис «Просвітній листок» відзначав, що за перший місяць своєї діяльності товариство «зуміло твердо стати на ноги», продемонструвавши свою «витривалість і живучість», а кількість його членів збільшилась майже вдвічі (до 100 таборян). Для них проводились регулярні виклади та діяла бібліотека фахової літератури [Т[оварист]во, 1916, С.4]. Організаційно-методичну допомогу товариству в цей час надавала вже згадувана Вєцлярська сільськогосподарська школа, яка випозичила для нього на місячний термін колекцію мінеральних добрив, а також діаграми, таблиці, плакати з різних галузей сільськогосподарських знань [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61-61зв.].

Завдяки цьому стало можливим провести цілу низку практичних вправ з пророщування зерна, а також виготовити невелику кількість порічкового вина (після придбання Просвітнім відділом партії порічки у середині липня 1916 р.). З метою докладнішого ознайомлення полонених з різними типами і формами господарств на українських землях та «кращого передбачення всіх можливих средств для поліпшення хазяйств» були запроваджені т.зв. щотижневі «реферати» («семінари»), які виголошувались членами товариства. Під час

їх обговорення агрономами визначались переваги та недоліки різних типів господарювання, що мало велике практичне значення для всіх 120-ти слухачів курсів [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61зв.].

У кінці липня діяльність товариства майже завмерла через виїзд переважної більшості його членів на сільськогосподарські роботи у складі робітничих команд до німецьких аграріїв. Але вже 20 вересня – з огляду на повернення до табору слухачів курсів – товариство відновило свою діяльність (в нерегулярному форматі). У цей час товариство отримало невелику суму на власні потреби від розподілу прибутку таборового кооперативу [Із таборового життя, 1916, С. 6], що свідчило про значущість діяльності «Сільського Господаря» для української громади Вецляра.

Ця та інша матеріальна допомога дозволила товариству придбати для власних потреб прес для виробництва соку з фруктів, машинку для чищення яблук, оліє-пресову машину та різні молочарські прилади. Завдяки цим придбанням для членів товариства та слухачів курсів були організовані практичні вправи з переробки різних фруктів, під час яких вони «варили мармелад, пастилу, пасту, жільч (тут: желе – *авт.*) і вироблювали вино з яблук». Можливість отримати практичні навички сприяла притоку до товариства нових членів – тільки протягом вересня 1916 р. воно збільшилось на 30 осіб [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.62].

У жовтні більшість членів товариства повернулася до табору, після чого заходами таборян-агрономів Гребеника, Ткачука, Косановського, Черчика, Степановича і освітянина М.Кордуби – виклади були поновлені, відбуваючись шість разів на тиждень [Т[оварист]во, 1916а, С. 5-6]. Комендатура табору в чергове пішла на зустріч клопотанням управи «Сільського Господаря», та передала у розпорядженням товариства ділянку землі площею 156,8 кв. сажнів (334,5 кв. м), на якій було закладено зразково-дослідне поле з чотирьохпільним сівооборотом. Крім того, товариство отримало ще одну ділянку землі – для насадження на ній плодових дерев та облаштування городу. Ці події не залишилися поза увагою загалу полонених, зумовивши черговий приплив охочих вступити до складу товариства (станом на жовтень загальна кількість членів «Сільського Господаря» досягла 180 осіб) [ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.62]. Про успішний розвій товариства восени 1916 р. було згадано у короткій замітці, опублікованій у таборовій газеті [Т[оварист]во, 1916b, С. 4].

Восени 1916 р. члени товариства докладали значних зусиль для створення музею товариства, до якого були передані «самі необхідні прилади, якими можна було демонструвати при викладах і користатись при практичних роботах». Загалом до цієї колекції увійшло 48 різних приладів та 72 «картини по різним галузям хліборобства». Одночасно товариство подбало і про поповнення книжками власної бібліотеки (її загальний фонд становив 220 томів), якою користувались не лише викладачі, але і слухачі курсів. Ними

регулярно користувалось до 300 таборян [ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.63-63 зв.].

У грудні 1916 р. за ініціативою управи товариства була проведена перереєстрація членів товариства (ті його члени, які перебували поза табором у робітничих командах, мали листовно підтвердити своє бажання залишитись у складі «Сільського Господаря» та сплатити членські внески). Відтоді члени товариства прийняли на себе зобов'язання регулярно відвідувати всі виклади, практичні заняття та загальні збори. Цей перепис призвів до відносного зменшення кількості членства товариства (158 таборян) [ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.62зв.].

На початку 1917 р. майно товариства складалося з бібліотеки агрономічної літератури (250 книг українською і російською мовами), що були надіслані СВУ і почасти «Руським Комітетом Червоного Хреста»; всіляких приладів для обробки овочів і фруктів; необхідного обладнання для класів; ферми з розведення кроликів та ін. Це дозволяло товариству успішно проводити курс теоретичного і практичного навчання, даючи полоненим основи агрономічних знань [Діяльність товариства, 1917, С.4].

Навесні 1917 р. діяльність членів товариства «Сільський Господар» активізувалася, що було пов'язано з потребою своєчасної обробки дослідного поля. Паралельно з цим була організована пасіка та розпочато виклади з бджільництва. Влітку 1917 р. товариство забезпечувало проведення щоденних занять, які відвідувало 100-120 осіб. Досягнення товариства регулярно висвітлювались таборовим часописом [Сільський Господар, 1917а, с.4; Сільський Господар, 1917b, С.4].

Час від часу члени товариства влаштовували для себе скромні вечірки. Програма однієї з них складалася з промови «Про вагу сільськогосподарської освіти», виступу запрошеного скрипаля (з числа таборян) та приготовленої на всіх присутніх членів «Сільського Господаря» товариської вечері (присутніх частували борщем з кролятиною і гарбузовою кашею, причому все це було приготовлено з продуктів та дичини власного виробництва). Завершилася вечеря колективним співом гімну «Ще не вмерла Україна» та «Заповіту» [Вечірка в товаристві, 1917, С.4]. Крім того, товариство влаштовувало частування членів інших таборових товариств [Вечірка в Українському клубі, 1917, С.4]. Але такі «імпрези» були радше винятком з правил, оскільки майже все вироблене товариством передавалося до таорової кухні, дозволяючи поліпшити харчування усього таорового загалу.

Висновки. Отже, діяльність товариства «Сільський Господар» завжди залишалася важливою частиною таорового життя, дозволяючи всім охочим здобути початкові знання в галузі агрономічних наук. Значної мірою успіх роботи товариства був забезпечений, з одного боку, тією увагою, яку приділяли цьому члени Просвітнього відділу СВУ та таоровий актив, а з іншого – вагомою допомогою, яку надавало «Сільському Господарю» німецька комендатура табору, передавши для нього окремих барак для занять та ділянку землі.

Крім того, розвиткові товариства сприяла й Вецлярська сільськогосподарська школа (шляхом випозичення наочності та зразків добрив).

Завдяки цьому заняття, які проводилися заходами товариства, мали практичний нахил і стосувалися різних галузей сільськогосподарських знань (садівництво, огородництво, скотарство, бджільництво, господарська хімія, кооперація тощо). До проведення занять («семінарів») залучалися не лише фахові спеціалісти, але й слухачі з різних регіонів України, які готували власні реферати та знайомили своїх колег з передовими методами господарювання. Важливим було й те, що всі виклади проводилися українською мовою, слугуючи й справі українізації декого із русифікованих полонених. Здобуваючи знання та отримуючи практичний вишкіл, члени товариства разом з тим урізноманітнювали харчування решти таборян, відтак діяльність «Сільського Господаря» весь час зустрічала загальну підтримку усього таборового загалу.

Додаток

Порівняльна таблиця плагіатних запозичень Йосипа Йосиповича Саєвича (позначені курсивом)

Србняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). К., 1999. 296 с.	Саєвич Й.Й. Українські військовополонені в таборах Німеччини: фінансово-господарська і культурно-освітня діяльність (1914–1918 рр.) // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». 2006. № 571: Держава та армія. С. 244–250.
С. 103: З практичною роботою в полі, городі й садку полонених знайомило товариство «Сільський Господар». Початки його діяльності сягають кінця 1915 р., коли провід української громади у Вецлярі вирішив заснувати курси з сільського господарства. У таборі перебувало кілька агрономів за фахом, та й полонені (у переважній більшості - колишні селяни) прагнули отримати хоча б початкові знання в галузі агрономічних наук. Без зволікань в програму зимових (1915/1916 рр.) викладів для полонених були внесені необхідні зміни, які уможливили читання лекцій по садівництву, городництву, кооперації та ін. Але ці лекції відбувалися рідко і нерегулярно. Успіх викладів призвів до того, що за ініціативою полонених було засноване товариство «Сільський Господар». 1 липня 1916 р. перші збори товариства (у кількості 65 чол.) прийняли статут організації. Впродовж кількох місяців товариство збільшилося до 246 чол.(50) 50.ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61.	С.247: <i>З практичною роботою в полі, на городі, в саду й домашньому господарстві знайомило товариство “Сільський господар” (засноване 1915 р.), яке у липні 1916 р. нараховувало 246 полонених [15]. У таборі знайшлося декілька фахівців з сільського господарства, зокрема агрономів, зрештою й більшість полонених – колишні селяни прагнули отримати бодай початкові агрономічні знання. Для цього українська громада Вецляра організувала зимові (1915–1916 рр.) курси для полонених, на яких читалися лекції, але не регулярно, із садівництва, городництва, кооперації тощо.</i> 15. ЦДАВОУ. Ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61.

Продовження дод.

1	2
С.103: Тільки навесні 1916 р., коли заходами «Просвітнього Відділу СВУ» від німецької комендатури було отримано окремих барак для занять, виклади набули більш систематичного характеру. Дякуючи сприянню комендатури табору та школи господарства м.Вецляр, агрономічні курси отримали зразки добрив та необхідні таблиці й карти. Після цього лекції почали читатися за такими темами: сільське господарство, скотарство, бджільництво, господарська хімія, природа. Також щотижнево проводився загальний семінар, на якому виступали з рефератами полонені з різних губерній України. На лекціях і семінарах були присутні від <u>50 до 300 слухачів</u>, що залежало головним чином від наявності в таборі полонених.	С.247: <i>Навесні 1916 р. заходами "Просвітнього Відділу СВУ" від німецької комендатури було отримано окремих барак для занять, відтак виклади набули систематичного характеру. Дякуючи сприянню комендатури табору та школи господарства Вецляра, агрономічні курси отримали зразки добрив та необхідні таблиці й карти. Після цього лекції почали читатися за такими темами: сільське господарство, скотарство, бджільництво, господарська хімія, природа. Також щотижнево проводився загальний семінар, на якому виступали з рефератами полонені з різних губерній України. Лекції і семінари відвідували від 100 до 250 слухачів, що залежало насамперед від наявності в таборі полонених.</i>
С.103: Управа товариства своїм головним завданням вбачала подальше проведення господарських курсів для теоретичної підготовки слухачів, але разом з цим готувалось започаткувати і практичні виклади. Від комендатури табору було отримано ділянку землі (площею у 158,8 кв. сажень), на якій було закладено зразково-дослідне поле. С.103: У кінці 1917 р. майно товариства складалось з бібліотеки агрономічної літератури (250 книг українською і російською мовами), що були надіслані СВУ і почасти «Руським Комітетом Червоного Хреста»; всіляких приладів для обробки овочів і фруктів; необхідного обладнання для класів; ферми по розведенню кроликів та ін. Це дозволяло товариству успішно проводити курс теоретичного і практичного навчання, даючи полоненим основи агрономічних знань.(51) 51.Діяльність товариства «Сільський Господар» у таборі полонених українців у Вецлярі // Громадська Думка. 1917. 27 січня. Ч.8(147).	С.247: <i>Своїм головним завданням Товариство вбачало подальше проведення господарських курсів для теоретичної підготовки слухачів, але разом з цим готувалось започаткувати і практичні виклади. Від комендатури табору було отримано ділянку землі (площею у 154,8 кв. сажень), на якій заклали зразково-дослідне поле. Його обробляли самі члени товариства – засіяли збіжжям, посадили городину, доглядали за садовою [17]. 17. Вістник політики. 1918. № 8. С.118. С.247: У кінці 1917 р. майно товариства складалось з бібліотеки агрономічної літератури (250 книг українською і російською мовами), що були надіслані СВУ і почасти «Руським Комітетом Червоного Хреста»; всіляких приладів для обробки овочів і фруктів; необхідного обладнання для класів; ферми по розведенню кроликів тощо. Це давало можливість Товариству успішно проводити курс теоретичного і практичного навчання, даючи скитальцям основи агрономічних знань[18]. 18. Діяльність товариства "Сільський Господар" у таборі полонених українців у Вецлярі // Громадська Думка. 1917. 27 січ.</i>

Список літератури

1. *Вечірка в товаристві «Сільський Господар» Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 83(130). С. 4.*
2. *Вечірка в Українському клубі Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 75(122). С. 4.*
3. *Діяльність товариства «Сільський Господар» у таборі полонених українців у Вецлярі Громадська Думка. Вецляр, 1917. 27 січня. Ч. 8(147).*
4. *Із таборового життя Просвітній Листок. Вецляр. 1916. 17 вересня. Ч. 24. С. 6.*

5. Кривошеєва Л. М. Сільськогосподарські курси часів Першої світової війни в таборах військовополонених українців Український селянин: зб. наук. праць. Черкаси, 2006. Вип. 10. С. 137-140.
6. Кривошеєва Л. М. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.). Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2009. С. 144-145.
7. Саєвич Й. Й. Українські військовополонені в таборах Німеччини: фінансово-господарська і культурно-освітня діяльність (1914–1918 рр.) Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2006. № 571: Держава та армія. С. 244-250.
8. Сільський Господар Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 70(117).
9. Сільський Господар Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 82(129).
10. Срібняк І. З історії культурно-просвітницької діяльності полонених українців у таборі Вецляр (Німеччина) в 1915 р. Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі XXI століття: Тези п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції (Київ-Чернівці, 22-25 травня 1997 р.). Київ-Чернівці, 1997. Ч. 2. С. 441-443.
11. Срібняк І. Табір полонених українців у Вецлярі (Німеччина) у 1915-1917 рр. Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». К., 1998. Вип. 2. С. 38-57.
12. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). К., 1999.
13. Срібняк І. Громада полонених вояків-українців царської армії у таборі Вецляр, Німеччина (вересень 1915 – грудень 1916 рр.): за матеріалами ЦДАВО України // Емінак. Київ-Миколаїв, 2020. № 3 (31). С. 217-233;
14. Срібняк І. Особливості проведення національно-просвітницької роботи у таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (червень 1916 – лютий 1917 рр.) Освітологічний дискурс. Київ, 2021. Т. 32. № 2. С. 16-28.
15. Срібняк І., Шнайдер В. Формування світогляду полонених українців засобами друкованого слова: національно-виховна місія часопису «Просвітній Листок» у таборі Вецляр, Німеччина (1916 р.) Синопис: текст, контекст, медіа. К., 2020. Т. 26. № 3. С. 90-97.
16. Срібняк І., Шнайдер В. Часопис «Просвітній Листок» як джерело для реконструкції історії розвитку української громади у таборі Вецляр, Німеччина (1916 р.) Київські історичні студії. К., 2020. № 2 (11). С. 50-59.
17. Срібняк І., Палієнко М. Народна школа грамоти в таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (вересень 1915 – березень 1917 рр.): короткий нарис історії створення та діяльності // Сучасні дослідження з німецької історії: збірник наук. праць / Гол. ред. Н. В. Венгер. Дніпро, 2020. С. 81-87.

18. Т[оварист]во «Сільський Господар» Просвітній Листок. Венцляр. 1916. 15 жовтня. Ч. 28. С. 5-6.
19. Т[оварист]во «Сільський Господар» Просвітній Листок. Венцляр. 1916. 19 листопада. Ч. 33. С. 4.
20. ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1.
21. Golczewski Frank. *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939*. Paderborn, 2010.
22. Rehmer Claus. *Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915-1918). Ein besonderes Lager? Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*, 1994. Heft 37. S. 77-116.
23. Rehmer Claus. «Revolutionierungspolitik» und Ukrainer-Lager Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18. Frankfurt a. M. u. a., 1997. S. 245-280.
24. Runzheimer Jürgen. «...Damit alle an uns erinnert werden»! Das ukrainische Gefangenenlager in Wetzlar Heimat an Lahn und Dill. 1994. Bd. 284. S. 2-3.
25. Runzheimer Jürgen. *Film als historische Quelle. Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar* Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack. Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung, Frankfurt am Main 2002, S. 25-28.
26. Jung Irene, Wiedl Wolfgang. *Ein «besonderes» Lager für Ukrainer Zwischen Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914-1918*. Neustadt an der Aisch, 2016. S. 262-282.
27. Sribnjak I. *Enzyklopädie der Kriegsgefangenschaft: Das ukrainische Rastatt. Zur Gründung und Tätigkeit der Gemeinschaft «Die Unabhängige Ukraine», 1915–1918*. München-Paris, 2020. 338 s.

References

1. Vechirka v tovarystvi «Sil'skyi Hospodar» Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 83(130). S. 4.
2. Vechirka v Ukrainському kliubi Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 75(122). S. 4.
3. Diialnist tovarystva «Sil'skyi Hospodar» u tabori polonenykh ukraintsiv u Vetsliari Hromadska Dumka. Vetsliar, 1917. 27 sichnia. Ch. 8(147).
4. Iz taborovoho zhyttia Prosvitnii Lystok. Vetsliar. 1916. 17 veresnia. Ch. 24. S. 6.
5. Kryvosheieva L. M. *Sil'skohospodarski kursy chasiv Pershoi svitovoi viiny v taborakh viiskovopolonenykh ukraintsiv Ukrain'skyi selianyn: zb. nauk. prats. Cherkasy, 2006. Vyp. 10. S. 137-140.*
6. Kryvosheieva L. M. *Natsionalno-prosvitnia diialnist Soizu vyzvolennia Ukrainy v taborakh viiskovopolonenykh ukraintsiv (1914-1918 rr.)*. Dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy / Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia, 2009.
7. Saievych Y. Y. *Ukrainski viiskovopoloneni v taborakh Nimechchyny: finansovo-hospodarska i kulturno-osvitnia diialnist (1914–1918 rr.)* Visnyk

- Natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnikha». 2006. № 571: Derzhava ta armii. S. 244-250.*
8. Silskyi Hospodar Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 70(117).
  9. Silskyi Hospodar Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 82(129).
  10. Sribniak I. Z istorii kulturno-prosvitnytskoi diialnosti polonenykh ukrainsiv u tabori Vetsliar (Nimechchyna) v 1915 r. Etnonatsionalnyi rozvytok v Ukraini ta stan ukrainskoi etnichnosti v diaspori: sutnist, realii konfliktnosti, problemy ta prohnozy na porozi XXI stolittia: Tezy piatoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv-Chernivtsi, 22-25 travnia 1997 r.). Kyiv-Chernivtsi, 1997. Ch. 2. S. 441-443.
  11. Sribniak I. Tabir polonenykh ukrainsiv u Vetsliari (Nimechchyna) u 1915-1917 rr. Visnyk Kyivskoho derzhavnogo lnhvistychnoho universytetu. Seriiia «Istoriia, ekonomika, filosofiiia». K., 1998. Vyp. 2. S. 38-57.
  12. Sribniak I. Poloneni ukrainsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914-1920 rr.). K., 1999.
  13. Sribniak I. Hromada polonenykh voiakiv-ukrainsiv tsarskoi armii u tabori Vetsliar, Nimechchyna (veresen 1915 – hruden 1916 rr.): za materialamy TsDAVO Ukrainy // Eminak. Kyiv-Mykolaiv, 2020. № 3 (31). S. 217-233.
  14. Sribniak I. Osoblyvosti provedennia natsionalno-prosvitnytskoi roboty u tabori polonenykh ukrainsiv Vetsliar, Nimechchyna (cherven 1916 – liutyi 1917 rr.) Osvitolohichnyi dyskurs. Kyiv, 2021. T. 32. № 2. S. 16-28.
  15. Sribniak I., Shnaider V. Formuvannia svitohliadu polonenykh ukrainsiv zasobamy drukovanoho slova: natsionalno-vykhovna misiia chasopysu «Prosvitnii Lystok» u tabori Vetsliar, Nimechchyna (1916 r.) Synopsys: tekst, kontekst, media. K., 2020. T. 26. № 3. S. 90-97.
  16. Sribniak I., Shnaider V. Chasopys «Prosvitnii Lystok» yak dzherelo dlia rekonstruktsii istorii rozvytku ukrainskoi hromady u tabori Vetsliar, Nimechchyna (1916 r.) Kyivski istorychni studii. K., 2020. № 2 (11). S. 50-59.
  17. Sribniak I., Paliienko M. Narodna shkola hramoty v tabori polonenykh ukrainsiv Vetsliar, Nimechchyna (veresen 1915 – berezen 1917 rr.): korotkyi narys istorii stvorennia ta diialnosti // Suchasni doslidzhennia z nimetskoi istorii: zbirnyk nauk. prats / Hol. red. N. V. Venher. Dnipro, 2020. S. 81-87.
  18. T[ovaryst]vo «Silskyi Hospodar» Prosvitnii Lystok. Vetsliar. 1916. 15 zhovtnia. Ch. 28. S. 5-6.
  19. T[ovaryst]vo «Silskyi Hospodar» Prosvitnii Lystok. Vetsliar. 1916. 19 lystopada. Ch. 33. S. 4.
  20. CDAVO Ukrainy, f.4382, op.1, spr.1.

УДК378.31

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.054>

Андрій НАРАДЬКО,

м. Полтава, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9176-7853>

Ірина ПЕРЕДЕРІЙ,

м. Полтава, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7473-5868>

БЛАГОДІЙНІСТЬ У ЗАСНУВАННІ ТА РОЗВИТКУ НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ 1860-1862 РР.

Анотація. У статті розглянуто питання благодійної допомоги у створенні та розвитку загальноосвітніх недільних шкіл. Окреслено причини появи нового типу навчального закладу для Російської імперії. Зростання громадської свідомості, процес українського національно-культурного відродження, пришвидшення економічного розвитку і нагальна потреба значної частини дітей та дорослого населення у освіті приводить до формування нових навчальних закладів. Джерельна база дослідження свідчить про зацікавленість дослідників питанням виникнення та розвитку недільних шкіл в Україні. Переважна більшість цих праць подає історичний та педагогічний складник діяльності цих навчальних закладів. Значну роль у створенні мережі закладів початкової освіти в Україні відіграла благодійна діяльність. Система загальноосвітніх недільних шкіл формувалася винятково на благодійних засадах. Ці школи не мали сталих джерел фінансування. Крім загальноосвітніх недільних шкіл для дорослих і дітей, які працювали, створювалися конфесійні школи для учнів різних віросповідань, які теж фінансувалися за благодійні кошти. У заснуванні недільних шкіл брали участь усі верстви суспільства – від дворян та інтелігенції до священників і студентів, які організували ці навчальні заклади як самостійно, так і об'єднавшись з однодумцями. Створені за власною ініціативою та формально невідповідні органам влади, недільні школи були небезпечними осередками поширення вільнодумства. Бажання повністю контролювати усі освітні установи привело до посилення протидії неконтрольованому відкриттю нових навчальних закладів. Потужна громадська ініціатива не дала зупинити заснування та подальшу діяльність недільних шкіл до початку ХХ століття. Загальний обсяг благодійної допомоги недільним школам важко підрахувати через те, що значну її частину надавали в натуральному вигляді (навчальні матеріали, книжки, особиста праця на користь закладу тощо) та часто не фіксували в документації навчальних закладів.

Ключові слова: благодійність, освіта, недільні школи, Україна.

© Ірина Передерій, Андрій Нарадько 2022.

Andriy NARADKO,
Poltava, Ukraine,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9176-7853>
Iryna PEREDERII,
Poltava, Ukraine,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7473-5868>

CHARITY IN THE FOUNDATION AND DEVELOPMENT OF SUNDAY SCHOOLS IN UKRAINE 1860-1862

Annotation. The article considers the issue of charitable assistance in the process of creation and development of Sunday schools. The reasons for the emergence of a new type of educational institution for the Russian Empire are determined. Raising public awareness, the process of Ukrainian national and cultural revival, accelerating economic development and the urgent need of children and adults for education lead to the formation of new educational institutions. The source base of the study shows the high interest of researchers in the emergence and development of Sunday schools in Ukraine. Most of these works are devoted to the historical and pedagogical component of the activities of these educational institutions. Charitable activities played an important role in the creation of a network of primary education institutions in Ukraine. The system of Sunday schools was formed exclusively on charitable activities. These schools did not have permanent sources of funding. In addition to general Sunday schools for adults and working children, denominational schools were created for students of different religions. All segments of society took part in the founding of Sunday schools. Sunday schools, uncontrolled by the authorities, were seen as dangerous hotbeds of free thought. A powerful public initiative did not stop the establishment and further activity of Sunday schools until the early twentieth century. The total amount of charitable assistance to Sunday schools is difficult to calculate. A significant part of it was provided in non-monetary form.

Keywords: charity, education, Sunday schools, Ukraine.

Постановка проблеми. На середину XIX століття у Російській імперії не існувало уніфікованої системи початкової освіти. Кожне міністерство створювало свої навчальні заклади, формуючи власну мережу початкових освітніх закладів. Крім того, початкові школи відкривали й органи місцевого самоврядування (місцеві думи, земства), громадські організації, приватні особи. Незважаючи на різноманітність типів початкових навчальних закладів різного підпорядкування, їх кількість була недостатньою для забезпечення потреби народних мас у здобутті початкової освіти. Особливо незадовільним було становище початкової освіти в невеличких містечках і селах. Зусилля

держави та місцевих органів влади, спрямовані на формування мережі початкової освіти, не відповідали потребам часу.

У зв'язку з цим у середині XIX століття в передових колах суспільства виникає не лише розуміння необхідності загальної освіти для народу, а й усвідомлення безпосередньої участі в процесі формування безкоштовних початкових навчальних закладів на благодійній основі, які б могли задовольнити потреби в освіті населення усієї країни.

Значну роль у створенні мережі закладів початкової освіти в Україні відіграла благодійна діяльність. Винятково на благодійних засадах формувалася система загальноосвітніх недільних шкіл. Ці безкоштовні навчальні заклади засновували окремі особи або групи осіб, переважно викладачі, студенти та учні. Такі школи не мали постійних джерел фінансування. Крім загальноосвітніх недільних шкіл для дорослих і дітей, які працюють, створювали конфесійні школи для учнів різних віросповідань (недільні для християн, суботні школи для євреїв і п'ятничні – для мусульман), які теж фінансувалися за рахунок релігійних громад та благодійних коштів.

Аналіз досліджень. Історію недільних шкіл почали досліджувати сучасники: М. Григор'єв, Я. Абрамов, Ф. Щербина І. Лапшов та інші. Після повалення російського самодержавства увага українських істориків до питання благодійності у становленні та розвитку освітніх закладів України другої половини XIX століття значно зросла. Були здійснені дослідження історії недільних шкіл окремих регіонів у працях В. Борисенка, Д. Граховецького, Г. Жураковського, Л. Міловидова та інших. Сучасні українські вчені Н. Віннічук, Н. Заремська, Н. Коляда, Т. Лазанська, Л. Смоляр, Л. Шара, Г. Шевчук та інші доклали зусиль у справі дослідження діяльності недільних шкіл.

Мета статті полягає у тому, щоб охарактеризувати й систематизувати роль благодійної допомоги у справі заснування та підтримки загальноосвітніх недільних шкіл в Україні 1860-1862 рр.

Виклад основного матеріалу. Загальноосвітні недільні школи мали статус недержавних навчальних закладів, тому фінансувалися тільки приватними особами та благодійними товариствами. Кошти для потреб цих навчальних закладів збирали шляхом підписки (одноразове збирання коштів із складанням списку жертводавців), проведення благодійних лотерей, концертів, літературних читань, лекцій, вечорів (прибуток від яких використовували на потреби школи). Також була поширена практика жертвування особистої праці (вчителі недільних шкіл працювали у них безкоштовно).

Заняття у загальноосвітніх недільних школах проводили у неділю та святкові дні. Ці навчальні заклади зазвичай не мали власних приміщень і використовували для навчання аудиторії інших навчальних закладів. Інколи недільним школам разом із приміщеннями надавали право користуватися меблями, навчальним приладдям та книжками.

Витрати на навчання учня загальноосвітньої недільної школи були вкрай незначними (близько 1 крб.) через те, що пожертви недільним школам

надходили переважно у натуральному вигляді (речі, праця на користь школи, продаж необхідних речей за зниженими цінами) та при складанні звітів не перераховувалися у грошовому еквіваленті [Абрамов, 1891, С. 114]. Майже всі недільні школи безкоштовно надавали своїм учням все необхідне для навчання: книжки, папір, дошки, пера та ін.

Участь у заснуванні загальноосвітніх недільних шкіл брали усі верстви суспільства – від дворян та інтелігенції до священників і студентів, які відкривали ці навчальні заклади як самостійно, так і об'єднавшись з однодумцями.

Реакцією на пошвавлення громадської активності у сфері створення недільних шкіл стало спрощення процедури реєстрації цих навчальних закладів. Піклувальники навчальних округів 1859 року отримали право відкривати приватні школи без дозволу вищих інстанцій, що прискорило цей процес. Міністр внутрішніх справ 22 березня 1860 року в циркулярі губернаторам рекомендував сприяти створенню недільних шкіл. Міністр народної освіти пропонував дирекції навчальних округів надавати приміщення для недільних шкіл та усіляко сприяти розширенню їх мережі. У травні 1860 року Міністерство народної освіти видало «Правила про недільні школи», які дозволяли відкривати ці навчальні заклади представникам різних станів, групам осіб та окремим благодійникам на власні кошти. Ці правила затверджували порядок відкриття нових шкіл. Засновник недільної школи повинен був звернутися з проханням до місцевої губернської влади, яка в свою чергу мала отримати дозвіл на відкриття школи у дирекції навчального округу. «Правила» обмежували програму навчання лише законом божим, читанням, письмом, арифметикою та, за наявності можливостей, – малюванням і кресленням. Недільні школи були зараховані до розряду парафіяльних училищ Міністерства народної освіти. Таким чином, була створена певна нормативна база, яка регулювала порядок відкриття та управління діяльністю недільних шкіл.

Перша в Російській імперії недільна школа була відкрита 11 жовтня 1859 року в Києві. Ініціаторами її створення стали сімнадцять студентів Київського університету Св. Володимира та студент Київської духовної академії, які звернулися за підтримкою до викладачів університету, зокрема до професора П. В. Павлова. Останній, у свою чергу, звернувся до піклувальника навчального округу М. І. Пирогова з проханням дати дозвіл на відкриття недільної школи, а вже той домігся відповідної санкції у Міністерстві народної освіти.

За сприянням М. І. Пирогова та інших посадових осіб Київського навчального округу в Україні розширювалася мережа недільних шкіл. Наприкінці жовтня 1859 року була заснована друга київська недільна школа на Жилианській вулиці, у жовтні 1860 року – третя – Печерська, а у 1861 році – четверта недільна школа в приміщенні університету Св. Володимира.

Матеріальні засоби недільних шкіл склалися з пожертв. Київський генерал-губернатор князь Васильчиков отримав дозвіл від міністра внутрішніх справ на збір добровільних пожертвувань грошима та книжками для недільних

шкіл міста Києва. Було проведено збір коштів за підпискою, який приніс у фонд недільних шкіл 230 крб. 55 коп. [Недільні, 1861, С. 2]. Найбільш значними благодійниками виявилися професори, учительський персонал та купці. Так, головним збирачем пожертвувань для недільних шкіл був купець Дегтерєв. Заходи для підтримки недільних шкіл організовували студенти університету Св.Володимира. Вони регулярно проводили музичні вечори, збір коштів від яких надходив до недільних шкіл [Струнина, 1898, С. 301].

Збір коштів для недільних шкіл Києва шляхом проведення розважальних заходів здійснювали також М. Кропивницький, М. Лисенко, М. Старицький, княгиня Васильчикова та ін. Так недільна жіноча школа при Фундуклеївській гімназії з листопада 1860 до березня 1861 року отримала: 15 крб. від київської міської думи, 64 крб. пожертвувань від різних осіб, 25 крб. – від княгині В. Голіциної та 28 крб. 85 коп. – від зборів із спектаклю Нельговської, концерту княгині Васильчикової та від лотереї, проведеної студентами.

З відкриттям недільних шкіл тісно пов'язана діяльність Старої Київської громади. Громадівці були ініціаторами відкриття недільних шкіл, навчали за власний рахунок талановитих дітей. Протягом 1859-1862 років члени Київської громади відкрили на Київщині кілька недільних шкіл, в яких початкову освіту отримали сотні учнів. З цією метою М. Костомаров проводив публічний збір коштів [Побірченко, 2000а, С. 13].

Недільні школи відкривали й в інших містах Київської губернії. Так, у грудні 1859 року була створена недільна школа у Білій Церкві, наступного року – при Спаській церкві у Каневі. А всього впродовж 1860 року в Київській губернії було створено одинадцять недільних шкіл.

Священник Феодосій Чайковський 10 вересня 1861 року відкрив недільну школу, що розмістилася у приміщенні, збудованому ним для початкового училища при Преображенській церкві Канева. Вона була розрахована на 80 осіб. Букварі для школи пожертвував засновник, а навчальні приладдя – правлінням товариства “Общественная польза” [Чайковский, 1862, С. 67.].

Активно підтримав ідею створення недільних шкіл для широких народних мас Т. Г. Шевченко. На початку січня 1861 року він надіслав М. Чалому тисяча примірників написаного ним “Букваря южнорусского” для поширення у сільських школах та п'ятдесят примірників “Кобзаря”, кошти від продажу яких використали на допомогу недільним школам. Крім того, у березні 1861 року поет подарував 3000 примірників “Букваря южнорусского” для продажу в Полтавській губернії з умовою, щоб прибуток був витрачений на підтримку недільних шкіл Полтавщини, та 3000 примірників “Кобзаря” для поширення у недільних школах Харківщини [Побірченко, 200б, С. 52,65].

Ідея заснування недільних шкіл знайшла активну підтримку серед української інтелігенції та сприяла поширенню цих навчальних закладів на всій території України. Цій активності сприяв досвід відкриття нових навчальних закладів, схвалення державою цієї ініціативи на початковому етапі

впровадження, прагнення народу до освіти та висвітлення досвіду організації шкіл на сторінках періодичної преси.

24 квітня 1860 року за ініціативи вчителя Полтавської чоловічої гімназії, члена Полтавської громади О. І. Строніна в приміщенні чоловічої гімназії було відкрито першу Полтавську чоловічу недільну школу. До організації її роботи долучилися навіть гімназисти. Чисельність учнів була в декілька разів вища, ніж у недільних школах Києва: на вересень 1860 року у ній навчалося 209 чоловік (середнє відвідування школи – 25%) [Жураковский, 1978, С. 104]. У червні 1860 року в Полтаві було відкрито жіночі недільні школи при приватних жіночих пансіонах Лерцер та Дейнеки [Гніп, 1930, С. 10].

1860 року на Полтавщині було засновано недільні школи: в Кременчуці – жіноча та чоловіча (по 40 учнів), у Переяславі – чоловіча (116 учнів) та в Золотоноші (13 учнів) [Число, 1861, С. 107.]. 9 грудня 1860 року з ініціативи трьох священників у Решетилівці Полтавської губернії була заснована недільна школа на 25 учнів. У лютому 1861 року ця школа отримала 31 крб. пожертвувань від двох купців, трьох чиновників та міщанина на купівлю підручників.

У квітні наступного року в Полтаві були засновані суботня чоловіча та жіноча єврейські школи. Ініціатором їх відкриття став член Полтавської громади О. Я. Кониський. Для їх діяльності було пожертвувано 90 крб., отриманих від проведення літературних читань. 24 вересня 1861 року за ініціативи того ж О. Я. Кониського розпочала роботу вечірня недільна школа при Полтавському повітовому училищі [Дело, 1862, С. 6]. У вересні 1861 року член Полтавської громади Є. І. Милорадович заснувала в Полтаві жіночу недільну школу, що розмішувалася в громадській жіночій гімназії. Тут навчалися 164 учениці. Характерно, що викладання в школі велось українською мовою за українською абеткою Золотова, яка була видана на пожертвувані кошти [Гніп, 1930, С. 10].

Продовжували плідно працювати на ниві розбудови закладів народної освіти відомі полтавські благодійники О. Я. Кониський та Є. І. Милорадович. З ініціативи першого в 1862 році почала діяти недільна школа при чоловічій гімназії [Дело, 1862, 8], а в січні того ж року Є. І. Милорадович відкрила жіночу недільну школу.

У жовтні 1862 року два артилерійські офіцери заснували недільну школу в с. Опішне Полтавської губернії. У Великих Будищах Полтавського повіту було відкрито недільну школу також на кошти офіцера артилерії [Щербина, 1914, С. 45]. Загалом на середину 1862 року в Полтавській губернії діяло двадцять п'ять недільних шкіл, у яких початкову освіту здобували діти і дорослі різного віку й різних станів [Полтавщина, 1992, С. 582].

Перша недільна школа в Катеринославській губернії була створена в другій половині 1859 року зусиллями вчителя міського училища Панченка. У м. Єлисаветграді на Катеринославщині першу недільну школу в 1860 році відкрили викладачі місцевого повітового училища [Абрамов, 1900, С. 42].

Активним діячем у справі створення недільних шкіл на Харківщині була Христина Данилівна Алчевська, яка 10 червня 1862 року заснувала жіночу недільну школу у себе вдома. Навчання у ній було безкоштовне, вчителі працювали без винагороди. Крім того, вони щорічно вносили певну суму на її утримання [Мухін, 1979, С.78-80].

В Одесі лише протягом 1860 року було відкрито п'ять недільних шкіл при Рішельєвському ліцеї, у місцевій гімназії, у сирітському притулку та на Пересипі [Абрамов, 1900, С. 44].

Значний резонанс серед громадськості Чернігівської губернії отримало відкриття студентами на початку 1860 року Ніжинського ліцею недільної школи в Ніжині. Визнаними центрами поширення грамотності серед населення краю стали і недільні школи, відкриті наступного року в містах Чернігів та Новгород-Сіверський, які функціонували за активної підтримки з боку місцевих благодійників, а особливо – студентської молоді та гімназистів. Уже в 1862 році в губернії працювало дев'ять недільних шкіл.

На середину 1860 року чотири недільні школи діяли в Миколаєві.

Процес створення недільних шкіл охопив також Поділля та Волинь. На грудень 1859 року лише в Могилеві Подільської губернії діяли чотири недільні школи. На середину 1862 року в Подільській губернії було створено п'ять недільних шкіл. На цей же час п'ять недільних шкіл давали початкову освіту жителям Волинської губернії.

Заслужують на увагу і непоодинокі випадки створення недільних шкіл при військових частинах і установах. Зокрема, у 1862 році такі школи діяли в Харкові, Полтаві та Могилеві [Абрамов, 1900, С. 42-49]. Діячі народної освіти засновували недільні школи при в'язницях. Зокрема, недільна школа діяла при Полтавській в'язниці.

На 1862 рік в Україні налічувалося 67 недільних шкіл, з них дев'ять – у Києві [Полонська-Василенко, 1993, С. 375].

Отже, ідея створення недільних шкіл з ініціативи окремих ентузіастів знайшла своє втілення у цілій мережі нових навчальних закладів. Ця ініціатива була підтримана широкими верствами населення як у губернських центрах, що були осередками науки та освіти, так і у повітових містечках та селах України. Неодноразово порушувалось питання про здійснення навчання в недільних школах українською мовою для вищої результативності українців, які становили більшість учнів.

Не випадково широкий розвиток недільних шкіл на благодійній основі викликав занепокоєння в колах російських можновладців. Зокрема, у доповідній записці імператорові Третього відділення власної його імператорської величності канцелярії наголошувалося на недоцільності того, щоб частина населення була вдячна за свої знання не державі, а приватній або становій доброчинності [Сухенко, 1998, С. 22].

На початку 1861 року вийшли нові правила, затверджені Міністерством народної освіти, про недільні школи, в яких було заборонено викладати

додаткові предмети в недільних школах, посилювався контроль за благонадійністю викладачів, дозволялося використання лише тих шкільних підручників, що були схвалені Міністерством народної освіти. Причиною цих заборон стали спроби вчителів недільних шкіл збільшити обсяги викладання історії та мови. За новими правилами недільні школи були прирівняні до шкіл грамоти. 8 січня 1861 року вийшло повеління імператора про посилення нагляду за недільними школами з боку Міністерства народної освіти, Міністерства внутрішніх справ та духовного відомства.

Нарешті, 6 червня 1862 року відбулося закриття двох недільних шкіл у Санкт-Петербурзі через викладання в них основ релігійного та державного устрою. У той же час уряд ще більше посилив нагляд за недільними школами. Були закриті недільні школи для цивільних осіб, що існували у військах. Врешті-решт за «Височайшим повелінням про закриття недільних шкіл» від 12 червня 1862 року недільні школи були заборонені.

Щоправда, у «Височайшому повелінні» наголошувалося на тому, що закриття недільних шкіл – тимчасовий крок, і вони будуть знову дозволені після прийняття нових правил про порядок їх діяльності. Однак Міністерство народної освіти не поспішало з їх розробкою. Власне, вони так і не були створені. І лише під тиском громадськості уряд 14 липня 1864 року ухвалив «Положення про початкові народні училища», яке лише побіжно стосувалося недільних шкіл. За цим положенням діяльність недільних шкіл формально не заборонялась, але обмежувалась суворим контролем з боку урядової бюрократії. Як і в попередні роки, фінансування недільних шкіл передбачалося здійснювати переважно за рахунок приватних пожертвувань та коштів благодійних товариств.

Відновлення недільних шкіл після виходу положення 1864 року відбувалось вкрай повільними темпами.

Висновки та перспективи подальших досліджень

На початку свого становлення недільні школи не мали адміністрації, залежної від влади, фінансової залежності від держави теж не було, підбір викладачів здійснювався довільно. Саме тому на думку офіційних осіб імперії окремі недільні школи стали джерелами поширення вільнодумства. Все це робило недільні школи потенційно небезпечними для Російської імперії. Бажання повністю контролювати усі освітні установи призвело до посилення протидії неконтрольованому відкриттю нових навчальних закладів. Потужна громадська ініціатива не дала зупинити заснування та подальшу діяльність недільних шкіл до початку ХХ століття. І хоча на цей час вони не посідали провідного місця серед закладів початкової освіти, проте мали велике значення у поширенні грамотності.

Загальний обсяг благодійної допомоги недільним школам важко підрахувати через те, що значну її частину надавали в натуральному вигляді (навчальні матеріали, книжки, особиста праця на користь закладу тощо) та часто не фіксували в документації навчальних закладів. Саме тому реальні

обсяги благодійної допомоги початковим навчальним закладам виявлялися більшими, ніж ті, що зазначалися у звітах. Благодійна допомога для недільних шкіл була життєво необхідним джерелом підтримки, а припинення надходження пожертвувань на їх користь означало припинення їхньої діяльності.

Список літератури

1. *Абрамов Я. Очерки частной инициативы в деле народного образования в России. Русская Школа. 1891. №2. С.112–130.*
2. *Абрамов Я. В. Наши воскресные школы. Их прошлое и настоящее. СПб.: Типография М. Меркушева, 1900. 352с.*
3. *Гніп М. Громадський рух 1860 рр. на Україні. Полтавська громада. Х.: Державне видавництво України, 1930. 234с.*
4. *Дело об открытии в здании Полтавской гимназии ежедневной мужской бесплатной школы.(1862). Центральный державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 707. Оп. 27. Спр. 539. 9 арк.*
5. *Жураковский Г.Е. Из истории просвещения в дореволюционной России. М.: Педагогика, 1978. 160с.*
6. *Мухін М. І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д.Алчевської. К.: Вища школа, 1979. 184с.*
7. *Недільні школи у Києві (1861).Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. 179. Спр. 897. 4 арк.*
8. *Побірченко Н. Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у II половині XIX – на початку XX ст. Кн 1. К.: Науковий світ, 2000. 308с.*
9. *Побірченко Н. Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у II половині XIX – на початку XX ст. Книга II. Громади Наддніпрянської України. К.: Науковий світ, 2000. 184с.*
10. *Полонська-Василенко Н. Історія України. Т.2. К.: Либідь, 1993. 606с.*
11. *Полтавщина. Енциклопедичний довідник за редакцією А. В. Кудрицького. К.: “Українська Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1992. 1024с.*
12. *Струнина Л. Первые воскресные школы в Киеве. Киевская старина. 1898. №5. С.287-307.*
13. *Сухенко В. Жіноча середня освіта в Україні (XIX – початок XX ст.) Український історичний журнал. 1998. № 5. С.63-74.*
14. *Чайковский Ф. Каневская воскресная школа. Основа. 1862. №1. С.66-68.*
15. *Число учащихся в Полтавской губернии в 1860 году сравнительно с 1859-м годом. Полтавские губернские ведомости. 1861. №5. С.105-108.*
16. *Щербина Ф. А. История Полтавского земства. Дореформенный период и введение земских учреждений. Вып 1. Полтава, 1914. 238с.*

References

1. Abramov Ya. Ocherki chastnoj iniciativy v dele narodnogo obrazovaniya v Rossii. Russkaya Shkola. 1891. №2. S.112–130. (In Russian).
2. Abramov Ya. V. Nashi voskresnye shkoly. Ix proshloe i nastoyashhee. SPb.: Tipografiya M. Merkusheva, 1900. 352s. (In Russian).
3. Hnip M. Hromadskyi rukh 1860 rr. Na Ukraini. Poltavska hromada. Kh.: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930. 234s. (In Ukrainian).
4. Delo ob otkrytii v zdanii Poltavskoj gimnazii ezhednevnoj muzhskoj besplatnoj shkoly. (1862). Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv. F. 707. Op. 27. Spr. 539. 9 ark. (In Russian).
5. Zhurakovskij G.E. Iz istorii prosveshheniya v dorevolucionnoj Rossii. M.: Pedagogika, 1978. 160s. (In Russian).
6. Mukhin M. I. Pedahohichni pohliady i osvitnia diialnist Kh.D.Alchevskoi. K.: Vyshcha shkola, 1979. 184s. (In Ukrainian).
7. Nedilni shkoly u Kyievi (1861). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. F. 179. Spr. 897. 4 ark. (In Russian).
8. Pobirchenko N. Pedahohichna i prosvitnytska diialnist ukrainskykh hromad u II polovyni XIX– na pochatku XX st. Kn 1. K.: Naukovyi svit, 2000. 308s. (In Ukrainian).
9. Pobirchenko N. Pedahohichna i prosvitnytska diialnist ukrainskykh hromad u II polovyni XIX – na pochatku XX st. Knyha II. Hromady Naddniprianskoi Ukrainy. K.: Naukovyi svit, 2000. 184s. (In Ukrainian).
10. Polonska-Vasylenko N. Istoriia Ukrainy. T.2. K.: Lybid, 1993. 606s. (In Ukrainian).
11. Poltavshchyna. Entsyklopedychnyi dovidnyk za redaktsiieiu A. V. Kudrytskoho. K.: “Ukrainska Entsyklopediia” im. M. P. Bazhana, 1992. – 1024s. (In Ukrainian).
12. Strunina L. Pervye voskresnye shkoly v Kieve. Kievskaya starina. 1898. №5. S.287-307. (In Russian).
13. Sukhenko V. Zhinocha serednia osvita v Ukraini (XIX – pochatok XX st.) Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1998. № 5. S.63-74. (In Ukrainian).
14. Chajkovskij F. Kanevskaya voskresnaya shkola. Osnova. 1862. №1. S.66-68. (In Russian).
15. Chislo uchashhixsya v Poltavskoj gubernii v 1860 godu sravnitelno s 1859-m godom. Poltavskie gubernskie vedomosti. 1861. №5. S.105-108. (In Russian).
16. Shherbina F. A. Istoriya Poltavskogo zemstva. Doreformennyj period i vvedenie zemskix uchrezhdenij. Vyp 1. Poltava, 1914. 238s. (In Russian).

ПЕДАГОГІКА

УДК 371.048.4

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.064>

Віктор КАВЕЦЬКИЙ,

м. Тернопіль, Україна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0925-5504>

Дарина ТАРАРУК,

м. Хмельницький, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4962-1620>

ПРОФЕСІЙНІ ОРІЄНТИРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

Анотація. У статті «Соціально-професійні орієнтири старшокласників закладів загальної середньої освіти як основа свідомого вибору професії» досліджено особливості формування позицій опитантів щодо питань, пов'язаних з вибором напряму професійної самореалізації. Наголошено на тому, що структурні суспільні перетворення потребують якісно нового підходу до організації профорієнтаційної діяльності в освітніх закладах. Зазначено, що за створення умов для забезпечення високого рівня готовності до вибору професії учнями, необхідно враховувати ставлення самих опитантів до такої проблеми. Тож метою було проаналізувати динаміку розвитку соціально-професійних орієнтирів старшокласників як основи свідомого професійного самовизначення. У статті висвітлено підходи до окреслення сутності професійного самовизначення як цілісного процесу, наведено його основні показники на стадії оптації та критерії для визначення ступеня готовності

© Віктор Кавецький, Дарина Тарарук 2022.

оптантів до вибору фаху. Визначено мотиваційну основу професійного самовизначення як систему стимулів, що спонукають особистість на реалізацію потреби в професійній самореалізації. Виокремлено чинники, під впливом яких формується ставлення до тих чи інших професій.

У статті наведені результати анкетних опитувань старшокласників Тернопільської області проведених в 2011, 2014, 2017 і 2020 роках, що дало змогу проаналізувати динаміку формування позицій оптантів щодо питань, пов'язаних з вибором напрямку професійної самореалізації, у часовому розрізі. Визначено найпрестижніші, з точки зору оптантів, професії а також вплив ставлення до того чи іншого фаху на вибір подальшого професійного шляху. Досліджено зміни в уподобаннях оптантів крізь призму років. Наведено перелік найбажаніших, з точки зору учнів, напрямів подальшої професійної самореалізації а також виокремлено професії, попит на які серед оптантів спадає або зростає з часом. Детально проаналізовано мотиваційну основу професійного самовизначення, зокрема, визначено провідні мотиви вибору фаху учнями 9-го та 11-класів та досліджено зміни у формуванні мотиваційного ядра професійного самовизначення упродовж досліджуваних періодів. Проаналізовано найвагоміші чинники впливу на професійне самовизначення учнів і налаштованість оптантів на обстоювання самостійності свого вибору.

Ключові слова: оптант, професійне самовизначення, соціально-професійні орієнтири, мотиви вибору професії.

Victor KAVETSKYI,

Ternopil, Ukraine,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0925-5504>

Daryna TARARUK,

Khmelnytsky, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4962-1620>

PROFESSIONAL ORIENTATIONS OF SENIOR STUDENTS OF INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION AS THE BASIS OF CONSCIOUS CHOICE OF PROFESSION

Annotation. The article “Socio-professional guidelines of high school students in general secondary education as a basis for a conscious choice of the profession” explores the peculiarities of the formation of positions of applicants on issues related to the choice of professional self-realization. It is emphasized that structural social transformations require a qualitatively new approach to the organization of career guidance activities in educational institutions. It is noted that when creating

conditions to ensure a high level of readiness for students to choose a profession, it is necessary to take into account the attitude of the applicants themselves to this problem. Therefore, the aim was to analyse the dynamics of the development of socio-professional orientations of high school students as the basis of conscious professional self-determination. The article highlights the approaches to outlining the essence of professional self-determination as a holistic process and presents its main indicators at the stage of options and criteria for determining the degree of readiness of options to choose a profession. The motivational basis of professional self-determination as a system of incentives that motivate the individual to realize the need for professional self-realization is determined. The factors under the influence of which the attitude to certain professions is formed are singled out.

The article presents the results of questionnaires of high school students of Ternopil region conducted in 2011, 2014, 2017 and 2020, which allowed analysing the dynamics of forming positions of applicants on issues related to choosing the direction of professional self-realization, in time. The most prestigious professions, from the point of view of the applicants, as well as the influence of the attitude to one or another profession on the choice of the further professional path is determined. Changes in the preferences or options through the prism of years have been studied. The list of the most desirable, from the point of view of students, directions for further professional self-realization is given, and the professions for which demand among applicants decreases or increases over time are singled out. The motivational basis of professional self-determination is analysed in detail, in particular, the leading motives for choosing a profession by 9th, 11th-grade students are determined, and changes in the formation of the motivational core of professional self-determination during the studied periods are investigated. The most important factors influencing the professional self-determination of students and the attitude toward options to defend the independence of their choice are analysed.

Keywords: optant, professional self-determination, socio-professional guidelines, motives for choosing a profession.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни в Україні, пов'язані з введенням воєнного стану внаслідок зовнішньої агресії, зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад усіх напрямів функціонування суспільства. Однак завжди, після складних часів, настає період розвитку, тож варто вже сьогодні аналізувати особливості відбудови країни у найближчій перспективі. Для відновлення повноцінної життєдіяльності вкрай необхідною буде підготовка висококваліфікованих фахівців у різних галузях народного господарства. Тож особливо актуальним стає питання створення умов для ефективного професійного самовизначення оптантів з урахуванням їхніх інтересів, можливостей та потреб ринку праці.

Аналіз досліджень. Над проблемою підготовки молоді до свідомого вибору професії працювало чимало дослідників. Зокрема, психолого-педагогічні аспекти формування готовності молоді до професійного самовизначення аналізували Ю. Гільбух, Г. Костюк, В. Моляко, Є. Павлукенков, Н. Побірченко,

Б. Федоришин, М. Янцур. Чимало сучасних українських дослідників спрямовують зусилля на розв'язання проблеми визначення напрямів ефективної підготовки оптантів до свідомого професійного самовизначення. Так, О. Вітвіцька проаналізувала психологічні умови підготовки випускників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) до вибору фаху в процесі профконсультації, А. Фрадинська виокремила компоненти готовності особистості до свідомого вибору професії, М. Вачевський і В. Рибалко визначили особливості профорієнтації в умовах сучасного ринку праці тощо. Однак важливо дослідити міркування самих оптантів щодо особливостей вибору ними майбутньої професійної діяльності. Це дасть змогу вибудувати профорієнтаційну роботу максимально ефективно як для особистості, так і для суспільства загалом.

Метою статті є аналіз динаміки розвитку соціально-професійних орієнтирів старшокласників ЗЗСО як основи ефективного професійного самовизначення.

Виклад основного матеріалу. Професійне самовизначення розглядають як певний акт або стадію професійного становлення, відповідно, його сутнісною основою є неперервний процес пошуку й набуття людиною смислів своєї професійної діяльності, відкриття та реалізації свого «Я» як фахівця, здійснення вибору в проблемних ситуаціях, котрі ставить перед ним професійна діяльність, що постійно змінюється й ускладнюється [Радчук, 2012]. Л. Федоренко пропонує професійне самовизначення розглядати як процес формування особистістю ставлення до професійної діяльності та до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а також спосіб його реалізації через довготривалий процес узгодження внутрішньо-особистісних цілей, нахилів, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації та умовами, які створюють конкретні види діяльності та соціально-професійні потреби [Федоренко, 2018, С. 144].

Отже, у сучасному розумінні професійне самовизначення – це не одноразовий акт вибору напряму професійної самореалізації, а цілісний процес почергових виборів і здійснення конкретних кроків на шляху становлення особистості як професіонала. Це довготривалий процес узгодження внутрішньо-особистісних і суспільних потреб який триває протягом всього життєвого і професійного шляху. Водночас фахівці наголошують, що роблячи певні вибори, особистість не звужує свої можливості, втрачаючи не обрані варіанти, а навпаки, відкриває для себе нові горизонти, розширює можливості для реалізації свого потенціалу.

Також важливо, аналізуючи процес професійного самовизначення особистості, розуміти його як частину складнішої системи [Ребуха, 2022]. Так, О. Вітковська професійне самовизначення розглядає не тільки як складник життєвого, соціального, особистісного самовизначення, але як цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються зазначені вище аспекти. А. Фрадинська аналізує професійне самовизначення як елемент таких систем:

1) соціального самовизначення, що передбачає пошук молодого людиною свого місця в житті, в соціальній структурі суспільства;

2) життєвого самовизначення – специфічної форми суб'єктно-об'єктної взаємодії, в якій особистість виступає справжнім суб'єктом життєвого процесу, тобто свідомо включається в хід подій, опосередковуючи його творчим ставленням до життя і беручи на себе відповідальність за свої вчинки та дії як їх автор [Фрадинська, 2010, С. 136].

Відповідно, виділяють такі критерії для визначення ступеня готовності опитантів до професійного самовизначення: когнітивний критерій (здатність до самоаналізу; здатність до аналізу професій, наявність профінформаційних знань, адекватна самооцінка); мотиваційний критерій (сформованість ієрархії мотивів вибору професії; наявність стійкого інтересу до певної професії; сформованість професійних намірів); практичний критерій (наявність обґрунтованого особистого професійного плану та здійснення практичних заходів з його реалізації) [Мачуська, 2012, С.303]. Відповідно, високий рівень готовності опитантів до професійного самовизначення, можна охарактеризувати як сформованість у них активної позиції щодо пошуку напрямку своєї професійної самореалізації, позитивного ставлення до праці, належний рівень поінформованості про світ професій і обрану ними, зокрема, обізнаність щодо можливих варіантів здобуття відповідної освіти, сформоване мотиваційне ядро професійного самовизначення, наявність вмінь і навичок роботи з професіографічними матеріалами, вміння складати професійний план, зіставляти власні індивідуально–психологічні особливості з вимогами професій та розвивати в собі професійно значущі якості, відповідність обраного напрямку самоздійснення інтересам, здібностям, можливостям опитанта і соціальному запиту.

Важливим складником ефективного професійного самовизначення є мотиви вибору професії, які визначають як систему стимулів, що спонукають особистість на реалізацію потреби в професійній самореалізації. Водночас слід враховувати, що кожній особистості властива складна система мотивів. Визначальні мотиви можуть узгоджуватися між собою і взаємно підсилювати один одного або ж знаходитися в стані взаємного конфлікту. Фактично, будь-який напрям професійної самореалізації охоплює в собі комплекс умов, що далеко не в повному обсязі відповідає потребам опитанта. Певні умови він повністю сприймає, оскільки вони узгоджуються з його цілями та інтересами, другі – як необхідні, нав'язані зовні, треті – як важливі, але не доступні чи, навпаки, що не відповідають його бажанням. Тож під час підготовки учнів до професійного самовизначення потрібно враховувати як загальні підходи щодо формування мотиваційної основи вибору фаху, так й унікальне поєднання різновекторних спонукань окремої особистості.

Також важливо зважати на те, що на формування мотиваційної основи вибору фаху значною мірою впливає оцінення престижності того чи іншого напрямку професійної самореалізації. Престижність професій формується під впливом різноманітних чинників. Зокрема, беруться до уваги умови праці, можливість задовольняти інтелектуальні потреби, перспективність

для підвищення освіти, культури, кваліфікації працівника тощо. Важливо в профорієнтаційній діяльності враховувати як загальні тенденції в формуванні налаштувань учнів щодо тих чи інших професій, так й міркування конкретного оптанта стосовно престижності напрямів професійної самореалізації. З метою дослідження особливостей вибору професії, визначальних чинників впливу на професійне самовизначення та інших соціально-професійних орієнтирів було проведено відповідне анкетне опитування старшокласників Тернопільської області у 2011, 2014, 2017 і 2020 роках, що дало змогу проаналізувати динаміку формування позицій оптантів щодо питань, пов'язаних з професійним само- здійсненням у часовому розрізі. Усього дослідженням було охоплено 2017 учнів дев'ятого і 2024 учні одинадцятого класів.

Насамперед проаналізуємо уявлення школярів про престижність того чи іншого фаху. З 2011 р. до 2017 р. три перші місця серед професій, що найбільше цінувалися серед дев'ятикласників, посідали такі: юрист (від 36% у 2011 р. до 29,9% у 2017 р.), лікар (від 21,8% у 2011р. до 25,1% у 2017 р.) і програміст (від 16% у 2014 р. до 25,5% у 2017 р.). У 2020 р. зафіксовано певне спадання рейтингу професій юридичної сфери і зміцнення позицій ІТ-спеціальностей. Останні впевнено посіли першу позицію в оцінюванні учнями дев'ятого класу престижності професій – 45,9%. На друге, за рейтингом, місце респонденти вивели професію блогера – 37,7%., яку у попередніх дослідженнях, фактично, не називали оптанти. Також зафіксовано значне посилення позиції фаху підприємця: з 9,7% у 2014 р. до 32,8% у 2020 р. Традиційно високо поціновані спеціальності юридичної і медичної сфер фактично зберегли свої позиції у відсотковому значенні: відповідно 29,5% і 24,6%, поступившись лише місцем у рейтингу. Також серед престижних професій і видів діяльності у 2020 р. дев'ятикласники називали дизайнерів (29,5%) і тих, хто професійно працює в політиці.

Схожі тенденції щодо престижності професій зафіксовані у відповідях учнів одинадцятого класу. З 2011 р. до 2017 р. перші місця у рейтингу посідали професії юридичної (від 36,7% у 2011 р. до 45,4% у 2014 р.) і медичної сфер (від 19,8% у 2011 р. до 29,9% у 2017 р.). Водночас випускники шкіл значно більшої ваги, ніж їхні візаві з дев'ятого класу, надавали економічним спеціальностям: від 11% у 2011 р. до 20,1% у 2014 р.). У 2020 р. цю галузь до престижних зараховував кожен шостий респондент. Як і серед учнів дев'ятого класу, так й серед випускників ЗЗСО, зафіксовано тенденцію до зростання позитивного ставлення до професії програміста: з 6,2% у 2011 р. до 19,5% у 2014 р., 36,2% у 2017 р. і 65,1% у 2020 р. Також у 2020 р. майже кожен другий респондент з одинадцятого класу (42,9%) вважав професію блогера до найпрестижніших у суспільстві.

Підсумовуючи аналіз відповідей старшокласників щодо престижності того чи іншого фаху, варто відзначити певні тенденції. Зокрема, серед найбільш поцінованих старшокласниками зафіксовано, насамперед, професії традиційні: лікаря, юриста, економіста; водночас з кожним роком спостерігається зростання рейтингу професій ІТ-спеціальностей, також появилось нове

захоплення серед оптантів – заняття блогерством; у всі досліджувані періоди респонденти не високо оцінювали робітничі спеціальності.

Вплив престижності професій, з точки зору старшокласників, на вибір ними напряму професіоналізації досить вагомий: перелік вибраних професій за багатьма позиціями збігається з відповідним рейтингом поцінованих. Так, у майбутньому, опанувати фах лікаря планували від 8,6% дев'ятикласників у 2014 р. до 12,8% у 2017 р. і 9,8% у 2020 р., програміста – від 4,5% у 2011 р. до 9,2% у 2017 р. Водночас зафіксовано спадання зацікавлення юридичними спеціальностями: від 12% у 2011 р. до 6,6% у 2020 р., хоча професія правника продовжує входити в п'ятірку найбажаніших напрямів професійної самореалізації. Також чимало учнів дев'ятого класу планують в майбутньому опанувати робітничий фах: серед хлопців популярними є будівельні спеціальності а також праця водія і автомеханіка, а серед дівчат – кухаря, візажиста, перукаря.

Випускники шкіл також серед обраних у всі досліджувані періоди найчастіше називали фах лікаря (від 8,3% у 2011 р. до 7,9% у 2020 р.), і програміста (від 4,4% у 2011 р. до 7,9% у 2020 р.). Найбільшим попитом юридичні спеціальності користувалися в 2011 р., коли 8,1% тодішніх випускників у майбутньому бачили себе правником, далі фіксується зменшення кількості охочих обирати цей шлях професіоналізації. Водночас на противагу учням дев'ятого класу чимало випускників ЗЗСО планували опанувати фах економіста: від 6,8% у 2011 р. до 9,2% у 2020 р. В останній досліджуваній період популярними серед одинадцятикласників були також професії маркетолога, психолога, журналіста і підприємця.

Аналіз мотиваційної основи професійного самовизначення показує, що провідними мотивами вибору фаху дев'ятикласниками є відповідність майбутнього напряму професійної самореалізації інтересам оптанта (від 30,8% у 2014 р. до 67,2% у 2020 р.) і здібностям (від 16,5% у 2011 р. до 41% у 2020 р.) а також затребуваність, з точки зору респондентів обраної професії (від 16,8% у 2011 р. до 44,3% у 2020 р.). Такі позиції відповідають складникам відомої формули вибору професії «хочу» – «можу» – «треба». Однак зіставлення переліку популярних серед учнів дев'ятого класу професій з тими, які затребувані на ринку праці, фіксує певну невідповідність, оскільки часто оптанти зорієнтовані на так звані «надлишкові» професії, представників яких є чимало в статусі безробітних.

Вагомим аргументом вибору фаху для дев'ятикласників є належна матеріальна винагорода за працю, однак спостерігається тенденція до зменшення ваги цього чинника у часовому розрізі: у 2011 р. він був на першому місці серед провідних мотивів професійного самовизначення, а в 2020 р. - лише п'яте. У всі досліджувані періоди респонденти зважали також на наявність гідних умов праці, при чому, з часом зростає відсоток охочих працювати в комфортних умовах: від 16,8% у 2011 р. до 39,3% у 2020 р. Водночас так звані романтичні мотиви, намагання вибрати роботу, пов'язану з ризиком, що

не рідко фіксували дослідники соціально-професійних орієнтирів у підлітків раніше, фактично зовсім не відслідковується в сучасних дев'ятикласників: у всі досліджувані періоди таких фіксувалося не більше ніж 3-4%. Окрім матеріального чинника, інші утилітарні мотиви (бажання мати диплом про здобуття вищої освіти, відсутність труднощів у навчанні чи роботі та інші) не часто відображені у відповідях респондентів: їхня кількість не перевищувала 10%. У зв'язку з тим, що чимало оптантів обирають професії типу «людина» – «людина», одним з провідних мотивів є бажання задовольнити потребу в спілкуванні: від 16,8% у 2011 р. до 36,1% у 2020 р. У кожного восьмого в 2014р. і кожного третього дев'ятикласника в 2020 р. було бажання реалізувати свій творчий потенціал у майбутній професійній діяльності. Про намір реалізації своїх креативних здібностей в інтелектуальній сфері заявляв кожен четвертий (26,2%) оптант у 2020 р. а кожен шостий-сьомий (14,8%) мав намір створювати вироби власними руками. У певної частини (4-7%) респондентів фіксувалися широкі соціальні мотиви, наприклад, намагання допомагати іншим людям. Однак події 2022 р. показують, що у разі нагальної потреби, кількість молодих людей, які готові прийти, на допомогу різко зростає.

Як і серед учнів дев'ятого класу, серед випускників шкіл провідним мотивом вибору професії є відповідність обраного фаху інтересам (від 23,4% в 2011 р. до 55,6% в 2020 р.). Щодо інших складників формули вибору професії, то вони достатньо вагомими для одинадцятикласників, однак займають 4-6 позиції. Так, наявність відповідних здібностей і професійно значущих якостей важливими були для 20,1% у 2017 р. і 34,9% у 2020 р. респондентів, а потрібність обраного фаху на ринку праці відзначав кожен п'ятий оптант у 2014 р. і 39,7% у 2020 р. Також для чималої кількості одинадцятикласників (від 23,6% у 2014 р. до 42,9% у 2020 р.) важливим було задовольнити свою потребу в спілкуванні. Вагомим чинником у виборі фаху для випускників шкіл була належна оплата праці: від 22,1% у 2011 р. до 44,7% у 2017 р. У 2020 р. бажання мати хорошу матеріальну винагороду за працю зафіксовано у кожного третього респондента (33,34%). Також для випускників шкіл вагомим аргументом у виборі фаху є наявність хороших перспектив для кар'єрного зростання: від 14% у 2011 р. до 39,7% у 2020 р. і престижність професії: від 10,6% у 2014 р. до 31,7% у 2020 р. Водночас, як і їхні візаві з дев'ятого класу, одинадцятикласники нехтують романтичними мотивами. У цілому ж, вибір професії випускниками ЗЗСО достатньо прагматичний, зокрема, відсоток учнів, для яких важливим був творчий складник праці, у всі досліджувані періоди не переважав 14%. Також, порівняно з налаштуваннями дев'ятикласників, зменшується кількість охочих створювати продукт власними руками, що є очевидною закономірністю – чимало охочих опанувати «реалістичні», за визначенням Дж. Голланда, професії вступали у заклади професійної освіти після закінчення основної школи. Водночас, зростає відсоток тих, хто бажав отримувати інтелектуальне задоволення від праці: відповідно 26,2% серед дев'ятикласників і 47% серед одинадцятикласників. Кожен десятий (від 10,6% у 2011 р. до 9,5% у

2020 р.) випускник школи, вибираючи фах, зважав на можливості їздити у відрядження. Наявність широких соціальних мотивів, насамперед, прагнення допомагати іншим зафіксовано в 5-8% одинадцятикласників. Водночас, кожен п'ятий випускник школи (23,8% у 2020 р.) у виборі фаху зважав на можливість виявляти незалежність у праці. Серед дев'ятикласників таких 16,4%.

Підсумовуючи аналіз мотиваційної основи професійного самовизначення відзначимо те, що старшокласники намагаються у виборі фаху врахувати як свої інтереси і можливості, так й запит ринку праці [Кавецький, 2020]. Важливо, щоб в теперішній соціокультурній реальності збереглося це налаштування і оптанти змогли знайти оптимальний спосіб професійної самореалізації в кардинально нових умовах. Зафіксована установка на прагматичний підхід до вибору фаху повинна цьому сприяти.

Визначальним чинником впливу на вибір професії дев'ятикласниками є батьки: від 34% у 2011 р. до 23,1% у 2020 р. Також підлітки визнають вплив представників професії (від 12% у 2011 р. до 9,8% у 2020 р.) і засобів масової інформації (від 8,5% у 2011 р. до 14,4% у 2020 р.). Слід зазначити, що в останні досліджувані періоди значно зріс вплив Інтернет ресурсів на процес професійного самовизначення. Частина респондентів, від 5,7% в 2014 р. до 6,6% у 2020 р., зважали на поради авторитетних для них людей або ж на позиції своїх друзів та однокласників. На жаль, педагогічні працівники ЗЗСО, які мали визначальний вплив на кожного десятого (9,3%) дев'ятикласника в 2011 р. з кожним наступним досліджуваним періодом його втрачали: в 2020 р. лише 1,6% респондентів визнавали цей вплив. Переважна більшість оптантів наголошувала на самостійності свого вибору: від 27,45 у 2014 р. до 62,3% у 2020 р. Така тенденція може бути пов'язана із демократизацією інститутів соціалізації молоді, зокрема, батьки більше зважають на прагнення самого учня. Також, можливим поясненням є нерозуміння частиною оптантів впливу інших чинників, або ж фіксується характерне для підліткового періоду намагання довести свою самостійність.

У випускників шкіл найвагомим чинником впливом на вибір ними професії також є батьки (від 29,65 у 2011 р. до 21% у 2020 р.). Далі за значущістю є вплив представників професії (від 9,6% у 2011 р. до 19,7% у 2017 р.) та засобів масової інформації. До порад авторитетної, для оптанта, людини прислухався кожен десятий (10,4%) випускник школи в 2011 р. і кожен двадцятий (4,8%) в 2020 р. Як і дев'ятикласники, випускники школи теж не визнають вплив представників закладу освіти на професійне самовизначення. Дещо менший відсоток (від 22,4% у 2014 р. до 41,7% у 2020 р.) серед одинадцятикласників, порівняно з дев'ятикласниками, не визнає впливу жодних чинників на вибір шляху професійної самореалізації. Обстоювання оптантами самостійності свого вибору може стати фундаментом до формування активної позиції щодо подальшої професійної самореалізації, що є позитивним чинником в умовах глобальної трансформації суспільства, адже підвищує конкурентоспроможність особистості на ринку праці.

Висновки. Створюючи умови в закладах загальної середньої освіти для підготовки учнів до вибору фаху, важливо враховувати як кращі надбання теоретиків і практиків професійної орієнтації, так й тенденції в формуванні соціально-професійних орієнтирів оптантів загалом й кожного з них зокрема. Це дозволить забезпечити високий рівень готовності до свідомого професійного самовизначення в умовах структурних суспільних перетворень.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в подальшому аналізі особливостей розвитку соціально-професійних орієнтирів оптантів в новій соціокультурній реальності, а також створення системної моделі підготовки оптантів до вибору фаху, що передбачатиме використання інноваційних форм і методів профорієнтаційної діяльності та враховуватиме позиції самих учнів – головних суб'єктів професійного самовизначення.

Список літератури

1. Кавецький В.Є. Особливості соціально-професійних орієнтирів учнів ЗЗСО. Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2020: глобалізований простір інновацій: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 28 трав. 2020 р. / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України ; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ; Біла Церква. Авторитет. 2020. С. 212–214.
2. Мачуська І.М. Дослідження рівня готовності до професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Випуск 16. Книга 2. 2012. С. 302–312.
3. Радчук Г. К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47
4. Ребуха Л. З. Готовність вчителів-гуманітаріїв до профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки, 2022. №1(349). Ч.1. С. 185–194.
5. Федоренко Л. П. Психологічні детермінанти професійного самовизначення старшокласників. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2018. Вип. 7. С. 143–149.
6. Фрадинська А. П. Свідомий вибір професії як головна проблема сучасної молоді. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2010. № 2. С. 135–139.

References

1. Kavetskyi V. Ie. Osoblyvosti sotsialno-profesiinykh oriientyriv uchniv ZZSO [Feature of socio-professional guidelines of student of general secondary education]. *Pedahohichna komparatyvistyka i mizhnarodna osvita 2020: hlobalizovanyi prostir innovatsii: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 28 trav. 2020 r. / NAPN Ukrainy, In-t pedahohiky NAPN Ukrainy ; zazah. red. O. I. Lokshynoi. Kyiv; Bila Tserkva. Avtorytet. 2020. S. 212–214.*
2. Machuska I. M. Doslidzhennia rivnia hotovnosti do profesiinoho samovyznachennia uchniv starshoho shkilnoho viku [Research of the level of readiness for professional self-determination of high school students]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Vypusk 16. Knyha 2. 2012. pp. 302–312 (In Ukrainian).*
3. Radchuk H. K. Osobystisne ta profesiine samovyznachennia yak chynnyk profesiinoho stanovlennia osobystosti [Personal and professional self-determination as a factor in the professional development of the individual]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. 2012. Vyp. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47 (In Ukrainian).*
4. Rebukha L. Z. Hotovnist vchyteliv-humanitariiv do proforiientatsiinoi roboty u zakladakh zahalnoisrednoi osvity [Readiness of humanities teachers for career guidance work in general secondary education institutions]. // *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: Pedahohichninauky, 2022. №1(349). Ch.1. pp. 185–194 (in Ukrainian).*
5. Fedorenko L. P. Psykholohichni determinanty profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv [Psychological determinants of professional self-determination of high school students]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 12 : Psykholohichninauky. 2018. Vyp. 7. pp. 143–149 (In Ukrainian).*
6. Fradynska A. P. Svidomyi vybir profesii yak holovna problema suchasnoi molodi [Conscious choice of profession as the main problem of modern youth]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina». 2010. № 2. pp. 135–139 (In Ukrainian).*

УДК 378.018

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.075>

Олександр КУЧАЙ,

Київ, Україна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>

Антоніна ДЕМ'ЯНЮК

Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8994-7633>

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті висвітлено засади становлення і розвитку дистанційного навчання, що передбачає наявність фізичного відокремлення викладачів і студентів під час освітнього процесу з використанням різних технологій для полегшення та спрощення спілкування між викладачем і студентом та між студентами. Встановлено, що успішна реалізація дистанційних форм навчання має велику залежність від упорядкованого впровадження та послідовного застосування сукупності методів і процесів, що забезпечують онлайн доступність до навчальних матеріалів на засадах інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу.

Дослідження розвитку дистанційного навчання в Україні дозволило виокремити такі його етапи: у 2002 р. запроваджено експеримент з дистанційного навчання; у 2003 р. прийнята Програма розвитку системи дистанційного навчання на 20004–2006 рр.; у 2004 р. розроблено перше Положення про дистанційне навчання; у 2013 р. затверджено нове Положення про дистанційне навчання з урахуванням розвитку сучасних технологій та Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. Відповідно до зазначених нормативних документів, сформульовано визначення терміна «дистанційне навчання». Визначено, що технології дистанційного навчання – це сукупність методів, форм і засобів взаємодії учасників освітнього процесу під час самостійного засвоєння певного масиву знань при здійсненні відповідного контролю за їх засвоєнням. Систематизовано інформаційні технології дистанційного навчання з подальшим їх виокремленням на презентаційні форми навчальних матеріалів, методи доставки навчальних матеріалів, види взаємодії учасників освітнього процесу.

Охарактеризовано структуру дистанційного навчання з використанням таких онлайн-сервісів як Google Classroom або Khan Academy; платформ для відеоконференцій таких як Zoom або Skype. Визначено характерні особливості та переваги застосування онлайн-платформи Moodle. Досліджено світову практику застосування сучасних технологій дистанційного навчання з

© Олександр Кучай, Антоніна Дем'янюк, 2022.

визначенням основних онлайн-платформ (Canvas, Blackboard, Brightspace і Moodle) та високого рівня його сприйняття. Окреслено переваги застосування сучасних технологій дистанційного навчання та перспективи подальших розвідок у контексті розвитку інноваційних технологій для інформатизації та інтелектуалізації суспільства.

Ключові слова: дистанційне навчання, інновації в освіті, якість освіти, технології дистанційного навчання, онлайн-сервіси, інформаційні технології.

Oleksandr KUCHAI,
Kyiv, Ukraine,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>

Antonina DEMIANIUK
Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8994-7633>

MODERN TECHNOLOGIES OF DISTANCE LEARNING

Abstract. The article highlights the principles of formation and development of distance learning, which involve the physical separation of teachers and students during the educational process using various technologies to facilitate and simplify communication between a teacher and a student and between the students. It is established that the successful implementation of distance learning is highly dependent on the orderly implementation and consistent application of a set of methods and processes that provide online access to educational materials based on the interactive interaction of participants in the educational process. The study of the development of distance learning in Ukraine allowed us to identify the following stages: in 2002 an experiment on distance learning was introduced; in 2003 the Program of development of the distance learning system for 2004–2006 was adopted; in 2004 the first Regulation on distance learning was developed; in 2013 a new Regulation on distance learning taking into account the development of modern technologies and the Concept for the development of distance education in Ukraine were approved. Following these regulations, the definition of the term «distance learning» is formulated.

It is determined that distance learning technologies are a set of methods, forms and means of interaction of participants in the educational process in the process of independent assimilation of a certain array of knowledge while exercising appropriate control over their assimilation. Information technologies of distance learning are systematized with their further separation into presentation forms of educational materials, methods of delivery of educational materials, and types of interaction of participants in the educational process. The structure of distance learning with the use of such online services as Google Classroom or Khan

Academy is described; as video conferencing platforms such as Zoom or Skype. The characteristic features and advantages of using the online platform Moodle are identified.

The world practice of using modern distance learning technologies with the definition of dominant online platforms (Canvas, Blackboard, Bright space and Moodle) and a high level of perception of distance learning has been studied. The advantages of using modern distance learning technologies and the prospects of further exploration in the context of the development of innovative technologies for informatization and intellectualization of society are outlined.

Keywords: distance learning, innovations in education, quality of education, distance learning technologies, online services, information technologies.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування держави та розвитку сфери освіти зумовлюють необхідність модернізації технологій в контексті забезпечення якісних освітніх послуг з урахуванням дистанційних форм навчання. Все більше університетів як в українській, так і світовій практиці надають можливості для дистанційного навчання. Доцільно зазначити, що дистанційне навчання, як одна із форм навчання, передбачає наявність елемента фізичного відокремлення викладачів і студентів під час освітнього процесу з використанням різних технологій з метою полегшення та спрощення спілкування між ними. Першочергово дистанційне навчання найбільш поширено серед студентів, які вже працевлаштовані, проживають в інших країнах або віддалених регіонах. Успішна реалізація дистанційних форм навчання має велику залежність від упорядкованого впровадження та послідовного застосування сукупності методів і процесів, що забезпечують онлайн доступність до навчальних матеріалів на засадах інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу.

Протягом останніх років в усьому світі в освітній сфері відбулися вагомі структурні зміни, зумовлені розвитком Інтернет, а також його щораз більшим впливом на всі сфери життєдіяльності суспільства. Головна роль в удосконаленні освітнього процесу, без сумніву, належить впровадженню новітніх інформаційних технологій [Блощинський, 2015]. З огляду на зазначене вище, набуває актуальності дослідження розвитку та застосування у педагогічній практиці сучасних технологій дистанційного навчання як важливого компонента розвитку та модернізації новітнього освітнього процесу.

Аналіз досліджень. Теоретичні та практичні аспекти розвитку дистанційного навчання в своїх працях розглянули такі науковці, як: Х. Алієв, А. Алексюк, А. Андрєєв, І. Блощинський, В. Веренич, П. Воловик, Л. Гаврілова, С. Гончаренко, В. Гриценко, О. Длугопольський, Г. Козлакова, Н. Корсунська, І. Лютий, В. Солдаткін, І. Шестопалова та інші. Дослідження теоретичних положень й аналіз проблем практичного застосування сучасних технологій дистанційного навчання здійснили українські та зарубіжні дослідники, зокрема: В. Биков, Р. Деллінг, В. Круглик, В. Осадчий, К. Осадча, Г. Рамбле, Л. Ребуха, М. Сімонсон, О. Спірін, М. Томпсон та інші. Зважаючи на вагомий внесок

згаданих науковців, актуальним залишаються дослідження особливостей та проблем впровадження сучасних технологій дистанційного навчання в українську практику в контексті врахування новітніх підходів їх застосування.

Мета статті – дослідження становлення та розвитку дистанційного навчання в Україні, систематизація та виокремлення сучасних технологій дистанційного навчання з метою окреслення переваг для українського освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Застосування дистанційних технологій в освітньому процесі у XXI ст. стало однією з найважливіших інновацій в освітній сфері багатьох країн стосовно проведення навчальних дистанційних курсів. Тому обґрунтованим є той факт, що дослідження ролі технологій дистанційного навчання, особливо в сфері підвищення якості навчання, протягом останніх років належало до найактуальніших і пріоритетних напрямів у педагогічній науці. Розвиток освітніх дистанційних технологій спрямовано на підвищення ефективності освітнього процесу в цілому. Проте в теперішніх умовах спостерігається збільшення розриву між швидким поширенням технологій дистанційного навчання і умінням викладача та студента вміло їх застосовувати в процесі навчання [Алієв, 2017].

Розвиток дистанційної форми навчання в Україні розпочався значно пізніше порівняно з країнами Західної Європи і відбувався дуже повільно з декількох причин, зокрема, через сприйняття освітянами дистанційної форми навчання як конкурентної для класичної традиційної освіти. Проте карантинні обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19, внесли певні корективи в освітню систему України. Таким чином, вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу [Розвиток дистанційної освіти].

Важливо зазначити, що у світовій практиці дистанційне навчання є досить поширеним явищем. У багатьох країнах світу з кожним роком популярність його зростає, адже ця форма навчання, основним принципом якої є інтерактивна взаємодія між суб'єктами освітніх послуг, є найбільш гнучкою та доступною. Світові університети демонструють високий рівень сприйняття дистанційного навчання (93%) та його посилене використання в освітньому процесі (87%). Крім того, заклади вищої освіти, як правило, впроваджують дистанційне навчання у свої інституційні стратегії (85%) [Polianovskyi, 2021, С. 602].

Дослідження сучасних засад розвитку української дистанційної форми навчання засвідчує, що у 2002 р. Міністерство освіти і науки України вперше запровадило експеримент з дистанційного навчання. Перша Програма розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 рр., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2003 р. № 1494, стала однією з можливостей для його впровадження та відкрила нові горизонти перед системою освіти і суспільством. Відповідно до виконання програми було розроблено перше Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 21 січня 2004 р. № 40. З урахуванням розвитку технологій у 2013 р. було затверджено нове Положення

про дистанційне навчання. Відповідно до Положення про дистанційну освіту [Положення, 2013] та Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні здійснюється регулювання прав та обов'язків учасників освітнього процесу [Концепція, 2000].

Згідно з визначенням у наказі Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р. № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» останнє трактується, як «індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [Положення, 2013].

Доцільно відзначити, що поняття «дистанційне навчання» й наближені до нього категорії трактуються, враховуючи загальне його розуміння як діяльність з використанням онлайн-технологій і ресурсів [Гаврілова, 2017, С. 172]. Тому важливо проаналізувати технології, які використовуються під час дистанційного навчання, зокрема з тією метою, щоб визначити їхні переваги та продовжувати їх використовувати для змішаного навчання або онлайн підтримки очних занять тощо.

Наявність онлайн-технологій навчання є життєво важливими для успішної реалізації дистанційного навчання. Тому такі технології важливо визначити як сукупність методів, форм і засобів взаємодії учасників освітнього процесу в процесі самостійного засвоєння певного масиву знань при здійсненні відповідного контролю за їх засвоєнням. Технології навчання будуються на фундаменті певного змісту і повинні відповідати вимогам його представлення. Класифікацію інформаційних технологій дистанційного навчання доцільно подати так [Думанський, 2008]:

– презентаційні форми навчальних матеріалів (книги та друковані матеріали, електронні тексти та публікації, комп'ютерні навчальні презентації, мультимедіа, гіпермедіа, телебачення, радіо, віртуальна реальність та моделювання, електронні підтримуючі системи);

– методи подання навчальних матеріалів (радіотрансляція, телетрансляція, онлайн програми, онлайн сервіси, аудіо- та відео носії інформації, CD-ROM, DVD, USBфлеш накопичувач, інтернет);

– види взаємодії учасників освітнього процесу (телеконференції, електронна пошта, групові мережі).

Застосування сучасних технологій дозволяє структурувати дистанційне навчання так: викладач встановлює онлайн-зв'язок зі своїми студентами за допомогою онлайн-сервісів, наприклад, таких як Google Classroom або Khan Academy. Використовуючи ці онлайн-сервіси, викладач публікує навчальні матеріали, завдання, перевіряє роботи студентів, здійснює зворотний зв'язок тощо. Студенти мають можливість використовувати зазначені онлайн-сервіси навчання протягом запланованого часу й виконувати завдання, слухати

лекції або брати участь в інших заходах. На додаток до зазначених онлайн-сервісів, які застосовуються у дистанційному навчанні, викладачі також можуть зустрічатися зі своїми студентами за допомогою онлайн-платформ для відеоконференцій таких як Zoom або Skype. Деякі викладачі читають цілі лекції через онлайн-сервіси, а деякі просто використовують їх, щоб перевірити студентів і переконатися, що вони розуміють матеріал. Час використання Zoom, Skype або будь-якої іншої платформи для прямих віртуальних конференцій може відрізнятись у застосуванні різними викладачами, але вони також є важливим інструментом для дистанційного навчання.

Застосування онлайн-платформи Moodle забезпечує технічну організацію дистанційного навчання, яка дозволяє підтримувати баланс теорії та практики та різноманітних видів завдань. Викладач може проводити заняття за розкладом, контролювати відвідування студентів та виконувати записи в онлайн-журналах успішності. Цей вид онлайн-платформи дає студентам можливість переглядати презентації з окремих предметів навчальних дисциплін, проходити тестування, самостійно опрацьовувати додатковий теоретичний матеріал, виконувати завдання для самостійної роботи, обговорювати проблемні питання на форумах тощо [Rebukha, 2020, С. 123]. Основними перевагами застосування Moodle для організації дистанційного навчання є: гнучкість системи, зручність, модульність, інтерактивність, різні форми контролю знань, журнал успішності, планування подій тощо [Осадча, 2021, С. 42].

Дослідження світових тенденцій розвитку сучасних технологій дистанційного навчання засвідчує, що за результатами опублікованих даних зі звіту Філа Хілла про аналіз ринку управління навчанням у закладах вищої освіти США та Канади спостерігається домінування чотирьох платформ для дистанційного навчання (Canvas, Blackboard, Brightspace і Moodle), яка становить 80–95% від загальної частки ринку за останні роки. Незважаючи на велику кількість комерційних платформ, багато з них залишаються доступними для всіх користувачів (Moodle, Sakai, Canvas) [Polianovskyi, 2021, С. 604].

Щороку, особливо в системі вищої освіти, зростає популярність і затребуваність дистанційного навчання з використанням інтернет-технологій. Це зумовлено економією ресурсів і часу, розширенням сфери додаткової, у тому числі післядипломної освіти, можливістю здобувати освіту без відриву від виробництва, коли мотивацію формують не стільки дипломи й сертифікати, скільки конкретні знання й компетенції. У Китаї, Латвії, Нідерландах, Алжирі, Великобританії, Туреччині від 10% до 25% студентів здобувають освіту дистанційно та 32% студентів закладів вищої освіти США пройшли хоча б один курс дистанційного навчання [Світовий досвід].

Доцільно зазначити й те, що в контексті дистанційного навчання як студентів, так і викладачів важливо формувати знання, вміння і навички у сфері мережевої культури [Ященко, 2021, С. 128].

До основних критеріїв формування такої культури належать: ціннісне ставлення до мережевої педагогічної діяльності; технологічна активність у мережі; використання мережевих технологій для професійного саморозвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження становлення та розвитку дистанційного навчання в контексті використання сучасних технологій дозволяє виокремити перелік його переваг у сучасних умовах, до яких належать: забезпечення доступу до освіти тих, хто не має інших можливостей для її здобуття; гнучкість освітнього процесу завдяки застосуванню онлайн-сервісів; додаткове залучення до освітнього процесу експертів з різних країн і закладів вищої освіти; наочність та візуалізація навчальних матеріалів для набуття практичних навиків. Подальше дослідження ефективності застосування сучасних технологій дистанційного навчання є важливим напрямом майбутніх наукових розвідок, що сприятиме інформатизації та інтелектуалізації суспільства з метою забезпечення інноваційного розвитку освіти.

Список літератури

1. Алієв Х. М. Дистанційні освітні технології: сутність, ознаки, особливості. Педагогічний альманах. 2017. Вип. 35. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2017_35_7.
2. Блощинський І. Г. Сутність та зміст поняття «дистанційне навчання» в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2015. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_4.
3. Гаврілова Л., Катасонова Ю. Теоретичні аспекти впровадження дистанційного навчання в Україні. Освітологічний дискурс. 2017. No 1–2 (16–17). С. 168–182. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/433/362>
4. Думанський Н. О. Класи сучасних технологій дистанційної освіти. URL: <http://vlp.com.ua/files/12.pdf>
5. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. Затверджено Постановою Міністерства освіти і науки України 20 грудня 2000 р. URL: <http://uiite.kpi.ua/2019/06/03/1598/>
6. Осадча К., Осадчий В., Спірін О., Круглик В. Реалізація індивідуалізації та персоналізації навчання засобами MOODLE. Молодь і ринок. 2021. № 1 (187). С. 38–43. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/228274/227419>
7. Положення про дистанційне навчання. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 25 квітня 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n49>
8. Розвиток дистанційної освіти (1998–2021 рр.). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/5652>

9. Світовий досвід розвитку дистанційних форм освіти у вітчизняному контексті. Аналітична записка. URL:<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/svitoviy-dosvid-rozvitku-distanciynikh-form-osviti-u>
10. Ященко Е., Левандовська І. Дистанційна освіта в освітній діяльності вищої школи: виклики часу. Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2021. Вип. 1 (1). С. 124–134.
11. Polianovskyi H., Zatonatska T., Dluhopolskyi O., Liutyi I. Digital and Technological Support of Distance Learning at Universities under COVID-19 (Case of Ukraine). *Revista Româneas căpentru Educație Multi dimensională*. 2021. № 13 (4). P. 595–613. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.4/500>
12. Rebukha L., Polishchuk V. Ukrainian Society and Covid-19: the Influence of the Pandemic on Educational Processes in Higher School. *Postmodern Openings*. 2020. № 11(2). P. 120–127. URL: <https://doi.org/10.18662/po/11.2/165>

References

1. Aliiev Kh. M. Dystantsiini osvitni tekhnolohii: sutnist, oznaky, osoblyvosti [Distance educational technologies: essence, signs, features]. *Pedahohichniy almanakh*. 2017. Vyp. 35. pp. 36–40. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2017_35_7 (In Ukrainian).
2. Bloshchynskiy I. H. Sutnist ta zmist poniattia «dystantsiine navchannia» v zarubizhnii ta vitchyzniani naukovii literature [The essence and content of the concept of «distance learning» in foreign and domestic scientific literature]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. 2015. Vyp. 3. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_4 (In Ukrainian).
3. Havrilova L., Katasonova Yu. Teoretychni aspekty vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia v Ukraini [Theoretical aspects of the introduction of distance learning in Ukraine]. *Osvitlohichniy diskurs*. 2017. No 1–2 (16–17). pp. 168–182. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/433/362> (In Ukrainian).
4. Dumanskyi N. O. Klasy suchasnykh tekhnolohii dystantsiinoi osvity [Classes of modern technologies of distance education]. URL: <http://vlp.com.ua/files/12.pdf> (In Ukrainian).
5. Kontsepsiia rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini [The concept of distance education in Ukraine]. *Zatverdzheno Postanovoiu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 20 hrudnia 2000 r.* URL:<http://uite.kpi.ua/2019/06/03/1598/> (In Ukrainian).
6. Osadcha K., Osadchyi V., Spirin O., Kruhlyk V. Realizatsiia indyvidualizatsii ta personalizatsii navchannia zasobamy MOODLE [Implementation of individualization and personalization of learning by means of MOODLE]. *Molod i rynek*. 2021. № 1 (187). pp. 38–43. URL:<http://mir.dspu.edu.ua/article/view/228274/227419> (In Ukrainian).

7. *Polozhennia pro dystantsiine navchannia [Regulations on distance learning]. Zatverdzheno Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 25 kvitnia 2013 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n49>(InUkrainian).*
8. *Rozvytok dystantsiinoi osvity (1998–2021 rr.) [Development of distance education (1998-2021)]. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/5652>(InUkrainian).*
9. *Svitovyi dosvid rozvytku dystantsiinykh form osvity u vitchyznianomu konteksti [World experience in the development of distance forms of education in the domestic context]. Analitychna zapyska. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/svitoviy-dosvid-rozvitku-distancyinykh-form-osviti-u>(InUkrainian).*
10. *Iashchenko E., Levandovska I. Dystantsiina osvita v osvitnii diialnosti vyshchoi shkoly: vyklyky chasu [Distance education in higher education: the challenges of time]. Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika. 2021. Vyp. 1(1). pp. 124–134 (InUkrainian).*
11. *Polianovskyi H., Zatonatska T., Dluhopolskyi O., Liutyi I. Digital and Technological Support of Distance Learning at Universities under COVID-19 (Case of Ukraine). Revista Românească pentru Educație Multidimensională. 2021. № 13 (4). P. 595–613. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.4/500>*
12. *Rebukha L., Polishchuk V. Ukrainian Society and Covid-19: the Influence of the Pandemic on Educational Processes in Higher School. Postmodern Openings. 2020. № 11(2). P. 120–127. URL: <https://doi.org/10.18662/po/11.2/165>*

УДК 316.47:37

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.084>

Nataliia LIVITSKA,

Ternopil, Ukraine,

ORCID :<https://orcid.org/0000-0003-0851-456X>

Vitalii RUDYNSKYI,

Khmelnytsky, Ukraine,

ORCID :<https://orcid.org/0000-0003-2066-865X>

INTERPERSONAL ATTRACTION THROUGH THE PRISM OF VOCATIONAL PEDAGOGIC COMMUNICATION

Abstract. The article considers the phenomenon of interpersonal attraction in the projection of Vocational Pedagogic Communication between lecturer and student. Particular attention is paid to the internal factors of pedagogical attraction and their constitutive manifestations, including: expressive speech, communicative flexibility and expediency, professional erudition, creative uniqueness, personal position and others. In addition, the idea of «attractive lecturer» is emphasized. One of his important features is ability to «communicative diplomacy», which is manifested in sectioning of appropriate content of messages, adequately responding to various changes in communicative models. Among the professional tasks of a teacher is to create a favorable background for interpersonal attraction. Its emergence in vocational communication depends on many factors that may be both external to the subject and object of communication (external attractiveness, appearance, facial expressions, gestures, the communication situation, environment) and internal (intrinsic qualities of subject and object, such as communication style, distinctive imagination, subjective ethical principles).

Interpersonal attraction of participants in communicative dialogue is usually formed at the initial stage of professional communication – modelling future relationships in preparation for the learning process. That is why the aesthetics of the teacher's self-expression in the first minutes of acquaintance should express an attractive character. The level of recipient's mood in relation to the communicator (lecturer) may be different. Accordingly, we believe that it is possible to record an increase/decrease in the degree of interpersonal attraction. In the process of establishing contacts of interpersonal attraction is the acceptance or rejection of communicative models of the interlocutor, their understanding and comparison in accordance with their own norms and rules of worldview and understanding of the importance of the teacher as a whole. Interpersonal interaction of educators

with students should be based on the principles of equality, mutual respect, trust and morality, accompanied by systematic use in the educational process of the necessary formulas of etiquette and culture of speech.

Key words: attraction, factors of pedagogical attraction, interpersonal attraction, pedagogical attraction, pedagogical communication.

Наталія ЛІВІЦЬКА,

Тернопіль, Україна,

ORCID :<https://orcid.org/0000-0003-0851-456X>

Віталій РУДИНСЬКИЙ,

Хмельницький, Україна,

ORCID :<https://orcid.org/0000-0003-2066-865X>

МІЖСОБИСТІСНА АТРАКЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті розглядається феномен міжособистісної атракції у проекції професійно-педагогічної комунікації викладача та студента. Особлива увага зосереджується на внутрішніх чинниках педагогічної атракції та їх конститутивних виявах, серед яких: експресивне мовлення, комунікативна гнучкість і доцільність, професійна ерудиція, творча унікальність та інші. Крім того, підкреслено ідею «привабливого лектора», однією з важливих рис якого є здатність до «комунікативної дипломатичності», що виявляється у доборі відповідного змісту повідомлень, адекватному реагуванні на різноманітні зміни комунікативних моделей. Серед професійних завдань викладача — створити сприятливий фон для міжособистісної атракції. Його поява у спілкуванні залежить від багатьох чинників, які можуть бути як зовнішніми для суб'єкта і об'єкта спілкування (привабливість, зовнішній вигляд, міміка, жести, ситуація спілкування, середовище), так і внутрішніми (внутрішні якості суб'єкта і об'єкта, наприклад, стиль спілкування, виняткова уява, суб'єктивні етичні принципи).

Міжособистісна атракція учасників комунікативного діалогу, як правило, формується на первинному етапі професійного спілкування – моделюванні майбутніх стосунків під час підготовки до навчального процесу. Тому естетика самовираження педагога вже у перші хвилини знайомства має нести атракційний характер. Рівень налаштування реципієнта стосовно комунікатора (лектора) може бути різним. Відповідно, ми вважаємо, що можна зафіксувати підвищення/зменшення ступеня міжособистісної атракції. У процесі встановлення контактів міжособистісного тяжіння відбувається прийняття чи неприйняття комунікативних моделей співрозмовника, їх

розуміння і зіставлення відповідно до власних норм і правил світогляду та розуміння значущості викладача в цілому. Міжособистісна взаємодія педагога зі студентами має базуватися на принципах рівності, взаємоповаги, довіри та моралі, супроводжуватися систематичним використанням у навчальному процесі необхідних формул етикету та культури мовлення.

Ключові слова: атракція, міжособистісна атракція, чинники педагогічної атракції, педагогічна атракція, педагогічне спілкування.

Formulation of the problem. Communication is a significant and integral aspect of society. Interpersonal attraction is one of the key advantages of any successful communication, including professional pedagogical. Due to it, an attentive communicative act is established (trusting, open, and mutually attractive). The relevance of the problem firstly lies in the lack of study phenomena of attraction, particular in the projection of Vocational Pedagogic Communication. In scientific critical reflections there are different points of view on the meaning of attraction, which complicates its understanding.

Research analysis. Studies of interpersonal attraction from the point of view of Psychology are more common in scientific circles [Agacheva, 2015]. Although interpersonal attraction repeatedly defined by scientists as one of the elements of effective pedagogical motivation [Colak, Kobak, 2011] or as a condition for raising the social status of the teacher [Kovalenko, 2004]. From the pedagogical point of view, the attraction as a part of pedagogical skill is mentioned in the works of such Ukrainian scientists as V. Sukhomlinsky, J. Kolomyisky, O. Leontiev, T. Yatsenko, Yu. Shamardak. Among the foreign researchers of the phenomenon of attraction it is worth highlighting D. Byrne, F. Haider, F. Colak, B. Lott and A. Lott, G. Maruyama, T. Newcomb, and others. Some scholars (A. Ageeva, N. Kazarinova, Y. Maltseva, E. Reznikov, O. Yatsenko) consider attraction as a special kind of social position to another person – «attitude». This feature of the attraction «compared to other settings is that it is not aimed at the group, but at a single object, i.e. a specific individual, and can exist only at the level of individually selective interpersonal relationships» [Draganova, 2017, P. 15]. We tend to interpret attraction as «a component of interpersonal perception and organic component of the communication's structure, composing his emotional background» [Shamardak, 2014, P. 422].

The aim of the article is to study the manifestations of interpersonal attraction in the process of Vocational Pedagogic Communication and their effects on the formation of teacher's professional skills.

Presenting main material. The word «attraction» comes from the Latin word «attrahere», which means to allure, attract and from the English «attraction» – favour or power of evoking interest for someone. In encyclopaedic sources, attraction is considered as a concept that means an occurrence of attractiveness in the perception of one person to another, the formation of a specific emotional attitude [Galytskyi, 2004, P. 11]. Some sources suggest that attraction manifests

---

itself as sympathy, as a special social attitude towards another person [Maruyama & Le Count, 1992].

Vocational pedagogic communication consists in the verbal act of interaction of the teacher with students, parents, colleagues, and the establishment of a favourable psychological climate. This is a complex, multifaceted process of establishing and developing contacts between participants in the pedagogical process. Communication is based on the need for joint activities, which include the exchange of information, development of a common strategy of perception and understanding of another person. It provides the transfer through the teacher to students of a specific baggage of knowledge, human culture, promotes the formation of value orientations in them. The nature of interpersonal attraction in such a relationship is formed at the first stage of professional communication – modelling the future relationship in preparation for the learning process.

It is important for a teacher to establish positive relationships with students in order to optimally conduct professional and pedagogical activities. And for this it is important to raise their infusion. If there is no positive (elevated) mood of the student, it is difficult for the teacher to establish the process of perception of educational material. «It is established that the first impressions of contact with the teacher determine the behaviour of the student» [Shamardak, 2014, P. 423]. It agrees with these impressions and reinforces them. Naturally we are attracted to those who like us, we believe that he has positive personality traits. We are repelled by those teachers, students, people whom we perceive negatively. In this case “the forces of attraction or repulsion are directly proportional to our perception of the advantages or disadvantages of other participants in the pedagogical process” [Shamardak, 2014, P. 423].

The lecturer sends signals to his students. Signs can be verbal means of communication (the content and unique style of speech, special articulation, diction, voice) and nonverbal (facial expressions, pantomime, laughter, posture, gait, clothing, hairstyle). For the student (or group of students) to whom the signal is sent, it must be positive, emotionally coloured, attractive. In other words, to achieve a high level of interpersonal attraction the teacher as a skilled specialist must use the whole arsenal of pedagogical methods and techniques, means of communicative competence and general expressive attractions.

Communication as an information process of message transmission includes two types of information that interact with each other and together create a unique communicative act of information exchange:

- textual information (verbal and nonverbal; this includes what and how the teacher communicates);
- personalized information (it illustrates the nature of the recipient's relationship to the speaker, which can be positive, negative or neutral).

The degree of tune/not tune of the recipient to the communicator (lecturer) may be different. Accordingly, we believe that it is possible to record an increase/decrease in the degree of interpersonal attraction.

Personalized information in this regard, becomes the basis for the development of interpersonal attraction. It is an indisputable and natural fact that a person is easier to accept the point of view, position, ideas and thoughts of someone who is treated positively and feels positive emotions. Conversely, a negative attitude, which often has a stereotypical basis, creates a so-called personalized barrier to reception and understanding of information. That is why one of the professional tasks of a teacher, educator, lawyer, politician and other professionals who work with people is to create a favourable background for interpersonal attraction.

The emergence of interpersonal attraction in professional communication depends on many factors that may be both external to the subject and object of communication and internal. To external factors of attractions usually include those that have no obvious connection with the process of communication between people (appearance, smile, facial expressions, gestures). Here we also include external attractiveness, the communication situation, and environment. To the components of internal factors formation of attractions include intrinsic qualities subject and object, such as communication style [Kovalenko, 2004, P. 147].

We will make an attempt to consider in more detail the internal factors of *phenomena of interpersonal attraction* in the process of Vocational Pedagogic Communication and the *specific features of its manifestations*:

1) *Pedagogical attraction* is demonstrated through the potential of *expressive speech* – artistic, professionally competent, lexically rich, oratorically expressed. It can directly arouse positive emotions, motivate students and excite their feelings and consciousness. The expressive speech of the teacher is manifested in an interesting, emotionally expressive manner of transmitting knowledge, skills and abilities. Emotionality, in other words, professional artistry for a teacher is an integral sign of his pedagogical attractiveness, which is formed on the basis of camaraderie and trust. The desire of the teacher to please the addressee (recipient), to maintain friendly, equal relations with him is rewarded by the interest of others. However, the teacher's emotional communication should not be overly eloquent or overly complicated. An unnatural phrase often covers the lack of meaning in words. That is, expressiveness should be natural, not burdensome, harmoniously embellish the content of messages.

2) *Communicative flexibility* of speech is another manifestation of pedagogical attraction. It sharpens, highlights the language sense of the teacher, helps to effectively manage the behaviour of the audience (establish contact, arouse and maintain interest in communication, neutralize irritation, evoke feelings of sympathy, openness, etc.). The communicative flexibility of the teacher is also manifested in his professional ability to select the appropriate content of messages, to respond appropriately to various changes in communicative models. In other words, such a manifestation of pedagogical attraction demonstrates the teacher's ability to «communicative diplomacy».

3) *Communicative expediency* is the basis of sociolinguistic and pragmatic norms of speech. The first means the expediency of using language in different social

conditions (the speaker selects the formulas of speech etiquette in accordance with the social status of the interlocutor and the knowledge and skills already acquired by him). Pragmatic rules of communication, in turn, demonstrate the ability to start and end a conversation, a kind of communication tactics of the teacher, his ability to paraphrase or explain difficult theoretical material in simple language, using available examples, schemes or models.

4) *Communicative aesthetics* of the teacher is an aesthetic manifestation of speech by means of language, the ability to evoke speech aesthetic pleasure. It is achieved through rhetorical skills. The highest degree of communicative aesthetics is the ability of addressees to interpret, when beautiful phrases are combined with deep and concrete meaning. Aesthetics of speech are also enriched by means of artistic expression (comparisons, epithets, metaphors), phonetic means of speech (intonation, tone of voice, tempo of speech, diction); use of proverbs, sayings, quotes, aphorisms, winged words and expressions, etc. This also includes the high level of speech culture of the speaker.

5) *Professional erudition* testifies to the deep and diverse knowledge of the educator; saturation of speech with relevant information of general disciplines (philosophy, psychology, sociology, history, etc.); use of examples, statistics, concretization of facts. Encyclopaedic knowledge is the leading characteristic of a teacher's erudition. Inquisitive students may systematically ask him questions or ask for his opinion on any area of human activity. Therefore, the teacher must always increase their knowledge, develop skills, be interested in and meet modern trends in society. Professional erudition of the lecturer always attracts his audience and is realised through continuing education and self-education.

6) *Creative individuality* is provided by originality in the expression of opinions in order to effectively influence the communicative partner. This means a special style of communication, unique to the speaker, individual and typological features of teaching, structuring, and designing of educational material. Creative personality traits of the teacher not only ensure his effective pedagogical activity, but also motivate the development of potential creative abilities of students. Creativity is a necessary component of professional skills of teachers. The creativity of the teacher, which is specific in its essence, has a lot in common not only with the artistic design of his professional activity, but also with the scientific one. In other words, the teacher gives new life to scientific facts and hypotheses, opening the way to the minds and hearts of his students. Creativity forms the pedagogical talent of the teacher, attracting at all levels of receptive aesthetics.

7) *Personal position*. Interpersonal interaction of the lecturer with students should be based on the principles of *equality, mutual respect, trust and morality*, accompanied by the use of the necessary formulas of etiquette in speech. No less important feature is the adequate tone of the communicative act (calm, neutral), motivated pace of speech. It is better for the teacher to avoid sharp evaluative judgments, ironic remarks and unjustified increasing of the conversation's tone. Teachers' behaviour is often exemplary for their students. Therefore, the culture

of his communication, high moral values, good manners and friendly atmosphere of the educational process as a whole rightly attracts the attention of students [Rebukha L., Polishchuk V., Chumak L., Zahoruiko Y. & Prokopchuk I., 2020].

Developing the preliminary idea, we can predict that in other conditions of establishing communicative contacts (in particular, we mean the natural interest of the recipient in knowing the sender, his personality, social environment), persons on whom the results of perception depend, have a special ability to trigger the attribution mechanism. As the dependence of the recipient's outcome on the other increases, the recipient's tendency to be attentive to the other, to collect data on the other's behaviour and the context in which the behaviour occurred, and to perform attributive analysis of this data should be increased.

When do such attribution processes in communication begin? Why is the recipient sometimes willing to spend their time and energy on cognitive attempts to gain an understanding of another's behaviour? Psychology theorists agree on the motivation of the perceiver to perform attributional analysis. They support Brunswick-Heyderian's view that acts of perception exist to arrange own thoughts and make the world phenomenally predictable [Graziano, 1976, P. 979]. In this regard, we want to develop an understanding of Brunswick-Heyderian's statement in the projection of Vocational Pedagogical Communication. Participant (recipient) of the pedagogical process tries to understand *the aesthetics of self-expression of the teacher*: «tries on» the models of his behaviour, personal values, professional skills, competence and other means of individual expression. Then there is the process of acceptance or non-acceptance of such communicative models, their understanding and comparison in accordance with their own norms and rules of worldview and understanding of the value of the educator as a whole.

Conclusions and prospects for further research. The high level of interpersonal attraction of the pedagogue is an important prerequisite for effective communication with students and other participants in the pedagogical process, which in turn leads to increased efficiency of the educational process in general. The communicator sends attractive signals to his students. These signs can be verbal or nonverbal means of communication. But the main condition – it must be positive, emotionally expressed and professionally attractive.

The interpersonal attractiveness of the lecturer arises due to a number of factors, including: creative individuality, professional erudition, communicative expediency, flexibility and aesthetic, pedagogical skills in general and artistic (oratorical) communication in particular. Attraction is also considered an important sign of pedagogical sociability.

We see the prospect of further research in the continuation of interpersonal communicative studies of teachers and students, in particular in the perspective of external attraction models.

References:

1. Agacheva Yu. A. *Refleksiya mizhosobistisnoyi atraktsiyi yak mehanizm regulyuvannya diyalnosti [Reflection of interpersonal attraction as a mechanism of activity regulation]: dis. nazdob. nauk. stupenyakand. psyhol. nauk :spets. 19.00.01 "Zagalnapsyhologlyya, istoriyapsihologiyi". Instytutpsihologiiimeni G. S. Kostyuka. K. 2015. 213 p (in Ukrainian).*
2. Drahanova Yu. V. *Fenomen atraktsii v psykholohichnii literature [The phenomenon of attraction in the psychological literature]. Seriya 12: 19. Psykholohichni nauky. Vypusk 5(50). pp. 12–19 (in Ukrainian).*
3. Graziano W. *Outcome dependency: Attention, attribution, and attraction. Journal of Personality and Social Psychology. 1976. Vol. 34 (5). pp. 978-989.*
4. Kamardina G.G. *Psihologicheskie trudnosti obshhenija: osnovy psihotehnologii [Psychological difficulties of communication: the basics of psychotechnology]: uchebnoeposobie. Ul'janovsk. 2000. 52 p.(in Russian).*
5. Colak F.U., Kobak K. *Determining interpersonal attraction in educational environment and the relation with motivation. International Journal on New Trends in Education and Their Implications. 2011. Volume 2 (1).pp. 47–56.*
6. Kovalenko O.H. *Atraktsiia yak umova pidvyshchennia sotsialnoho statusu vchytelskoi profesii [Attraction as a mental promotion of the social status of the teaching profession] //Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. 2004. T. 6. Vyp. 2. pp. 143–150 (in Ukrainian).*
7. Maruyama G.M. & LeCount, J. *The role and importance of interpersonal attraction and social acceptance in educational settings: A social psychological perspective. 1992, School Psychology: A social psychological perspective. Erlbaum, Hillsdale, NJ. pp. 83–111.*
8. Rebukha L., Polishchuk V., Chumak L., Zahoruiko Y. & Prokopchuk I. *Increase of Social Status of Foreign Language in the Processing Academic Integrity in Higher School. Postmodern Openings, 2020. 11(2Sup1). pp. 125–144. <https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/183>*
9. *Sotsialno-psykholohichni slovnyk [Socio-psychological dictionary]/ uklad. V. M. Halytskyi, O. V. Melnyk, V. V. Syniavskiyi. K. TOV "VITUS". 2004. 250 p. (in Ukrainian).*
10. Shamardak Yu.A. *Osoblyvosti pedahohichnoi atraktsii [The peculiarities of pedagogical attraction] //Molodyi vchenyi. № 6 (33) 2016. pp. 422–425 (in Ukrainian).*

УДК 378.147

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.092>

Ірина МЕЛЬНИЧУК,
м. Тернопіль, Україна,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-5527-0655>
Ірина БІЛОУС,
м. Тернопіль, Україна,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-8203-1350>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТА НАВЧАННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Освіта відіграє важливу та вирішальну роль у всьому світі у розвитку кваліфікованої робочої сили. Протягом багатьох десятиліть використання підручників було традиційним методом навчання, однак поява та впровадження методів оцінення ефективності навчання виявили, що більшість студентів не засвоюють зміст курсу до очікуваного рівня. Сучасні умови суспільного розвитку дедалі більше вимагають активного впровадження інноваційних технологій викладання та навчання, переосмислення усталених систем щодо прийомів та методів у галузі освіти. У статті розглядається одна з актуальних проблем в сучасному освітньому процесі – пошук ефективних інноваційних методів викладання та навчання. Дослідження та систематизація наукових підходів до теоретичних засад інноваційних методів навчання дозволили сформулювати визначення поняття інноваційний метод навчання, який доцільно трактувати як новий спосіб організації навчального процесу, спрямований на підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу та покращення результатів навчання. Систематизовано та проаналізовано такі інноваційні методи навчання, як перевернутий клас, гейміфікація, дизайн-мислення, активне навчання та самонавчання. Зроблено висновок, що недоцільно протиставляти традиційні та інноваційні методи. Результати цього дослідження можуть суттєво допомогти педагогам прийняти найефективніші методи та стилі викладання на основі їхніх цілей навчання. У статті зазначено, що в сучасному освітньому процесі проблема пошуку найефективнішого інноваційного методу викладання та навчання залишається однією із актуальних у світовій педагогічній і науково-дослідній діяльності. Однак в умовах трансформаційних змін у вищій школі потребують постійного ретельного вивчення та науково-практичного обґрунтування питання кращого досвіду інноваційної освітньої діяльності; характеристики змісту інтерактивних методів та форм навчання, специфіки їх використання у вищих навчальних закладах. Окреслено перспективи подальших розвідок в контексті дослідження чинників взаємозумовленості процесів розвитку

© Ірина Мельничук, Ірина Білоус, 2022.

усіх сфер життєдіяльності у суспільстві та розвитку інноваційних методів викладання та навчання з використанням передових освітніх практик.

Ключові слова: інноваційні методи викладання та навчання, метод «перевернутого» класу, метод гейміфікація, метод дизайн-мислення, метод активного навчання, самонавчання.

Iryna Melnychuk,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-5527-0655>

Iryna BILOUS,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-8203-1350>

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING AND EDUCATION IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION

Annotation. Education plays a crucial role worldwide in the development of a skilled workforce. For many decades, the use of textbooks has been a traditional method of teaching, but the emergence and implementation of methods for assessing the effectiveness of teaching have found that most students do not master the content of the course to the expected level. Modern conditions of social development increasingly require the active introduction of innovative technologies of teaching and learning, rethinking the established systems of techniques and methods in the field of education. The article is devoted to one of the current problems in the modern educational process – the search for effective innovative methods of teaching and learning. In particular, among the main aspects of the study are research and search for the best modern methods of teaching and learning, solving problems of pedagogical innovation. Research and systematization of scientific approaches to the theoretical foundations of innovative teaching methods allowed to formulate a definition of innovative teaching method, which should be interpreted as a new way of organizing the learning process, which aims to improve learning and improve learning outcomes. Innovative teaching methods such as inverted classroom, gamification, design thinking, active learning and self-learning are systematized and analysed. It is concluded that it is inexpedient to oppose traditional and innovative methods. The results of this study can significantly help educators to adopt the most effective teaching methods and styles based on their learning goals. The article notes that in the modern educational process the problem of finding the most effective innovative method of teaching and learning remains one of the most relevant in the world's pedagogical and research activities. However, in the conditions of transformational changes in higher education, they

need constant careful study and scientific and practical substantiation of the issue of the best experience of innovative educational activities; characteristics of the content of interactive methods and forms of education, the specifics of their use in higher education. Prospects for further research in the context of studying the factors of the interdependence of development of all spheres of life in society and the development of innovative methods of teaching and learning using best educational practices are outlined.

Keywords: innovative methods of teaching and learning, the method of «inverted» class, the method of gamification, the method of design thinking, the method of active learning and self-learning.

Постановка проблеми. Освіта є важливим складником кожного суспільства, яка може суттєво сприяти економічному зростанню країни. В епоху, коли технологічні вдосконалення та інновації знаходяться в розквіті, є багато можливостей для інноваційних методологій навчання та викладання. Традиційні методи навчання передусім ґрунтувалися на поясненні педагога теми підручника, а учні/студенти не були активними учасниками заняття. Нові методи навчання заохочують учнів/студентів брати активну участь у класі/аудиторії, щоб пробудити їхню допитливість та креативність [Ребуха, 2017; Melnychuk, Rebukha, ZavgorodniaandBloschynskyi, 2018].

Закон України «Про вищу освіту» серед основних завдань вищих навчальних закладів передбачає «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності» [Закон України, 2014, ст. 1728]. Також багато законодавчих документів та українських програм щодо вищої освіти, які акцентують на недопущенні зниження якості освіти та рівня знань, на потребі оновлення та пошуку нових методів і методик викладання та навчання. Власне, громадське розуміння того, що освіта – є одним з основних чинників інноваційного розвитку суспільства, дає сьогодні поштовх до стратегічного вирішення завдань і забезпечення реформування української вищої школи, ефективного оновлення та інтеграції її до європейського економічного, культурного та інформаційного простору.

Аналіз досліджень. Суть впровадження інноваційних методів викладання та навчання у сфері вищої освіти стали об'єктом дослідження як іноземних, так й українських вчених. У наукових працях А. Алексюка, І. Доброскок, В. Ільїна, Г. Клімової, Г. Коцури, В. Кременя, М. Лисенка, С. Нікітчиної, С. Пролеєва, П. Сауха та ін. досліджуються теоретичні і науково-практичні питання інновацій у вищій школі, певні новітні методи навчання, практика та можливості їх залучення в освітній процес.

Варто відзначити, що у фокусі уваги значної кількості публікацій присутній аналіз інноваційних технологій і методів навчання. Так, А. Алексюк, І. Богданова, Р. Гуревич, М. Кадемія, А. Павленко і С. Стешенко та ін. досліджують питання введення інновацій в освітній та навчальний процес. Більшість авторів зазначає, що головні інноваційні напрями в навчанні пов'язані з необхідністю удосконалення традиційного педагогічного викладання.

Метою статті є спроба визначити характерні особливості методів інноваційного викладання та навчання, розкрити специфіку їх використання в сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», «інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [Закон України «Про інноваційну діяльність», 2002].

Інновація в перекладі з англійської мови означає нововведення, тобто це певні нововведення в певній конкретній галузі науки. У педагогіці інновації варто розглядати як впровадження нових ідей, пропозицій, технологій, послуг, будь-чого, що може поліпшити розвиток і результати освітнього процесу.

Широко відомо, що метод – це систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певне завдання чи досягти певної мети; поняття тотожне алгоритму дій і технологічному процесу. У перекладі з грецької мови «метод» означає шлях дослідження, спосіб пізнання. Це поняття визначають як прийом або систему прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо). Головне його призначення – отримати певний результат.

Так, на нашу думку, інноваційний метод навчання варто трактувати як новий спосіб організації навчального процесу, спрямований на підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу та поліпшення результатів навчання.

У новітній методиці викладання найбільш прийнятною є класифікація, побудована на дієвому підході до навчання. Відповідно до неї виділяють такі методи:

а) практичні, репродуктивні, словесні, візуальні, проблемно-пошукові, індуктивні, дедуктивні, тобто ті, які забезпечують засвоєння навчального предмета;

б) професійно-орієнтовані, ділові ігри, експерименти, вебквести, навчальні дискусії, проблемні ситуації, творчі завдання, пошук і дослідження, конкурси, виставки, вікторини тощо, тобто ті, які заохочують та мотивують навчально-наукову діяльність;

в) контрольна робота, тестові завдання, портфоліо, опитування, залік, іспит, питання для самоконтролю, в тому числі через комп'ютерні освітні системи – методи контролю і самоконтролю у навчальному процесі.

Запровадження нових методів навчання та якісне оволодіння ними потребують чіткої внутрішньої готовності як педагогів, так і здобувачів вищої освіти до помітних перетворень, що відповідають умовам інформаційного суспільства.

Зупинимось на п'ятих нових методах навчання, таких як: перевернутий клас, гейміфікація, дизайнерське мислення, активне навчання та самонавчання.

Перевернутий клас означає, що події, які традиційно відбувалися всередині класної кімнати, тепер відбуваються за межами класної кімнати і навпаки [Lage, PlattandTreglia, 2000]. Теоретичні знання з лекцій та матеріалів курсу публікуються в Інтернеті, щоб студенти могли навчатися вдома. Головними принципами дизайну для перевернутого класу є: можливість учням отримати перше враження до уроку; заохочування учнів до підготовки до уроку; розроблення механізму оцінення рівня розуміння учнів. До інших принципів належать: чіткий зв'язок між заняттями в класі та поза уроком; чітко визначені та добре структуровані рекомендації; достатньо часу для виконання учнями завдань; сприяння побудови навчальної спільноти; оперативний/адаптивний зворотній зв'язок щодо індивідуальних чи групових робіт; знайомі та легкодоступні технології.

Тобто, перевернутий клас (англ. flipped classroom) – це різновид змішаного навчання, головною особливістю якого є те, що оволодіння нового матеріалу здобувачами відбувається в онлайн-середовищі: перегляд навчальних відеоматеріалів чи інформаційних ресурсів для опрацювання нового навчального матеріалу або закріплення вже вивченого, а час аудиторної роботи виділяється на розв'язування задач, проведення лабораторних і практичних завдань до засвоєної вдома теми, індивідуальні консультації педагога тощо.

Розрізняють багато видів «перевернутого» класу, серед них: типовий, груповий, віртуальний, орієнтований на дискусію, сфокусований на демонстрації, псевдоперевернутий клас, «перевернутий» вчитель. Головною особливістю такого методу навчання є те, що «перевернутий клас» змінює роль педагога та здобувача у навчальному процесі. З головного носія знань педагог перетворюється на помічника-консультанта і координатора. А здобувачі вже самі відповідають за отримані знання та необхідні навички, спрямовують навчальний процес, шукають практичне застосування засвоєної інформації.

Гейміфікація (або ігрофікація) – це процес додавання ігрових елементів або механіки гри до навчального процесу. Гра – це система, в якій гравці задіяні у вирішенні штучного конфлікту, що визначається правилами та має вираження у кількісному результаті [Salenand Zimmerman, 2003]. Від інших ігрових форматів гейміфікація відрізняється тим, що її учасники зорієнтовані на мету своєї реальної діяльності, а не на гру як таку. Ігрові елементи інтегруються до реальних ситуацій для мотивації конкретних форм поведінки у заданих умовах. Ми бачимо інструменти гейміфікації в повсякденному житті, зокрема, коли збираємо певні наліпки, печатки, щоб отримати шосту каву чи десятий проїзд у таксі в подарунок тощо.

Такий метод допомагає достукатися до сучасної молоді, яка звикла грати в комп'ютерні ігри і спілкуватися в соціальних мережах. Цей метод давно і ефективно використовується в маркетингу і керуванні персоналом, та найбільш важливим є в освіті. Головна ідея гейміфікації полягає в тому, щоб перетворити навчання у цікавий та захопливий процес, що своєю

чергою сприятиме кращому залученню до участі в ньому здобувачів. Варто зазначити, що елементи гейміфікації впливають з природної потреби людини конкурувати та досягати успіху. Вони спонукають учасників працювати більше – вони хочуть обіграти того, хто має найвищий бал, просунути вгору рейтингу або отримати певну винагороду. Головна перевага цього методу в тому, що елементи гри дуже легко внести в навчальну програму, оскільки вони не змінюють зміст навчання, а тільки доповнюють його.

Дизайнерське мислення – це творчий спосіб мислення, спрямований на створення нестандартних, оригінальних рішень та несподіваних ідей, що приводять до найкращого вирішення проблеми. Дизайн-мислення – це методика для створення інновацій, яку активно використовують в роботі такі компанії як Google, Apple, Samsung. Її суть полягає у пришвидшенні порозуміння у команді організованих процесів формування та успішної реалізації ідей. Складниками цього методу є творчий підхід, майстерність правильно ставити запитання, комунікація, вміння працювати в команді. Головним завданням дизайн-мислителів є формування нових рішень та знаходження креативних способів якісно забезпечити потреби іншої людини, компанії, освітніх інституцій та суспільства в цілому.

Методика полягає в застосуванні точної послідовності певних етапів, що веде до отримання потрібного результату. Виділяють такі етапи дизайн-мислення:

Емпатія – максимальне занурення в проблему, спостереження, формулювання запитань.

Фокусування – обробка інформації, структуризація, впорядкування, виділення найважливіших моментів.

Генерування ідей – створення якомога більшої кількості ідей чи сценаріїв вирішення проблеми. Важливо фіксувати ВСІ ідеї – від примітивних до неможливих.

Упорядкування «хаосу», вибір найкращих ідей та створення прототипів (моделей) для тестування. Це можуть бути малюнки, композиції, схеми, конструкції, ігри, інші продукти.

Тестування – перевіряємо, чи працює ідея, аналізуємо, робимо висновки, удосконалюємо.

Варто відзначити, що дизайнерське мислення приводить до покращення критичного і практичного мислення, а також сприяє більш високому рівню оцінювання та аналізу.

Активне навчання – це такий метод навчання, у якому педагог намагається залучити студентів безпосередньо до процесу здобуття знань. Існують різні типи залежно від ступеня залучення студентів, але у всіх них доводиться робити щось більше, ніж просто пасивно слухати. Активне навчання протиставляється більшості класичних методів навчання, оскільки максимальний показник є сприйнятливим (в якому студенти отримують інформацію, нічого не роблячи).

Він також відрізняється від інших процесів, таких як запам'ятовування чи осмислене навчання, хоча може мати певні зв'язки з останніми.

Розрізняють такі види активного навчання: ділова гра, драматизація і театралізація, синектика, інверсія, мозковий штурм (атака), метод фокальних об'єктів, метод групової дискусії, метод евристичних питань, метод морфологічного аналізу, ігрове проектування, імітаційний тренінг, психотехнічні ігри та тренінги, організаційно-ділові ігри, організаційно-розумові ігри та ін.

Метод активного навчання спрямований на усвідомлення, відпрацювання, збагачення та особистісне сприйняття наявного знання кожним студентом. Високий ступінь залучення студентів до процесу навчання зумовлена такими особливостями активного навчання: «вимушена активність», примусова активізація мислення і діяльності студентів; підвищення емоційного залучення студентів і творчим характером занять; обов'язковістю безпосередньої взаємодії студентів між собою, а також з викладачем; формуванням колективних зусиль, інтенсифікацією процесу навчання.

Американські науковці Дж. Маккарті та Л. Андерсон провели дослідження з метою вивчення, аналізу та порівняння результатів студентів, яких навчали традиційними методами, з результатами студентів, яких навчали за методологією активного навчання [Mc Carthy and Anderson, 2000]. Результати дослідження свідчать, що студенти, які займалися активним навчанням, отримали вищі бали, ніж ті, кого навчали традиційним способом.

Різні дослідження підтверджують, що це найкорисніший спосіб для студентів закріпити своє нове навчання. Проте слід враховувати, що оскільки метод активного навчання спрямований на розвиток пізнавальної сфери студентів, свідоме й активне осмислення і засвоєння ними інформації, то її можливо використовувати лише тоді, коли студенти вже володіють основами необхідної інформації, отриманої, як правило, традиційними методами.

Самонавчання – це навчання заради власних знань шляхом проведення досліджень, читання статей і книг або використання інших платформ. Самонавчання стало можливим завдяки збільшенню онлайн-курсів, інтернет-енциклопедій і великої кількості курсів від популярних університетів. Тепер вивчити нову мову або отримати сертифікат з підвищення кваліфікації можна не виходячи з дому, у вільний час і в своєму власному темпі. Усі певною мірою використовують цей метод.

Варто зазначити про деякі переваги методу самонавчання, наприклад, можливість вибору спеціальності та навчання у власному темпі, відповідно до індивідуального розкладу. Студенти мають привілей оцінювати власну роботу, даючи їм можливість оцінити себе, з'ясувати, де вони помилилися, і вжити необхідних заходів для виправлення своїх помилок.

Виділяють три чинники самонавчання: самоуправління, бажання вчитися та самоконтроль. Якість здобутих знань під час самонавчання безпосередньо залежить від якості і кількості необхідного доступного матеріалу, а також від бажання (мотивації) індивідуума їх отримати. Самонавчання вимагає великої

дисципліни і, якщо все робити правильно, то це стане дуже ефективним інструментом розвитку. Адже самонавчання передбачає постійну роботу над собою, і це стосується кожної сфери життя. Без самонавчання та потягу до самовдосконалення є неможливими успішна професійна діяльність та особистісне зростання. Самонавчання – це основний складник успіху в будь-якій діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Варто відзначити, що у сучасному соціально-економічному середовищі педагог повинен постійно підвищувати та вдосконалювати свій рівень знань. Його успіх залежить від результативності впровадження інноваційних методів викладання та навчання, спрямованих на підвищення ефективності викладання та поліпшення засвоєння навчального матеріалу.

Перспективами подальших розвідок убачаємо у дослідженні чинників взаємозумовленості процесів розвитку усіх сфер життєдіяльності у суспільстві та розвитку інноваційних методів викладання та навчання з використанням передових освітніх практик.

Список літератури

1. *Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : моног. / І. І. Доброскок, В. П. Коцур, С. О. Нікітчина [та ін.] Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Переяслав-Хмельниц.: Вид-во С. В. Карпук, 2008. 284 с.*
2. *Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, Ст. 2004.*
3. *Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.*
4. *Ребуха Л. З. Інноваційні процеси вищої школи: технологічний аспект. Теорія і практика розвитку наукових знань: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 груд. 2017 р.). Київ: МЦНД, 2017. Ч. III. С. 35–36.*
5. *Jeynes W.H. American educational history: School, society, and the common good. 2007. 469 p. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9781452232331>*
6. *Lage M. J., Platt, G.J. and Treglia, M. (2000). Inverting the classroom: A gate way to creating an inclusive learning environment. The Journal of Economic education, 31(1). P. 30-43.*
7. *Melnychuk I., Rebukha L., Zavgorodnia T., Bloschchynskiyi I. Strategic Significance of English in Self-Education of the Students I of Socio-humanitarian Specialties for Fundamentalization of University Education. Modern Journal of Language Teaching Methods. 2018. Vol. 8, Issue 11. pp.713–721.*

8. Mc Carthy J. P. & Anderson L. (2000). *Active Learning Techniques versus Traditional Teaching Styles: Two Experiments from History and Political Science*. *Innovative Higher Education*, 24(4). P. 279–294.
9. Salen K., and Zimmerman E. *Rules of Play: Game Design Fundamentals*. Cambridge: MIT Press, 2003. 688 pp.

References

1. Dobroskok I. I., Kotsur V. P., Nikitchyna S. O. (et al.). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohiyi: teoriya ta praktyka vykorystannya u vyshchii shkoli : monohrafiya [Innovative pedagogical technologies: theory and practice of use in higher school]*. Pereiaslav-Khmelnytsk: S. V. Karpuk, 2008. 284 p. (in Ukrainian).
2. The Law of Ukraine «About higher education» № 1556-VII (2014, July 1). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 37-38. (in Ukrainian).
3. The Law of Ukraine «On Innovation Activity» № 40-IV (2002, July 4). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 36. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (in Ukrainian).
4. Rebukha L. Z. *Innovatsiini protsesy vyshchoi shkoly: tekhnolohichni aspekt [Innovative processes of higher school: technological aspect]*. *Teoriia i praktyka rozvytku naukovykh znan: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 28–29 hrud. 2017 r.)*. Kyiv: MTsND, 2017. Ch. III. pp. 35–36 (in Ukrainian).
5. Jeynes W. H. (2007). *American educational history: School, society, and the common good*. 469. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9781452232331>
6. Lage M. J., Platt G. J. and Treglia M. *Inverting the classroom: A gateway to creating an inclusive learning environment*. *The Journal of Economic Education*, 2000. 31(1). 30–43.
7. Melnychuk I., Rebukha L., Zavgorodnia T., Bloschynskyi I. *Strategic Significance of English in Self-Education of the Students of Socio-humanitarian Specialties for Fundamentalization of University Education*. *Modern Journal of Language Teaching Methods*. 2018. Vol. 8, Issue 11. pp. 713–721.
8. Mc Carthy J. P., & Anderson L. *Active Learning Techniques versus Traditional Teaching Styles: Two Experiments from History and Political Science*. *Innovative Higher Education*, 2000. 24(4). 279–294.
9. Salen K., and Zimmerman E. *Rules of Play: Game Design Fundamentals*. Cambridge: MIT Press, 2003. 688.

УДК37:004.9

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.101>

Лілія РЕБУХА,

м. Тернопіль, Україна,

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-0054-0651>

Роман БРИК,

м. Тернопіль, Україна,

ORCID:<http://orcid.org/0000-0001-8362-3593>

ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: СТРУКТУРНО- ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ВЕБ-САЙТУ

Анотація. У статті актуалізовано цифровізацію освітнього процесу як майбутнього шкільної освіти, що уможливорює дистанційне навчання в усіх його виявах. Підкреслено важливість розробки високоякісних освітніх електронних ресурсів та формування на їх основі інформаційного освітнього простору закладу освіти із створеними спеціальними інформаційними платформами, що нині є значущою умовою для надання якісних освітніх послуг.

Розглянуто основні теоретичні підходи до визначення понять «інформаційний освітній простір» та «інформаційне освітнє середовище» та досліджено співвідношення між ними. Схарактеризовано, що інформаційний освітній простір слугує результатом конструктивної освітньої діяльності в умовах інформатизації, тоді як інформаційно-освітнє середовище становить сукупність підсистем, що забезпечують педагогічну взаємодію учасників освітнього процесу завдяки сучасним інформаційно-технічним і навчально-методичним засобам. Зазначено, що створення єдиного інформаційно-освітнього простору уможливлене за впровадження в освітній процес засобів інформаційно-комунікаційних та інтерактивно-інформаційних технологій.

Розкрито особливості функціонування вебсайту в організації інформаційного освітнього простору закладу освіти, як важливого кроку до відкритості освітнього процесу школи громадськості, батькам і зацікавленим особам з питань формування та реалізації освітньої політики навчального закладу. Доведено, що шкільний вебсайт надає учителям, учням та їхнім батькам доступ до всієї інформації та спрямований на надання додаткової допомоги та підтримки всім учасникам освітнього процесу. Аргументовано скерування вебсайту на сприяння розвитку наукових досліджень учнів та його мотиваційний складник для майбутніх освітніх школярів. Виокремлено основні притаманні вебсайту функції: представницьку, інформаційну та комунікаційну.

© Лілія Ребуха, Роман Брик 2022.

Зроблено висновок про те, що інформаційно-освітній простір має великий вплив на всіх учасників освітнього процесу, тоді ж як вебсайт закладу освіти цілеспрямований на підвищення ефективності освітньої діяльності, впровадження освітніх інновацій, збільшення рівня інформаційної відкритості і прозорості закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: інформаційний освітній простір, інформаційне освітнє середовище, інформаційно-комунікаційні технології, інформатизація, освітній процес, шкільний вебсайт.

Lillia REBUKHA,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-0054-0651>

Roman BRYK,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<http://orcid.org/0000-0001-8362-3593>

INFORMATION SPACE OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES OF THE EDUCATIONAL WEBSITE

Abstract. The article actualizes the digitalization of the education alprocessas the future of school education, which creates opportunities for distance learning inallits forms. The importance of developing high-quality electronic education alresourcesand for mingont heir basis the information education alspaceof the educational institution with the creation of specialin for mation platforms, which is nowanim portant condition for providing quality education alservices.

The main the or eticalap proachesto the definition of “information education alspace” and “information education alenvironment” are consideredand the relationship between the misinvestigated. It is characterized that their for mation education alspace is there sult of constructive educational activities in the context of informatization, while their for mationand educational environmentis a set of subsystems that provide pedagogicalinteraction of participants in the education alprocess through modernin for mation and technical and education altools. It is noted that the creation of acommon information and education alspace is possible through their troduction of IC and interactive information technologies in the educational process.

The peculiarities of the website functioning in the organization of the information education alspace of the educational institution asanim portantstep towards the open ness of the educational process of the school to the public, parents and stake holders in the for mationand implementation of educational policy. It has been proven

that the school website provides teachers, students and their parent swithaccess to educational information and aimstoprovidead ditionalass is tanceand supportto all participantsin the educational process. The direction of the website to promote the development of scientific research of student sandits motivating component for future students is argued. The main functions in her entin the website are high lighted: representative, informational and communication.

It is concluded that the information and education alspace has a great impactonall participant sin the educational process, whilethewebsite of the educational institution is aimedatim proving the efficiency of educational activities, implementing educational in novations, in creasing information openness sandtrans parency of general secondary education.

Key words: information educational space, information educational environment, information and communication technologies, informatization, educational process, schoolwebsite.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток сучасних цифрових технологій сприяє відкритості і прозорості освітніх систем, що дозволяє збільшити значущість віртуальної системи освіти України та розширити її можливості на шляху структурування інформаційно-освітнього простору (ІОП) й переходу до нових форм комунікування на паритетних взаєминах між усіма учасниками освітнього процесу.

Цифровізація освітнього процесу слугує вимогою часу, оскільки нині здобуття освіти поза електронною комунікацією, пошуком і обробкою інформації на основі інформаційно-комунікаційних та мережних технологій стає унеможливленою. Тому унеобхіднюється розробка якісних електронних освітніх ресурсів для створення спеціальних інформаційних платформ, які щораз є доступними для всіх задіяних до навчання учасників незалежно від їхнього місця проживання [Кремень, 2021].

Відповідно ІОП сутнісно впливає на організацію та функціонування закладу освіти, оскільки надає змогу цілісно використовувати сучасні можливості відкритого та віддаленого доступу до освітніх ресурсів та фахової інноваційної діяльності як окремих педагогів, так і педагогічних колективів й повсякчас здійснювати моніторинг здобутих учнями знань, умінь, навичок та всебічної інтерактивної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу.

Аналіз стану досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження розробляли українські та зарубіжні науковці: І. Фрумін, Б. Ельконін, О. Маркова, які наголошували на важливості застосування поняття «освітній простір» у сучасній педагогіці; сутність ІОП розкрито науковцями Р.Гуревичем, М. Жалдаком, І. Захаровою, І. Кухаренком, В. Лапінським, О.Спіріним та ін. Проблеми формування та розвитку ІОП закладу освіти розкрито у наукових роботах А. Алтайцева, В. Валуйського, М. Гербовицької, А. Новацького та ін. Об'єктом ґрунтовних досліджень Л. Клименка, П. Аквари (P. Asquary), М. Демарка (DeMarca), Д. Тьюбіні (D. Tubini) і С. Клейна (S. Kleina) є шкільні вебсайти. Проблеми розробки шкільних вебсайтів глибоко вивчали І.Балик,

М. Бистрянцев, Н. Задорожна, Н. Ласкова, О. Марковець, А.Пелешишин, Ю. Форкун та ін. Науковці Т. Дерба, О. Комаровський, Г.Крохмальна, А. Ротем (A.Rotem), А. Остер-Левінц (A.Oster-Levinz), К.Таддео (C.Taddeo), А. Барнс (A.Barns), Д. Тавас (D.Tavas), С. Білач (S.Bilac) та ін. наголошували на шкільних вебсайтах як важливому складнику освітнього простору.

Зважаючи на різні підходи до означеної тематики, всі науковці приходять до думки, що однією з необхідних умов подальшого розвитку та модернізації освіти на сучасному етапі належного функціонування громадянського суспільства є формування єдиного ІОП з обов'язковим забезпеченням інтеграції усіх інформаційних освітніх ресурсів. Цьому сприяють й швидкі зміни в інформаційному просторі, що актуалізує розкриття значущості вебсайтів закладів освіти у формуванні ІОП.

Мета статті полягає у проведенні порівняльного аналізу понять «інформаційно-освітній простір» та «інформаційно-освітнє середовище», їх сутнісному розмежуванні та розкритті структурно-функціональних особливостей вебсайту в організації ІОП закладу освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах розвитку сучасного суспільства, що передбачає інформатизацією усіх галузей людської діяльності, система освіти також зазнає різноаспектних змін. Відповідно, для успішного функціонування українського освітнього простору властиві системні реформування із переходом на підтримку перспективного інноваційного розвитку нової якості.

У Концепції, що зреалізовує державну політику у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Нова укр. школа], зазначені основні напрями проведення докорінної та системної реформи нової школи. Одним з них є створення сучасного освітнього середовища із забезпеченням необхідних умов для результативного освітнього діяння учнів, учителів, батьків і громадськості.

Поступово в закладах загальної середньої освіти відповідно до оприлюдненої Концепції відбуваються значні трансформаційні зміни, що виявляються у використанні в освітньому процесі електронних підручників, освітніх онлайн-ресурсів та дистанційного навчання (причиною виникнення якого послуговували карантинні обмеження); в організації електронного документообігу та запровадженні ещоденників та ін. Перетворення в освіті зумовили появу нових механізмів в будові інформаційно-освітнього простору. Відбулося розшарування такого цілісного поняття «інформаційно-освітній простір» на ІОП класу/закладу освіти, регіональний інформаційно-освітній простір, глобальний інформаційно-освітній простір та ін. Одночасно у спеціальній літературі вживаються поняття «інформаційно-освітній простір», «інформаційно-освітнє середовище», які інколи ототожнюються і використовуються як синоніми.

У сучасній педагогічній науці змістове поле освітнього простору є достатньо широким. Так, науковці [Гречаник, 2020; Клименко, 2013] розглядають освітній

простір як педагогічну реальність і окреслюють найбільш розповсюджені його визначення. Відтак освітній простір означається як:

- метафора або синонім поняття «освітнє середовище»;
- територіальна категорія, де відбуваються явища освітньої та соціальної практики;
- один із рівнів соціального простору;
- результат інтеграції наявних елементів системи освіти.

У сучасній науковій літературі одночасно постають та розробляються теорії, що описують різні форми простору та їх взаємодію. Науковець О. Маркова у середині освітнього простору виокремлює інформаційний простір, комунікативний та дисциплінарний. У її розумінні, освітній простір включає внутрішню структуру освітньої реальності та його упорядкованість, що формує ієрархію інформаційних потоків, систему комунікативно-педагогічних відношень [Марковець та ін, 2010, С. 23]. Такий підхід дає змогу осмислити освітній простір, як простір процесів і пов'язаних з ним понять.

Виникнення поняття «інформаційно-освітній простір» пов'язують із активним використанням в галузі освіти інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Загальноприйнятого визначення цього поняття і сьогодні не існує, тому воно трактується переважно фрагментарно. Поняття означає різні феномени, пов'язані між собою наявністю конкретної інформації та взаємодією всіх учасників освітнього процесу, результатом якої є освітня діяльність в умовах інформатизації та створення і передача інформаційного продукту [Ворожбит, 2018].

Досить часто «інформаційно-освітній простір» співвідносять з поняттям «інформаційно-освітнє середовище». Науковець Б.Шрамченко описує інформаційно-освітнє середовище як єдиний інформаційно-освітній простір, побудований на інтеграції інформації із залученням традиційних та електронних носіїв та комп'ютерних телекомунікаційних технологій взаємодії [Шрамченко, Хитрий, 2020, С. 58]; Р. Брик визначає інформаційно-освітнє середовище як цілісну систему, що складається з низки підсистем, функціональність яких забезпечує педагогічну взаємодію учасників освітнього процесу на основі сучасних новаційних інформаційно-технічних і навчально-методичних засобів (наприклад – ІКТ)» [Брик, 2021, С. 243–246].

Під інформаційно-освітнім середовищем науковець Р. Гуревич розуміє педагогічну систему, що «...об'єднує інформаційні освітні ресурси, комп'ютерні засоби навчання, засоби управління освітнім процесом, педагогічні прийоми, методи і технології, спрямовані на формування інтелектуальної, розвиненої та соціально-значущої творчої особистості, що володіє необхідним набором професійних знань, умінь і навичок» [Гуревич, 2017]; Ю. Жук вважає, що інформаційно-освітнє середовище – це середовище, що поєднує окремі компоненти, котрі здатні забезпечити інформатизацію основних видів педагогічної діяльності: освітню (навчально-виховного процесу), управління (освітнім процесом, контингентом учнів, матеріально-технічними,

інформаційними, кадровими ресурсами), комунікацію (повноцінний інформаційний обмін), автоматизацію управлінських і педагогічних процесів, узгоджену обробку та використання інформації; визначає факт наявності нормативно-організаційної бази та технічно-методичного супроводу [Zhuk, 2005]. Отож, спільним у наведених визначеннях є системна особливість інформаційно-освітнього середовища [Tavas D., Vilas D., 2011].

Результатом конструктивної діяльності є інформаційно-освітній простір.

На думку Л. Ребухи, простір (на прикладі системи електронного навчання Moodle) створюється і динамічно структурується [Ребуха, 2018, Ребуха, 2020].

Отже, поняття «інформаційно-освітній простір», «інформаційно-освітнє середовище» та їх інтерпретація широко розглядаються в педагогічній науці, проте не мають однозначного трактування. Між цими поняттями спільне є те, що обидва належать до освітньої системи та виступають допоміжними зовнішніми чинниками до оточення суб'єктів освітньої діяльності. Переважна більшість сучасних науковців визначає інформаційно-освітнє середовище як частину ІОП.

Важливим інструментом створення єдиного ІОП є впровадження засобів ІКТ та інформаційно-цифрові технології в освітній процес [Іванченко, 2020]. Так, в умовах формування єдиного освітнього середовища закладу освіти традиційні педагогічні технології інтегруються в педагогічні ІКТ, які використовуються в усіх формах освітньої діяльності з метою обробки, передачі та розповсюдження інформації. Організація діяльності учасників освітнього процесу в інформаційному освітньому просторі базується на інтерактивних інформаційних технологіях.

Зростання ефективності освітніх процесів у навчальних закладах і різних видах освітньої діяльності можливе за умови функціонування вебсайтів. Веб-сайт школи належить до ІКТ, які значно посилюють як вертикальні, так і горизонтальні зв'язки між суб'єктами освітнього простору [Середа та ін., 2019].

Шкільний сайт як електронний представник школи в мережі Інтернет слугує вагомою складовою ІОП закладу загальної середньої освіти [Lokhvytska, 2020]. Його створення є важливим кроком до відкритості шкільного навчального та виховного процесу й спрямоване на те, щоб привернути увагу громадськості, батьків та ін. зацікавлених осіб до питань формування і реалізації освітньої політики освітнього закладу [Ласкова, 2012, С. 32–35].

Вебсайт школи є багатофункціональним засобом [Мороз, 2021]. Як зазначає Л. Клименко, сучасна школа поряд з основним призначенням – навчати та виховувати дітей – виступає осередком об'єктивної інформації, що призначена для ознайомлення із нею педагогів, батьків та учнів. З розвитком мережі Інтернет школи отримали необмежені презентаційні можливості, здатність постачати додаткову інформацію про навчальні заклади України та співпрацю із закордонними партнерами в галузі освіти; змогу переймати освітній досвід для покращення якості українських освітніх послуг. Варто зазначити, що створення шкільного сайту безпосередньо залежить від статусу навчального закладу та

поставлених ним цілей, серед яких домінує: формування іміджу, взаємодія з цільовою аудиторією, внутрішньо-особистісна взаємодія, маркетингові комунікації (реклама, створення сприятливої громадської думки) та ін. [Клименко, 2013, С. 168–174].

Освітній потенціал шкільного вебсайту, як стверджує І. Балик, достатньо великий, оскільки дозволяє цілеспрямовано зреалізовувати дистанційне навчання; послуговуватися нетрадиційними методиками навчання; розглядати навчальний матеріал, на вивчення якого в шкільній програмі виділено недостатньо часу; використовувати тематичний матеріал, підготовлений учнями; проводити самоперевірку учнів; обговорювати питання та проблеми, що стосуються школи та освіти [Балик, 2016, С. 14–17].

Інформаційна насиченість шкільного вебсайту дозволяє А. Ротему і А. Остер-Левінцу охарактеризувати його як автентичне навчальне середовище для учнів, яке задовольняє потреби викладання і навчання та здатне надати підтримку організаційному управлінню [Rotem, Oster-Levinz, 2007, P. 145–156].

Разом з тим П. Акваро і М. Демарко зазначають, що змістовний шкільний вебсайт надає не лише доступ до потрібної інформації, але й спрямовується на надання додаткової допомоги та підтримки учням. Крім того, вебсайт скерований на сприяння розвитку наукових досліджень школярів. Індивідуальний розвиток вебсайтів шкіл розглядається як можливість для публікацій учнівських робіт та є мотиваційним чинником для майбутніх досягнень та освітніх перемог молодого покоління [Acquaro, DeMarco, 2008].

За допомогою сайту у школярів появилася можливість відвідувати дистанційно заняття, тоді ж як вчителі мають змогу дізнаватися про майбутні педради, розміщувати інформацію про проведені конференції, круглі столи, зустрічі та ін. Шкільні сайти нині по суті слугують віртуальною школою. Це в цілому значно полегшує батькам обрання освітнього закладу для навчання дитини, оскільки більше не потрібно перебувати в пошуках бажаної школи, а лише варто ознайомитися зі шкільним сайтом, з якого можна зробити висновок про успішність і рівень навчальних досягнень учнів, які там навчаються, віртуально ознайомитися з педагогічним колективом та матеріально-технічним оснащенням школи в цілому [Марковець, Пелещишин, Форкун, Делечук, 2010, С. 201–209].

Науковці Д. Тавас та С. Білач звертають увагу на необхідність інтерактивності шкільних вебсайтів. Часто школи роблять основний акцент на популяризації шкільної діяльності та успіхах школи, її історії, в той час як поради батькам і учням, а також обмін думками, на жаль, не є пріоритетними. Керівники освітніх закладів часто вважають, що інформація, яка стосується резюме вчителів, оголошення батьківських зустрічей або меню шкільної їдальні не є настільки важливими, щоб їх розміщувати на сторінках вебсайту. Ці факти вказують на те, що шкільні вебсайти скоріш за все є онлайн дошками, ніж реальною можливістю для онлайн спілкування [Tavas, Bilac, 2011, P. 23–33].

Отже, вебсайти закладів освіти як інтерактивні канали формування, реалізації й трансляції інформації, здатні допомогти педагогічним працівникам, учням та їхнім батькам швидко зорієнтуватися у сучасному освітньому просторі та мають складну багатофункціональну структуру.

У ході проведеного аналізу виокремлено широкий спектр функцій, притаманних вебсайтам:

– представницька функція, що дозволяє презентувати заклад освіти в мережі Інтернет;

– інформаційна функція, основним призначенням якої є інформування громадян про особливості закладу, нові освітні стандарти, дієві навчальні програми та плани, що ефективно запроваджуються в освітньому процесі, загальні дані про колектив педагогів на чолі з дирекцією закладу, історію школи, її досягнення та ін. [Брик, 2021, С. 16–19];

– комунікаційна функція спрямована на інформаційно-освітнє забезпечення діяльності учасників освітнього процесу, зокрема доступу до необхідних інформаційних та освітніх ресурсів, дистанційної форми здобуття освіти та ін.

Висновки. Змістовно-структурні особливості розуміння ІОП, інформаційно-освітнього середовища та їх освітніх застосувань, а також їхні сутнісні спільні і відмінні риси-характеристики дозволяють стверджувати, що ці поняття більшою мірою є взаємопов'язані та взаємообумовлені. Застосування інформаційно-освітнього простору учасниками освітнього процесу стало загальною потребою. Інформаційно-освітній простір виконує більш широкі та глобальні функції впливу на особистість, учасників освітнього процесу. Наявність дієвого вебсайту закладу освіти сприяє підвищенню ефективності освітньої діяльності, впровадженню педагогічним колективом освітніх інновацій, збільшенню рівня інформаційної відкритості і прозорості закладу загальної середньої освіти.

Подальшого вивчення потребують питання структурування необхідної для розміщеної на вебсайтах інформації та визначення основних етапів формування єдиного ІОП освітнього закладу.

Список літератури

1. Балук І. В. Особливості розробки шкільного сайту засобами *Googlesites*. Актуальні питання сучасної інформатики: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасні інформаційні технології в освіті та науці» (10–11 листопада 2016 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. Вип. 3. С. 14–17.
2. Брик Р. С. Інформаційна відкритість закладу освіти як складова якісного процесу управління. Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти: Зб. матер. VРегіон. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26 лист. 2021 р.) Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2021. С. 16–19.

3. *Ворожбит А. В. Веб-орієнтоване інформаційно-освітнє середовище закладу освіти. Інформаційні технології в освіті, 2018. №3. С. 20–29.*
4. *Гречаник О. Є. Веб-сайт як засіб розвитку іміджу закладу загальної середньої освіти. Теорія та практика професійної підготовки менеджерів інноваційного розвитку : матер.методол. семінару / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2020. С. 53–62.*
5. *Іванченко Ю. М. Сучасні інформаційно-цифрові технології в управлінні освітнім процесом закладу освіти : магістер. робота. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 69 с.*
6. *Інформаційно-освітній портал у підготовці майбутніх учителів : монографія / за ред. Гуревич Р. С. та ін. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 249 с.*
7. *Клименко Л. Ф. Шкільний сайт як інтернет-представництво навчального закладу у відкритому інформаційно-освітньому середовищі. Наукові записки Інституту журналістики. 2013. Т. 50. С. 168–174.*
8. *Ласкова Н. О. Шкільний сайт як вагомаскладова єдиного інформаційного освітнього простору навчального закладу. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2012. №3. С. 32–35.*
9. *Марковець О. М., Пелецишин А. М., Форкун Ю. В., Делечук Д. В. Інтелектуальні засоби організації сайтів шкіл на базі CMS Drupal. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі. 2010. № 689. С. 201–209.*
10. *Мороз С. І. Роль веб-сайту в менеджменті закладів вищої освіти. Інформаційні технології в агробізнесі та аграрній освіті: Зб. Матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 21-23 квіт. 2021 р.). Дніпро : ДДАЕУ, 2021. С. 32–33.*
11. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с.*
12. *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>*
13. *Ребуха Л. З. Дистанційне навчання у закладах вищої освіти: перспективи розвитку. Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій. Науковий вісник КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Вінниця, 19 черв. 2020 р.). Вінниця : ФОП Рогольська І.О., 2020. № 2(28). С. 124–126.*
14. *Ребуха Л. З. Реалізація системи фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах інтеграції інноваційних технологій. Науковий вісник Ужгородського університету: наук. журн. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2018. Вип. 2(43). С. 230–234.*

15. Серета І. В., Савінова Н. В., Стельмах Н. В., Білюк О. Г. Рівні сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів закладів загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019. №74(6), С. 56–70.
16. Шрамченко Б. Л., Хитрий І. О. Розробка програмного забезпечення керування освітнім процесом середньої школи. *Інформаційні технології в науці, виробництві та підприємстві* : зб.наук. праць молодих вчених, аспірантів, магістрів кафедри комп'ютерних наук та технологій. Київ : Освіта України; ФОП Маслаков, 2020. С. 120–123.
17. Acquaro P. D., DeMarco M. *An Exploratory Case Study: What Makes a Good School Website: Investigation of Long Island School District Website Home pages Across Socioeconomic Status*. New York Institute of Technology, 2008. URL: http://www.mariannedemarco.com/academic/graduate_ms/Thesis.pdf.
18. Lohvytska L. *Psychological factors of ICT competence for formation in part-time students of the specialty "Preschool education"* SHS Web of Conferences. 2020. Vol. 104. URL : https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/15/shsconf_ichtml2021_02003/shsconf_ichtml2021_02003.html
19. Rotem A., Oster-Levinz O. *The school website as a virtual learning environment*. *The Turkish Online Journal of Educational Technology. TOJET*. 2007. Vol. 6. Iss. 3. pp. 145–156.
20. Tavas D., Bilac D. *School websites: a possibility of cooperation with parents?* *Metodicki obzori*. 2011. № 12. Vol. 6. pp. 23–33.
21. Zhuk Y.A. *Tutoring Method in the Distance Course «Web-Design Technologies*. / Y. A. Zhuk, V.E. Bykov, A.S. Molodykh // *Proceedings of the Third International Conference «Information Research, Applications and Education» i.TECH 2005, Varna, Bulgaria*. pp. 160–164.

References

1. Balyk I. V. *Osoblyvosti rozrobky shkilnoho saitov zasobamy Google sites. Aktualni pytannia suchasnoi informatyky: tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «Suchasni informatsiini tekhnologii v osviti ta nauksi» (10–11 lystopada 2016 r.)*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDUim. I. Franka, 2016. Vyp. 3. S. 14–17. (In Ukrainian).
2. Bryk R. S. *Informatsiina vidkrytist zakladu osvity yak skladova yakisnoho protsesu upravlinnia. Vykorystannia tekhnologii menedzhmentu yakosti v upravlinni zakladamy osvity: Zb. mater. V Rehon. nauk.-prakt. konf. (Ternopil, 26 lystopada 2021 r.)* Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V., 2021. S. 16–19. (In Ukrainian).
3. Vorozhbyt A. V. *Veboriientovane informatsiino-osvitnie seredovyshe zakladu osvity. Informatsiini tekhnologii v osviti*, 2018. №3. S. 20–29. (In Ukrainian).

4. Hrechanyk O. Ye. *Veb-sait yak zasib rozvytku imidzhu zakladu zahalnoi seredno iosvity. Teoriia ta praktyka profesiinoi pidhotovky menedzheriv innovatsiinoho rozvytku : mater. metodol. seminaru / Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv : KhNPU, 2020. S. 53–62. (In Ukrainian).*
5. Ivanchenko Yu. M. *Suchasni informatsiino-tyyfrovi tekhnolohii v upravlinni osvithim protsesom zakladu osvity : mahister. robota. Sumy : Sum DPUim. A. S. Makarenka, 2020. 69 s. (In Ukrainian).*
6. *Informatsiino-osvithii portal u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv : monohrafiia / zared. Hurevych R. S. tain. Vinnytsia : Nilan-LTD, 2017. 249 s. (In Ukrainian).*
7. Klymenko L. F. *Shkilnyi sait yak internet-predstavnytstvo navchalnogo zakladu u vidkrytomu informatsiino-osvithnomu seredovyskhi. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. 2013. T. 50. S. 168–174. (In Ukrainian).*
8. Laskova N. O. *Shkilnyi sait yak vahoma skladova yedynoho informatsiino-osvithnogo prostoru navchalnogo zakladu. Kompiuter u shkoli ta simi. 2012. № 3. S. 32–35. (In Ukrainian).*
9. Markovets O. M., Peleshchyshyn A. M., ForkunYu. V., Delechuk D. V. *Intelektualni zasoby orhanizatsii saitiv shkil na bazi CMS Drupal. Visnyk Natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnika». Informatsiini systemy ta merezhi. 2010. № 689. S. 201–209. (In Ukrainian).*
10. Moroz S. I. *Rolveb-saitu v menedzhmenti zakladiv vyshchoi osvity. Informatsiini tekhnolohii v ahrobiznesi ta ahrarnii osviti: Zb. Mater. IKhVseukr. nauk.-prakt. konf. (Dnipro, 21-23 kvit. 2021 r.). Dnipro : DDAEU, 2021. S. 32–33. (In Ukrainian).*
11. *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini: monohrafiia / zazah. red. V. H. Kremenia. Kyiv : KONVI PRINT, 2021. 384 s. (In Ukrainian).*
12. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (In Ukrainian).*
13. Rebukha L. Z. *Dystantsiine navchannia u zakladakh vyshchoi osvity: perspektyvy rozvytku. Suchasni pidkhody ta perspektyvy profesiinoho rozvytku fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii. Naukovi visnyk KVNZ «Vinnytska akademiia neperervnoi osvity»: Zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu (Vinnytsia, 19 cherv. 2020 r.). Vinnytsia : FOP Rohalska I.O., 2020. № 2(28). S. 124–126. (In Ukrainian).*
14. Rebukha L. Z. *Realizatsiia systemy fundamentalizatsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv na zasadakh intehtratsii-innovatsiinykh tekhnolohii. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: nauk. zhurn. Ser.: Pedahohika. Sotsialnarobota. Uzhhorod, 2018. Vyp. 2(43). S. 230–234. (In Ukrainian).*
15. Sereda I. V., Savinova N. V., Stelmakh N. V., Biliuk O. H. *Rivni sformovanosti informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti pedahohiv zakladiv zahalnoi*

- serednoi osvity. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 2019. № 74(6), S. 56–70. (In Ukrainian).
16. Shramchenko B. L., Khytryi I. O. *Rozrobka prohramnoho zabezpechennia keruvannia osvitim protsesom serednoi shkoly. Informatsiini tekhnolohii v nauksi, vyrobnytstvi ta pidpriemnytstvi : zb. nauk. Prats molodykh vchenykh, aspirantiv, mahistriv kafedry kompiuternykh nauk ta tekhnolohii. Kyiv : OsvitaUkrainy; FOP Maslakov, 2020. S. 120–123.* (In Ukrainian).
  17. Acquaro P. D., DeMarco M. *An Exploratory Case Study: What Makes a Good School Website: Investigation of Long Island School District Website Home pages Across Socio economic Status. New York Institute of Technology, 2008. URL: http://www.mariannedemarco.com/academic/graduate_ms/Thesis.pdf* (In English).
  18. Lokhvytska L. *Psychological factors of ICT competence for mationin part-time students of the specialty “Pres chool education” SHS Web of Conferences. 2020. Vol. 104. URL : https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/15/shsconf_ichtml2021_02003/shsconf_ichtml2021_02003.html* (In English).
  19. Rotem A., Oster-Levinz O. *The school websites as a virtuallearnin genvironment. The Turkish Online Journal of Educational Technology. TOJET. 2007. Vol. 6. Iss. 3. pp. 145–156.* (In English).
  20. Tavas D., Bilac D. *School websites: a possibility of cooperation with parents? Metodickiobzori. 2011. № 12. Vol. 6. pp. 23–33.* (In English).

УДК 378.134

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.113>

Вікторія СИНИШИНА,

м. Ужгород, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7993-1638>

Вікторія САВІЦЬКА,

м. Тернопіль, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9438-1734>

ІНТЕГРАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті окреслено актуальність психолого-педагогічних аспектів формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Обґрунтовано, що в сучасних умовах інтегративність як принцип розвитку суспільства, науки, виробництва, освіти, що забезпечує міждисциплінарну комплексність, узагальненість, ущільненість знань, методів і засобів пізнання, а також як новоутворення в освітніх структурах, зумовлює потребу формування у майбутніх фахівців інтегративної компетентності. У межах статті інтегративну компетентність розглянуто з позицій психофізіологічного, діяльнісного, особистісного, особистісно-функціонального підходів. Метою статті є визначення змісту та особливостей формування інтегративної компетентності на основі аналізу психолого-педагогічних аспектів процесу підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Визначено психолого-педагогічні аспекти формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців, реалізацію яких доцільно здійснювати у таких напрямках: функціонально-цільового, проблемно-пізнавального, процесуально-методичного та інтегративно-результативного.

Обґрунтовано, що формуванню інтегративної компетентності майбутніх фахівців сприяє використання деяких видів проєктної діяльності студентів (імітаційно-професійні ігрові проєкти, інформаційно-аналітичні проєкти, спеціалізовані практико-орієнтовані проєкти), а також на основі використання поліфункціонального інтегрованого портфоліо, кейс-комплектів, сукупності імітаційно-професійних, контекстних освітніх технологій, індивідуального поліфункціонального інтегративного кейс-комплекту фахівця. Узагальнено, що реалізація виокремлених психолого-педагогічних аспектів формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців науково-методично

© Вікторія Синишина, Вікторія Савіцька, 2022.

забезпечує міжпредметні зв'язки, змістовно-логічну єдність різних спеціальних дисциплін; взаємозв'язок теоретичних курсів навчання та різних практикумів, видів виробничої практики та квазіпрофесійної діяльності.

Подальші дослідження визначено у розвитку форм взаємодії університету і роботодавців з метою вдосконалення професійно-практичної компетентності майбутніх фахівців; розвитку самоосвітньої культури студентів в процесі оволодіння технологіями професійної діяльності; підготовці викладачів закладів вищої освіти до роботи щодо формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців різних профілів підготовки.

Ключові слова: інтегративна компетентність, психолого-педагогічні аспекти, професійна підготовка, майбутні фахівці, заклади вищої освіти.

Viktorii SINISHINA,

Uzhhorod, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7993-1638>

Viktorii SAVITSKA,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9438-1734>

INTEGRATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Annotation. The article outlines the relevance of psychological and pedagogical aspects of the formation of integrative competence of future professionals in higher education institutions. It is substantiated that in modern conditions integrativeness as a principle of development of society, science, production, education, which provides interdisciplinary complexity, generalization, the density of knowledge, methods and means of cognition, as well as a new development in educational structures, necessitates the formation of integrative competence. Within the article, integrative competence is considered from the standpoint of psychophysiological, activity, personal, personal-functional approaches. The article aims to determine the content and features of the formation of integrative competence based on the analysis of psychological and pedagogical aspects of the process of training future professionals in higher education institutions. The psychological and pedagogical aspects of the formation of integrative competence of future specialists are determined, the implementation of which should be carried out in the following areas: functional-target, problem-cognitive, procedural-methodical and integrative-effective.

It is substantiated that the formation of integrative competence of future specialists is facilitated by the use of some types of project activities of students (simulation-professional game projects, information-analytical projects, specialized practice-oriented projects), as well as the use of multifunctional integrated portfolio, case sets, contextual educational technologies, individual multifunctional integrative case set off a specialist. It is generalized that the implementation of the selected psychological and pedagogical aspects of the formation of integrative competence of future professionals scientifically and methodologically provides interdisciplinary links, content and logical unity of different special disciplines; the relationship between theoretical training courses and various workshops, types of industrial practice and quasi-professional activities.

Further research is identified in the development of forms of interaction between the university and employers to improve the professional and practical competence of future professionals; development of a self-educational culture of students in the process of mastering the technology of professional activity; training of teachers of higher education institutions to work on the formation of integrative competence of future specialists in various fields of training.

Keywords: integrative competence, psychological and pedagogical aspects, professional training, future specialists, institutions of higher education.

Постановка проблеми. Дослідження технологій підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності пов'язано із розробкою та обґрунтуванням психолого-педагогічних аспектів, які є одними з найважливіших структурних компонентів оновлення змісту освіти в сучасній теорії і методиці професійної освіти [Козловський, 2018]. Оновлення змісту вищої освіти пов'язано з усвідомленням необхідності формування у майбутніх фахівців компетентностей, значущих для сьогодення і майбутнього економіки, бізнесу, культури і суспільних відносин [Гриценко, 2021; Akhmedova, 2021; Bagry, 2020]. Однією з ключових є інтегративна компетентність, яка дає змогу фахівцеві виконувати кілька важливих функцій (оперативно-мобільну, інформаційно-комунікативну, міжкультурну тощо) [Yakymovych, Bilyk, Kushpit, 2019], необхідних для його професійної діяльності в сучасних конкурентних умовах.

Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах закладів вищої освіти стосується різноманітних питань удосконалення навчально-методичних програм, що передбачають реалізацію готовності до діяльності і становлення професійної компетентності [Куліненко, 2021; Kononenko, 2020; Meshko, Nabrusieva, Kryskov, 2021]. Інтегративна компетентність передбачає сформованість навичок і умінь, що реалізуються в процесі виконання службово-посадових обов'язків, які виконуються фахівцем у професійній діяльності [Інтегративний та компетентнісний підхід, 2017, С. 29].

Аналіз досліджень. У сучасних наукових дослідженнях окреслено такі основні підходи до вирішення проблеми формування інтегративної компетентності: психофізіологічного, діяльнісного, особистісного, особистісно-функціонального. В умовах психофізіологічного підходу інтегративна

компетентність визначається як особливий психофізіологічний стан, що виявляється в сформованості образу структури певної професійної діяльності і спрямованості свідомості на її виконання [Марущак, 2016]. У контексті функціонального підходу інтегративна компетентність трактується як прагнення і здатність майбутніх фахівців виконувати професійні функції [Бірюк, Пішун, 2020]. У межах особистісного підходу інтегративна компетентність розглядається як складне особистісне утворення, що містить комплекс взаємопов'язаних професійно значущих якостей – ідейно-моральних і професійних поглядів і переконань, професійну спрямованість психічних процесів, професійний оптимізм, здатність до адекватної самооцінки результатів своєї діяльності [Куліненко, 2021]. У контексті особистісно-функціонального підходу інтегративна компетентність трактується як комплексна якість майбутніх фахівців, що становить органічну єдність особистісних і функціональних компонентів у їхній взаємозалежності і взаємозв'язку [Плачинда, 2016].

Дослідження інтегративної компетентності майбутніх фахівців в психолого-педагогічному аспекті професійної підготовки у закладах вищої освіти має суттєве значення для теорії і методики вищої професійної освіти.

Однак у педагогічній літературі [Беньковська, 2017; Куліненко, 2021; Плачинда, 2016; Bagry, 2020; Yakymovych, Bilyk, Kushpit, 2019] практично відсутнє наукове обґрунтування формування інтегративної компетентності, у закладах вищої освіти (ЗВО) немає прийнятної інтегративної (міждисциплінарної) основи підготовки фахівців, немає задовільного комплексу навчальних інформаційних і технічних засобів, стратегій і технологій навчання, обґрунтованих психолого-педагогічних аспектів формування і діагностики інтегративної компетентності майбутніх фахівців.

Це окреслило **мету дослідження** – визначення змісту та особливостей формування інтегративної компетентності на основі аналізу психолого-педагогічних аспектів процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розробка й обґрунтування психолого-педагогічних аспектів формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти базується на:

- сучасних вимогах, що висуваються до підготовки майбутніх фахівців;
- суперечностях, що існують в системі підготовки фахівців у ЗВО України;
- специфіці викладання циклу спеціальних дисциплін у закладах вищої освіти, в яких здійснюється підготовка фахівців до професійної діяльності;
- особливостях технологій навчання майбутніх фахівців, які готуються до професійної діяльності.

У традиційній системі підготовки майбутніх фахівців навчальні курси і технології навчання вводяться у відриві від реального виробничого процесу. Вони не відображають комплекс інтегративних обов'язків, які випускники повинні виконувати після закінчення навчання у закладах вищої освіти [Беньковська,

2017, С. 109]. Як правило, невисокий рівень теоретичної та практичної підготовки випускників не дозволяє їм обіймати вакансії в структурі сучасних компаній, брати участь у конкурентній боротьбі за провідні позиції в них. Крім того, відсутня достатня організаційна база, що дозволяє інтегрувати зв'язку між випускними кафедрами закладів вищої освіти і базовими підприємствами, установами, організаціями певної професійної сфери[Rodríguez-Gómez, Garde-Sánchez, Arco-Castro, López-Pérez, 2020]. У зв'язку з цим виникає потреба в з'ясуванні місця та ролі психолого-педагогічних аспектів у цілісній структурі освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців.

З огляду на це, доцільно визначити психолого-педагогічні аспекти формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців:

- наповнення циклу дисциплін, що вивчаються в межах професійної підготовки, науковими і практичними компонентами, спрямованими на формування професійних мотивів, інтересів, потреб і цілей майбутньої професійної діяльності;

- раціональний і науково обґрунтований відбір необхідної і достатньої навчальної інформації, її оперативне оновлення з метою формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців;

- розробка і впровадження інтегративних навчальних дисциплін (наприклад, «Формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців»);

- внесення змін до інтегрованого змісту мультимедійних програм для досягнення значущих навчальних результатів у межах теоретичної та практичної підготовки;

- визначення обсягу інтегративних знань, умінь і способів їхнього виконання в поліфункціональних ситуаціях та ефективності застосування.

У межах професійної підготовки реалізацію психолого-педагогічних аспектів формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців доцільно здійснювати у таких напрямках: функціонально-цільового (задачно-цільові установки поліфункціональної професійно-інтегративної підготовки майбутніх фахівців), проблемно-пізнавального (послідовне формування поліфункціонального інтегрованого портфоліо, кейс-комплектів майбутніх фахівців у процесі освоєння практико-орієнтованого змісту дисциплін галузевого та університетського компонентів навчального плану, елективних і факультативних курсів), процесуально-методичного (сукупність проєктних, імітаційно-професійних, контекстних освітніх технологій; нагромадження досвіду та виявів різних компетентностей майбутніх фахівців у період квазіпрофесійної діяльності та виробничої практики; розвиток форм науково-дослідницької діяльності в професійній діяльності), інтегративно-результативного (наявність у випускника індивідуального поліфункціонального інтегративного кейс-комплекту фахівця).

Формуванню інтегративної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО сприяє використання деяких видів проєктної діяльності студентів, зокрема: імітаційно-професійні ігрові проєкти (студенти в групах розробляють зміст і

сценарій проведення ділової гри, яка передбачає розподіл ролей – суб'єктів різних видів особистісно-ділової взаємодії, вирішення в межах гри конкретного професійного завдання, обґрунтування професійно-доцільних дій фахівця); інформаційно-аналітичні проєкти (студенти освоюють різні методи отримання багатоаспектної професійно-значущої інформації та способи її обробки: аналіз правових і фінансово-економічних документів в професійній сфері, комп'ютерних баз даних, науково-методичних, монографічних літературних джерел, інтерв'ю з фахівцями-практиками, аналіз матеріалів спеціальних професійних журналів); спеціалізовані практико зорієнтовані проєкти (обґрунтування та розробка плану реалізації конкретного проєкту).

Значущим є й використання сучасних інформаційних технологій та мультимедійних програм, оскільки їхні технічні можливості забезпечують зворотний зв'язок між комп'ютерною програмою і студентами. Мультимедійна середовище є своєрідним повноцінним «партнером» діалогу, у межах якого навчальна інформація набуває різного вигляду (інтерактивні текстові посилання, формули, ілюстрації технологічних процесів). Різноманітні технічні можливості мультимедійних програм дають змогу майбутнім фахівцям самостійно моделювати освітній і виробничий процес з опорою на власні психологічні особливості, що вносить ігровий момент у навчання і підвищує мотивацію до нього. Фіксований алгоритм структури навчального матеріалу, поданий за допомогою мультимедійної програми, спрямовує студентів на вирішення навчально-професійних завдань і тим самим на досягнення мети навчання.

Також припускаємо, що якість втручання в професійну освіту покращується на основі використання поліфункціонального інтегрованого портфоліо, кейс-комплектів, сукупності проєктних, імітаційно-професійних, контекстних освітніх технологій, індивідуального поліфункціонального інтегративного кейс-комплекту фахівця. Це пов'язано з тим фактом [Yakymovych, Biluk, Kushpit, 2019], що студенти краще працюють в ситуаціях, наближених до фахової діяльності на основі засвоєної теоретичної інформації і сформованості практичних навичок, що є основою для оцінення готовності випускників до професійної діяльності.

У сучасних умовах актуалізується змістовне наповнення університетського компоненту навчального плану на основі професійно-прикладного підходу з метою стимулювання оволодіння студентами системою компетентностей з урахуванням специфіки та варіативності професійної діяльності майбутніх фахівців, актуальних і перспективних потреб ринку. Це підтверджується й дослідженнями Л. Куліненко [Куліненко, 2021, С. 159], в яких продемонстровано значущість практико зорієнтованої інтегративної освіти майбутніх фахівців на основі міждисциплінарних зв'язків спеціальних дисциплін на основі виявлення та наукового осмислення типових ситуацій професійної діяльності майбутніх фахівців. Тому здійснене дослідження дає нове розуміння психолого-педагогічних аспектів формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців у межах традиційної професійної підготовки та із залученням роботодавців.

Дискусійними залишаються питання, пов'язані з пошуком оптимального поєднання психолого-педагогічних аспектів з цифровими технологіями і ресурсами: мережева освіта зараз сприймається як альтернатива традиційній освіті; вона дозволяє здобути диплом дистанційно, іноді без належного рівня інтегративної готовності. Це негативно впливає на якість підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності. Необхідним є розумне поєднання особистісного, дистанційного і професійного спілкування, а це вимагає більш широкого педагогічного дослідження.

Висновки. У сучасних умовах особливе значення надається такому поняттю як інтегративність фахівця, що передбачає його вміння застосовувати обмежений обсяг професійно зорієнтованих знань на необмеженій безлічі проблем у різних сферах людської життєдіяльності та забезпечення подальшої мобільності кваліфікації. На сучасному етапі розвитку людських ресурсів необхідно, щоб система професійної освіти забезпечувала майбутніх фахівців таким набором знань, умінь, навичок, компетентностей, який уможливить істотну зміну змісту своєї професійної діяльності.

Таким чином, реалізація виокремлених психолого-педагогічних аспектів формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців науково-методично забезпечує міжпредметні зв'язки, змістовно-логічну єдність різних спеціальних дисциплін; взаємозв'язок теоретичних курсів навчання та різних практикумів, видів виробничої практики та квазіпрофесійної діяльності. Розглянуті аспекти забезпечують освоєння студентами системи практичних технологій професійної діяльності: технології правового забезпечення життєдіяльності різноманітних підприємств, установ, організацій; технології інформаційного і телекомунікаційного забезпечення професійної діяльності; технології маркетингу і моніторингу.

Подальші дослідження вбачаємо у розвитку форм взаємодії університету та роботодавців з метою вдосконалення професійно-практичної компетентності майбутніх фахівців; розвитку самоосвітньої культури студентів у процесі оволодіння технологіями професійної діяльності; підготовці викладачів закладів вищої освіти до роботи з формування інтегративної компетентності майбутніх фахівців різних профілів підготовки.

Список літератури

1. Беньковська Н. Б. Міждисциплінарна інтеграція фахових дисциплін у процесі підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю. *Наука і освіта*. 2017. Вип. 5. С. 108–112.
2. Бірюк Л. Я., Пішун С. Г. Інтегративний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: педагогічні науки*. 2020. Вип. 1 (42). С. 19–28.
3. Гриценко І. Модель розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців у процесі проєктної діяльності. *Вісник Черкаського*

- національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 3. С. 141–148.
4. Інтегративний та компетентнісний підхід до викладання предметів. *Методичний альманах / За ред. С. О. Плясецької. Таврійськ, 2017. 109 с.*
  5. Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 420 с.
  6. Куліненко Л. Б. Інтегративна природа фахової компетентності педагогів в контексті модернізації змісту освіти. *Scientific community: interdisciplinary research. 2021. Вип. 72. С. 158–167.*
  7. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка. 2016. Вип. 11. С. 97–108.*
  8. Плачинда Т. Інтегративний підхід під час професійної підготовки майбутніх фахівців. *Людинознавчі студії. Педагогіка. 2016. Вип. 3. С. 190–198.*
  9. Akhmedova N. M. Social pedagogical opportunities for increasing the professional training of future teacher son the basis of an integration approach. *Central Asian Journal of Education. 2021. Vol. 6 (1). Article 4.*
  10. Bagry A. Forming of professional competence of future specialists of technical specialities on the basis of integrative approach. *Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences. 2020. Vol. 7. P. 166–172.*
  11. Kononenko I. Formation of professional competence of future specialists in philology during the end-to-end practice. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies. 2020. Vol. 11. P. 82–95.*
  12. Meshko H. M., Habrusieva N. V., Kryskov A. A. Research of professional responsibility of students of technical specialities by means of information and communication technologies. *Journal of Physics: Conference Series. 2021. Vol. 1840. doi:10.1088/1742-6596/1840/1/012058*
  13. Rodríguez-Gómez S., Garde-Sánchez R., Arco-Castro M. L., López-Pérez M. V. Does the use of social media tools in classrooms increase student commitment to corporate social responsibility? *Frontiers in Psychology. 2020. Vol. 11. P. 36–90.*
  14. Yakymovych T. D., Bilyk O. S., Kushpit U. V. Integrated approach to methods of preparation of teachers in conditions of mutual education. *Балкансконаучнообозрение. 2019. № 2 (4). С. 73–75.*

References

1. Benkovska N. B. Mizhdystsyplinarna intehratsiia fakhovykh dystsyplin u protsesi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnoho profilii [Interdisciplinary integration of professional disciplines in the process of training future sociologists]. *Nauka i osvita. 2017. Vyp. 5. pp. 108–112. (In Ukrainian).*

2. Biriuk L. Ya., Pishun S. H. *Intehratyvnyy pidkhid do profesiynoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoї osvity [An integrative approach to the training of future primary school teachers]. Visnyk Hlukhivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka: pedahohichni nauky. 2020. Vyp. 1 (42). pp. 19–28. (In Ukrainian).*
3. Hrytsenok I. *Model rozvytku pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi proiektnoi diialnosti [Model of development of entrepreneurial competence of future specialist in the process of project activity]. Visnyk Cherkaskoho natsionalnogo universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya: Pedahohichni nauky. 2021. Vyp. 3. pp. 141–148. (In Ukrainian).*
4. *Intehratyvnyi ta kompetentnisnyi pidkhid do vykladannia predmetiv. Metodychnyi almanakh [Integrative and competency based approach to teaching subjects. Methodical almanac] / Zared. S. O. Pliasetskoi. Tavriisk, 2017. 109 p. (In Ukrainian).*
5. Kozlovskiy Yu. M. *Intehratsiini protsesy v profesiinii osviti: metodolohiia, teoriia, metodyky: monohrafiia [Integration processes in vocational education: methodology, theory, techniques: monograph]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2018. 420 p. (In Ukrainian).*
6. Kulinenko L. B. *Intehratyvna pryroda fakhovoi kompetentnosti pedahohiv v konteksti modernizatsii zmistu osvity [The integrative nature of professional competence of teachers in the context of modernization of educational content]. Scientific community: interdisciplinary research. 2021. Vyp. 72. pp. 158–167. (In Ukrainian).*
7. Marushchak O. M. *Poniattia kompetentnosti u pedahohichnii diialnosti [The concept of competence in teaching]. Kreatyvna pedahohika. 2016. Vyp. 11. pp. 97–108. (In Ukrainian).*
8. Plachynda T. *Intehratyvnyi pidkhid pid chas profesiynoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [An integrative approach in the training of future professionals]. Liudynoznavchi studii. Pedahohika. 2016. Vyp. 3. pp. 190–198. (In Ukrainian).*
9. Akhmedova N. M. *Social pedagogical opportunities for increasing the professional training of future teachers on the basis of an integration approach. Central Asian Journal of Education. 2021. Vol. 6 (1). Article 4.*
10. Bagry A. *Forming of professional competence of future specialists of technical specialties on the basis of integrative approach. Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences. 2020. Vol. 7. P. 166–172.*
11. Kononenko I. *Formation of professional competence of future specialists in philology during the end-to-end practice. Professional Education: Methodology, Theory and Technologies. 2020. Vol. 11. P. 82–95.*
12. Meshko H. M., Habrusieva N. V., Kryskov A. A. *Research of professional responsibility of students of technical specialties by means of information*

and communication technologies. Journal of Physics: Conference Series. 2021. Vol. 1840. doi:10.1088/1742-6596/1840/1/012058

13. *Rodríguez-Gómez S., Garde-Sánchez R., Arco-Castro M. L., López-Pérez M. V. Does the use of social media tools in classrooms increase student commitment to corporate social responsibility? Frontiers in Psychology. 2020. Vol. 11. P. 36–90.*
14. *Yakymovych T. D., Bilyk O. S., Kushpit U. V. Integrated approach to methods of preparation of teachers in conditions of mutual education. Балканско научно обозрение. 2019. № 2 (4). С. 73–75.*

З РЕДАКЦІЙНОЇ ПОШТИ

УДК 656

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2021.02.123>

Наталія БЕМ,

Київ, Україна,

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-3610-7948>

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА ОБСЛУГОВУВАННЯ ПОВІТРЯНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті подано основні напрями інформаційної діяльності Державного підприємства обслуговування повітряного руху України, у першу чергу, організацію безпеки авіаваку. Надзвичайно важливо, щоб ті європейські положення та норми, які стосуються питань безпеки, були сприйняті співробітниками українських авіакомпаній, поділялися та підтримані ними, щоб з цими нормами могли ознайомитися усі пересічні громадяни України. Від інформованості кожного співробітника організації щодо можливих ризиків, пов'язаних з їхньою професійною діяльністю, щодо стратегії розвитку підприємства в напрямі впровадження інноваційних підходів в організацію власної діяльності та взаємодії з клієнтами безпосередньо залежить результат такої діяльності. Під цим кутом зору в статті розглянута робота пресцентру підприємства; проаналізовані пресрелізи керівництва «Украероруху»; рейтингові звіти про роботу аеропортів України, складені «Украерорухом».

Підвищення ефективності роботи авіакомпанії вимагає особливої уваги до процесів, що пов'язані з її інформаційної діяльністю. Такі важливі напрями

© Наталія Бем, 2022.

роботи, як активізація інноваційної діяльності, впровадження систем інформаційної безпеки, забезпечення напрямів роботи, що направлені на максимально повне задоволення потреб споживачів неухильно пов'язані з ефективністю інформаційної діяльності. Підприємство «Украероруху» зацікавлене в отриманні достовірної інформації як про стан самої компанії, авіаційної галузі взагалі, так і про найефективніші інструменти, що застосовуються передовими компаніями світу в напрямі безпеки авіаїруху. Офіційний сайт «Украероруху» визначає місію підприємства, яка полягає у забезпеченні якісного та безпечного аеронавігаційного обслуговування у повітряному просторі України та у повітряному просторі над відкритим морем, де відповідальність за обслуговування повітряного руху за міжнародними угодами покладена на Україну. При цьому враховуються наявні та очікувані потреби користувачів повітряного простору. На сайті компанії можна ознайомитися з усім комплексом заходів, спрямованих на покращення безпеки авіаїруху. До цього комплексу входять модернізаційні перетворення підприємства. Значні зусилля щодо інформування громадськості про заходи підприємства, спрямовані на розвиток безпеки авіаїруху, відіграє пресцентр. Серед його завдань: зв'язок з органами масової інформації, збір інформації з матеріалів преси, підготовка матеріалів для професійних сайтів, популяризація діяльності підприємства в напрямку європеїзації.

Імідж компанії розвивається. Упровадження фірмового стилю підприємства – важливий компонент інформаційно-комунікативної діяльності. «Безпека», «ефективність», «відповідальність» – ключові поняття для фахівців «Украероруху» за будь-яких умов. Імідж компанії зміцнюється, розвивається. У 2019 р. підприємство стало лідером за напрямом «моніторинг характеристик з безпеки польотів». Загалом провайдерів оцінювали за 17 компонентами безпеки польотів, серед яких процеси управління ризиками, доповіді з безпеки польотів, підготовка та навчання в сфері безпеки польотів.

Ключові слова: інформаційна діяльність, Украерорух, пресцентр

Natalia BEM,

Kyiv, Ukraine,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3610-7948>

INFORMATION ACTIVITY OF THE AIR TRAFFIC SERVICE OF UKRAINIAN STATE ENTERPRISE

Annotation. The article is devoted to the main direction of information activity of the Ukrainian State Air Traffic Services Enterprise – air traffic safety. From this point of view, the article considers the work of the press centre of the enterprise;

analysed press releases of UkSATSE management; rating reports on the work of Ukrainian airports prepared by UkSATSE. Important areas of work, such as the intensification of innovation, the introduction of information security systems, and providing areas of work aimed at the fullest satisfaction of consumer needs are inextricably linked with the effectiveness of information activities. UkSATSE is interested in obtaining reliable information about the state of the company, the aviation industry in general, and the most effective tools used by the world's leading companies in the field of air safety. The official website of UkSATSE defines the mission of the company, which is to provide quality and safe air navigation services in the airspace of Ukraine and in the airspace over the high seas, where the responsibility for air traffic services under international agreements rests with Ukraine. On the company's website, you can see the full range of measures aimed at improving air safety. The press centre is making significant efforts to inform the public about the company's activities aimed at developing air safety. Among its tasks: communication with the media, collecting information from the press, preparation of materials for professional sites, and promotion of the company in the direction of Europeanization / The company's image is developing. The introduction of the corporate identity of the enterprise is an important component of information and communication activities. «Safety», «efficiency», «responsibility» – key concepts for UkSATSE specialists under any conditions.

Keywords: information activity, Ukrainian State Air Traffic Services Enterprise, the press centre

У світовій авіації протягом останніх десятиліть відбуваються глобалізаційні процеси, спрямовані на оптимізацію управління авіаційним простором. Серед таких процесів є впровадження політики «відкритого неба». Розвиток авіаційної галузі неможливий без багатопланової інформаційної діяльності, що забезпечить збільшення конкуренції, а відтак здешевлення вартості послуг, поліпшення якості обслуговування, вплине на безпеку авіаваку.

Важливим учасником авіатранспортної галузі України є Державне підприємство обслуговування повітряного руху України, яке у сьогоднішніх реаліях є суб'єктом природних монополій на загальнодержавному ринку послуг з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден і згідно з Законом України «Про доступ до публічної інформації» є розпорядником публічної інформації щодо аеронавігаційного обслуговування польотів повітряних суден.

Проблеми розвитку інформаційного середовища, напрями інформаційної діяльності, використання інформаційних ресурсів, проблеми інформаційної безпеки висвітлені у працях таких науковців, як Ю. Бурило [Бурило, 2012], В. Іванова [Іванова, 2011], В. Копилов [Копылов, 2003], Б. Кормич [Кормич, 2003], А. Маслов [Маслов, 2012], О. Соснін [Соснін, 2003].

Окремі аспекти розвитку авіаційної галузі і, зокрема, культури безпеки авіації, порушували у своїх доробках такі автори, як О. Ареф'єва і А. Штангрет

[Ареф'єва, 2011], Волох О. О. і І. Геєць [Геєць, 2014; Геєць, 2017], Г. Суслowa [Суслowa, 2018], Ю. Фісун і Н. Табачук [Фісун, 2017].

Управління інформаційною діяльністю пов'язане не тільки з внутрішнім, але й із зовнішнім оточенням авіакомпанії. Проте часто внутрішні та зовнішні чинники значною мірою залежать один від одного, і компанія змушена враховувати таку взаємозалежність у своїй діяльності. Ці аспекти розглянути у статті Ю. Фісуна та Н. Табачука [Фісун, 2017].

У сучасних умовах розвитку авіації принципового значення набуває розвиток культури безпеки, формування якої безпосередньо пов'язане з інформаційною діяльністю підприємства. Це питання розглянуто Г. Суслowoю та Д. Бугайко, які під «культурою безпеки» розуміють ряд стійких цінностей і положень, що поділяються усіма співробітниками на всіх рівнях організації. Це рівень поінформованості кожного співробітника організації щодо можливих ризиків і загроз, пов'язаних з їхньою діяльністю [Суслowa, 2018].

Основні напрями інформаційної діяльності авіакомпанії та сучасні моделі управління таким видом діяльності розглянуті у дисертації П. Родіонова «Управління інформаційною діяльністю авіакомпанії» [Родіонов, 2015]. Автор роботи розробив систему управління інформаційною діяльністю авіакомпанії, що дозволяє підвищити ефективність управління за рахунок використання наявного потенціалу та забезпечити реалізацію поставленої мети, а відтак досягнути стабільної та ефективної роботи підприємства. Для оцінювання стану інформаційної діяльності автор розробив інтегральний показник, що враховує як якісну оцінку інформації, так і кількісні показники її оброблення.

Історія Державного підприємства обслуговування повітряного руху України починається з 24 грудня 1992 р. Украерорух є головним постачальником аеронавігаційних послуг в Україні, а його діяльність регулює Міністерство інфраструктури України. Основна місія підприємства, як зазначено на офіційному сайті Украероруху, полягає у забезпеченні якісного та безпечного аеронавігаційного обслуговування у повітряному просторі України та у повітряному просторі над відкритим морем, де відповідальність за обслуговування повітряного руху за міжнародними угодами покладена на Україну, з урахуванням наявних та очікуваних потреб користувачів повітряного простору та умов діяльності на ринку послуг авіаційного транспорту в Україні та в Європейському регіоні. Украерорух є основою національної аеронавігаційної системи та Об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху України (ОЦВС). Структура, завдання та порядок функціонування ОЦВС визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 1999 р. № 1281 [Про створення..., 1999].

Організація повітряного простору та потоків повітряного руху, радіотехнічне забезпечення, аварійне сповіщення, забезпечення користувачів аеронавігаційною інформацією – основні напрями роботи підприємства.

В інформаційній діяльності підприємства ключову роль відіграють питання, пов'язані з безпекою польотів. Під цим кутом зору здійснена спроба

проаналізувати напрями інформаційної діяльності, роботу пресцентру підприємства, зокрема прес-релізи керівництва Украероруху, рейтингові звіти про роботу аеропортів України, складені Украерорухом. Відкриті дані узагальнено з метою прогнозування можливостей удосконалення роботи аеропортів України, а також для надання матеріалів про фірму в каталогах і рекламних виданнях на європейському просторі.

Аналіз пресрелізів Украероруху, звітів, аналітичних матеріалів дозволяє розставити суттєві акценти в інформаційній діяльності підприємства, де на перший план виступає безпека польотів. Серед цих матеріалів: «Безпека польотів починається з професійної підготовки» [Безпека..., 2021], «Довгоочікуваний закон про землі оборони сприятиме підвищенню безпеки польотів» [Довгоочікуваний..., 2019], «EASA завершила сертифікаційні дії в рамках аудиту Украероруху на відповідність вимогам» [EASA..., 2018], «EASA сертифікувала Украерорух», «Євроконтроль починає аудит Украероруху» [EASA сертифікувала..., 2018], «Україна – за крок до технічної інтеграції у Спільну систему маршрутних зборів Євроконтролю» [Україна..., 2019], «Украерорух гарантує високий рівень безпеки повітряного руху під час проведення в Києві фінального матчу Ліги чемпіонів УЄФА» [Украерорух гарантує..., 2018.], «Украерорух – учасник проекту Євроконтролю із вдосконалення європейської системи професійного відбору авіадиспетчерів» [Украерорух – учасник..., 2018], «Украерорух увійшов до п'ятірки лідерів у Європі за оцінкою зрілості системи управління безпекою польотів» [Украерорух увійшов... 2018].

Підвищення ефективності роботи авіакомпанії вимагає особливої уваги до процесів, пов'язаних з її інформаційною діяльністю. Такі важливі напрями роботи, як активізація інноваційної діяльності, впровадження систем інформаційної безпеки, забезпечення напрямів роботи, спрямованих на максимально повне задоволення потреб споживачів, неухильно пов'язані з ефективністю інформаційної діяльності. Важливо розуміти, що інформаційна діяльність авіакомпанії – це сукупність дій, спрямованих на задоволення, з одного боку, його власних інформаційних потреб, а з іншого, - інформаційних потреб споживачів послуг, що надає авіакомпанія. Така діяльність здійснюється через вплив на економічну політику компанії, реалізацію маркетингової стратегії, розробку інформаційно-комунікаційних заходів. Напрями інформаційної діяльності формуються залежно від цілей компанії та обраних для досягнення визначених цілей інструментів. Ураховуючи тенденції розвитку авіації, інформаційна діяльність пов'язана з багатьма сферами роботи авіакомпанії.

Для успішного ведення бізнесу, вдосконалення безпеки авіаруху авіакомпанія має бути зацікавлена у отриманні достовірної інформації як про стан самої компанії, так і про стан галузі взагалі, про найуспішніші інструменти, що застосовуються передовими компаніями світу у своїй діяльності.

За дослідженням П. Родіонова, на інформаційну діяльність авіакомпаній впливають такі компоненти: інформаційний потенціал авіакомпанії,

інтелектуальний потенціал авіакомпанії, інформаційні технології авіакомпанії, інформаційні системи авіакомпанії, інформаційний продукт авіакомпанії, інформаційні ресурси авіакомпанії [Родіонов, 2015]. До матеріалізованих результатів інформаційної діяльності належать інформаційні продукти – це програмні продукти, бази і банки даних та інша інформація.

Створення інформаційного продукту всередині компанії – це розробка клієнтської бази даних, запровадження нових методів управління інформацією, інформаційна підтримка маркетингової діяльності. Утворення інформаційного продукту авіакомпанії відбувається переважно як відповідь на внутрішні потреби і з залученням сторонніх компаній, зокрема, для розробки програмного забезпечення.

До основних чинників, що впливають на інформаційну діяльність авіакомпанії, належать інновації, рівень освіти, рівень застосування інформаційних технологій. До інновацій входить частка у структурі економіки 3-го та 4-го технологічних укладів, фінансування науково-дослідних робіт, рівень впровадження інвестицій, науковий потенціал країни, кількість заявок на винаходи та корисні моделі, рівень розвитку технопарків, захищеність інтелектуальної власності. Рівень освіти пов'язаний з фінансуванням освіти, поширенням ІТ-технологій, рівнем освіти громадян, зв'язком освіти з компаніями-роботодавцями, попитом на висококваліфікованих фахівців, рівнем еміграції фахівців за кордон, доступністю вищої освіти. Отже, управління інформаційною діяльністю авіакомпанії є складним процесом, вивчення якого має стати важливим інструментом підвищення ефективності роботи авіакомпанії [Фісун, Табачук, 2017. С. 209–210].

На сайті компанії можна ознайомитися із детальною інформацією про заходи підприємства, спрямовані на поліпшення безпеки авіаперевезень [EASA завершила...2018; EASA сертифікувала... 2018; Україна – за крок... 2019; «Украерорух» дав...,2018].

Всі модернізаційні перетворення підприємства спрямовані на вдосконалення безпеки польотів та є важливим чинником, що безпосередньо впливає на інформаційну діяльність підприємства. Перетворення проводилися поетапно. Так, у 2010–2012 роках «SELEX Sistemi Integrati S.p.A», складова частина «Leonardo S.p.A», який на 30% належить Міністерству економіки і фінансів Італії, отримала підрядів Украероруху і ДП «Український авіаційний метеорологічний центр» на 31,75 млн євро. У листопаді 2018 р. підприємство за результатами тендерів замовило компанії «Leonardo S.p.A.» аеропортового обладнання на 2,10 млн. євро. [«Украерорух» дав...2018]. 30 травня 2019 р. «Украерорух» підписав контракт на постачання сучасного обладнання для 12 приймально-передавальних радіоцентрів з функцією VoIP на території України.

В інформаційній діяльності підприємства провідну роль відіграє пресцентр. До головних його завдань належить зв'язок з органами масової інформації, збір, обробка інформації з матеріалів преси, підготовка повідомлень для

професійних сайтів, популяризація діяльності підприємства в напрямі європеїзації.

Серед напрямів діяльності пресцентру підприємства: підготовка документів і повідомлень для ЗМІ, брифінгів та пресконференцій та пресрелізів; оперативне розповсюдження в ЗМІ офіційних повідомлень на сайті підприємства та на офіційних сторінках в мережах «Інстаграм» та «Фейсбук»; ведення офіційного сайту своєї компанії, підтримка інтерактивних сервісів, інформаційне листування з відвідувачами сайту; відстеження і контроль за будь-якими видами інформації і згадок про компанію та її керівництво в інтернет-джерелах усіх типів (офіційні ЗМІ і неформальні комунікаційні ресурси); проведення пресконференцій, брифінгів, інформаційних зустрічей журналістів (на сайті є окремий підрозділ, де зафіксовані зустрічі на засіданнях Розширеного комітету Євроконтролю з питань маршрутних зборів (CRCO), інтерв'ю тощо); участь у підготовці та проведенні офіційних візитів і робочих поїздок керівництва своєї фірми у країні і за кордон з метою їх висвітлення в ЗМІ; підготовка та передача ЗМІ теле-, фото- і аудіоматеріалів, пов'язаних з діяльністю компанії; створення і розвиток внутрішнього WEB-сайту, створення інформаційних ресурсів.

Цим завданням сприяє розподіл інформації на офіційному WEB-сайті Украероруху за окремими рубриками.

На офіційному сайті Державного підприємства «Украерорух» у рубриці «Новини» публікується вся інформація, пов'язана з підприємством. Найпершою новиною стала інформація від 27 вересня 2005 р. про Підписання Грантової Угоди між Урядом Сполучених Штатів Америки та Урядом України, яка стосувалася технічної допомоги Україні стосовно безпеки польотів за рахунок коштів США у розмірі 625 тис. дол. США [Підписано...2005].

Останнім часом сайт компанії активно наповнюється матеріалами, оприлюднюється актуальна інформація про те, що відбувається в організації та в повітряному просторі України загалом. У рубриці «У дзеркалі ЗМІ» публікуються статті, інтерв'ю, відеосюжети, теленовини. Рубрика наповнюється матеріалами з 2005 р. Зокрема, серед останніх аналітичних статей: «Про мільярдні борги МАУ і Росії, захоплення обладнання в Криму та економіку повітряного транзиту над Україною» [Про мільярдні..., 2019]; «Украерорух потрапив у топ європейських провайдерів» [Украерорух потрапив..., 2019]; Плата за небо. Скільки коштує проліт над Україною. Ліга. Новини. 13.11.2019 [Плата..., 2019]; Украинское небо: как разделено и управляется воздушное пространство над страной [Украинское..., 2019]; «Вартість аеронавігації: за що і як платять авіакомпанії в Україні?» [Вартість..., 2020].

«Украерорух» – державне підприємство, що відповідає за аеронавігаційне обслуговування в повітряному просторі України та над частиною Чорного моря. Ця діяльність суворо регламентується як національними документами, так і міжнародними зобов'язаннями України перед організаціями, що опікуються польотами у світовому повітряному просторі – ICAO (Міжнародна організація цивільної авіації) та Eurocontrol (Європейська організація з

безпеки аеронавігації). Проте про безпеку виконання польотів над територією країни як українськими, так і іноземними авіакомпаніями повинен дбати саме «Украерорух». Так, у матеріалі за 26 грудня 2019 р. констатовалося, що кількість польотів за останні 5 років суттєво скоротилася через окупацію Кримського півострова і частини Донбасу. Підприємство судиться з РФ за майно, втрачене в Криму і на Донбасі, а з авіакомпанією МАУ – за борги, пов'язані з наданням аеронавігаційних послуг. Мова йде про значні суми – близькі до 1 млрд. грн. [Про мільярди..., 2019].

Одним із ключових напрямів інформаційної діяльності Украероруху є інформування фахівців галузі та громадськості про виконання основних завдань своєї діяльності, спрямованих на вдосконалення систем управління повітряним рухом. До прикладу повідомлялося, що 4-5 травня 2020 р. відбулися льотні перевірки нової автоматизованої системи керування повітряним рухом, встановленої у Львівському регіональному структурному підрозділі, яку «Украерорух» готував сертифікувати. 6 травня 2020 р. була розміщена інформація про проведення льотної перевірки. Обльоти виконував літак-лабораторія авіакомпанії «Украерорух», яка входить до структури підприємства, для перевірки було залучено ще й літак авіакомпанії «Елерон».

Завдяки злагодженій роботі авіадиспетчерів та інженерів Львівського підрозділу, а також екіпажів обох авіакомпаній, льотна перевірка була виконана у повному обсязі згідно із затвердженою програмою. Повідомлялося, що встановлена у Львові автоматизована система керування повітряним рухом уможливить, зокрема, впровадження регіонального повітряного простору вільних маршрутів (Free Routes Airspace) між суміжними центрами організації повітряного руху країн-сусідів.

За даними Центру транспортних стратегій, восени 2019 р. підприємство «Украерорух» успішно завершило приймальні випробування нової автоматизованої системи керування повітряним рухом у Львівському регіональному структурному підрозділі. Система забезпечить можливість впровадження регіонального повітряного простору вільних маршрутів (FRA) між суміжними центрами організації повітряного руху та в подальшому забезпечить 5 миль горизонтального ешалонування. У ході приймальних випробувань, крім усього іншого, був перевірений обмін польотними даними між автоматизованою системою і системою планування аеропорту Львів, що важливо для більш якісної взаємодії між «Украерорухом» та службами аеропорту. Авіадиспетчери пройшли необхідну підготовку на диспетчерському тренажері, який було введено в експлуатацію у листопаді 2019 р. [«Украерорух» провело..., 2020]. Така інформація регулярно розміщується на сайті Центру транспортних стратегій.

Основним європейським інструментом планування та координації заходів у повітряному просторі є проєкт впровадження Єдиного європейського неба (ESSIP). Цей документ забезпечує комплексний погляд на наміри та стан виконання окремих уніфікованих для всієї європейської спільноти цілей

та є механізмом для планування, моніторингу, звітування та періодичного оновлення, який має вже понад двадцятирічний досвід використання. Складником цього документа є впровадження Єдиного європейського неба в Україні (LSSIP), який є переліком задекларованих зобов'язань національних цивільних та військових уповноважених авіаційних органів, провайдерів аеронавігаційного обслуговування та експлуатантів аеропортів щодо впровадження Європейського плану організації повітряного руху (Eurocontrol ATM Master Plan), та, по суті, є стратегічним планом розвитку аеронавігаційної системи України.

Україна з 2004 р. є повноцінним членом «Євроконтролю» – європейської організації з безпеки аеронавігації, що координує та планує управління повітряним рухом в Європі. Оскільки аеронавігаційна система України є частиною загальноєвропейської, то Украерорух застосовує європейські правила та норми в усіх напрямках основної діяльності. Підтвердженням дотримання цих правил є, зокрема, сертифікат від Агентства Європейського Союзу з безпеки польотів (EASA) про відповідність функціонування провайдера і сервісів, що надаються, стандартам Євросоюзу [Відкрити..., 2021]. Відповідно, програма «Єдине європейське небо» «Євроконтролю» поширюється і на Україну [Державне...]. Безпосередньо впровадженням цієї програми займається «Украерорух».

Важливим напрямом інформаційної підтримки професійної діяльності підприємства є стан виконання Європейського плану вдосконалення маршрутів Україною. Складник плану – впровадження повітряного простору вільних маршрутів (FRA) у різних регіонах України, що є важливим компонентом системної роботи з удосконалення організації повітряного простору на забезпечення вимог національної безпеки та оборони держави. Це питання регулярно коментується у рубриці «Новини Украероруху». Насамперед, цілодобовий регіональний FRA було запроваджено у межах районів відповідальності Львівського, Київського та Дніпровського центрів ОрПР, а з 2 грудня 2021 р. – у районі відповідальності Одеського центру організації повітряного руху (ОрПР), разом з повітряним простором над відкритим морем Сімферопольського району [Украерорух впровадив..., 2021].

Інформування громадськості про реальні кроки підприємства, спрямовані на інтеграцію у європейський простір – важлива складова інформаційної діяльності. Таке інформування здійснюється за допомогою пресконференцій, пресрелізів, публікацій у ЗМІ.

Зокрема, у пресрелізі від 27 листопада 2019 р. «Україна – за крок до технічної інтеграції у Спільну систему маршрутних зборів Євроконтролю» повідомлялося про участь Украероруху у засіданні Розширеного комітету Євроконтролю з питань маршрутних зборів (CRCO), що відбулося у Брюсселі. У документі наголошувалося: «Вже сьогодні очевидним є те, що процес технічної інтеграції України до Спільної системи маршрутних зборів

Євроконтролю є незворотнім і свідчить про євроінтеграційний вектор розвитку національної авіації» [Україна – за..., 2019].

Національна авіація обрала євроінтеграційний вектор розвитку і робить все можливе, щоб долучитися до всіх спільних заходів. Усі основні проблеми, пов'язані із євроінтеграційним вектором, виносилися і виносяться на обговорення з громадськістю. Серед таких матеріалів: «Європеїзація авіапростору України: переваги і проблеми, пов'язані з підписанням угоди про спільний авіаційний простір» [Європеїзація...2020]. Дотримання євроінтеграційних принципів – в центрі уваги підприємства і у 2021 р. Керівник «Украероруху» А.Ярмак на Міжнародному форумі інфраструктури і транспорту Mintrans 18 листопада 2021 р. наголосив: «В аеронавігаційній галузі Україна імплементує основні європейські принципи, які дозволяють бути транспарентним партнером та учасником європейського авіаційного ринку. Техінтеграція має переваги абсолютно для всіх учасників авіаційного ринку» [Відбувся..., 2021]. Основні теми форуму, що став платформою для об'єднання учасників усієї транспортної галузі, висвітлювалися на сайті підприємства.

Україна як держава, що обрала своїм курсом європейську інтеграцію, та держава-член Євроконтролю, пройшла шлях сертифікації аналогічно до провідних країн Євросоюзу і вкотре довела свою спроможність бути повноцінним гравцем у конкурентному європейському середовищі. Важливо зазначити, що підприємство отримало сертифікат на здійснення аеронавігаційного обслуговування ще у 2008 р. Процедура сертифікації Украероруху відповідно до національних вимог, сумісних із вимогами Європейського Союзу, дає правову та фінансову захищеність головного українського провайдера в реалізації важливих пан'європейських проектів, зокрема – «Єдиного європейського неба», а також підтверджує високий рівень розвитку національної аеронавігаційної системи та професійність фахівців Украероруху, відповідальних за безпеку польотів та організацію обслуговування повітряного руху не тільки у повітряному просторі України, а й у міжнародному повітряному просторі над акваторією Чорного моря (відповідно до міжнародних аеронавігаційних угод, затверджених у 1996 р. Радою Міжнародної організації цивільної авіації – ICAO) [Украерорух отримав..., 2018].

Державна авіаційна служба України впроваджує оновлені стандарти ICAO.

19 грудня 2019 р. в приміщенні навчально-сертифікаційного центру Украероруху проведено щорічні методичні заняття з представниками Державіаслужби, Украероруху, експлуатантів аеродромів, аеропортів, авіакомпаній та постачальники геопросторових даних з питань досягнення однаковості в інформуванні користувачів повітряного простору аеронавігаційною інформацією.

Питання, що розглядалися під час проведення методичних занять, базувалися на вимогах Авіаційних правил України «Обслуговування аеронавігаційною інформацією», імплементація яких пов'язана зі змінами

у стандартах та рекомендованій практиці ICAO, а саме, у Додатку 15 «Aeronautical Information Services» [Продукти...].

У рамках проведення методичних занять учасники були поінформовані про вимоги щодо впровадження Глобального формату звітності/Global Reporting Format (GRF). Методичні заняття уможливили розширити знання експлуатантів повітряного простору щодо впровадження, застосування та дотримання вимог ICAO при інформаційному забезпеченні, а також сприяли обміну досвідом між учасниками занять. Такі заняття дали змогу зробити крок вперед у сенсі розуміння розвитку та оптимізації надання аеронавігаційних даних та аеронавігаційної інформації.

Украерорух здійснює збір, опрацювання й аналіз інформації про свою діяльність для ЗМІ. Зокрема, до електронного науково-практичного журналу «Інфраструктура ринку» регулярно подаються звіти про кількість виконаних міжнародних комерційних рейсів українськими авіакомпаніями, коментуються дії, спрямовані на розвиток аеропортових комплексів, на утримання та збільшення пасажиропотоку. Як приклад, повідомлялося, що у листопаді 2021 р. у повітряному просторі України було виконано 19 942 рейси, що становить 87,2% від обсягів аналогічного періоду 2019 р., з них українські авіакомпанії виконали 5 926 польотів (на 22,8% менше порівняно з листопадом докризового 2019 р). Усі рейси Украерорух забезпечив аеронавігаційним обслуговуванням [Авіатрафік..., 2021].

Єдині правила в сфері безпеки польотів є однією з вимог для формування спільного авіаційного простору між Україною та ЄС. Ця позиція передбачена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. До провідних вимог програми «Спільне європейське небо» належить управління безпекою польотів за найвищими стандартами. Підприємство «Украерорух» не тільки функціонує відповідно до європейських вимог, а й бере участь у рейтингових оцінюваннях таких систем. Так, за даними Міністерства інфраструктури, Державне підприємство обслуговування повітряного руху України у 2019 р. увійшло до групи з 27 країн із найкращою системою управління безпекою польотів. Аудит проводили в рамках спільного проєкту Євроконтролю та CANSO. Інформація про аудит підприємства була оприлюднена не тільки на сайті Міністерства інфраструктури України, а й у ЗМІ. Це досягнення, зокрема, висвітлювалося на сторінках журналу «Бізнес» [Європеїзація..., 2019]. Високий рейтинг Украероруху – це суттєвий факт у рекламному супроводі діяльності підприємства. Адже якісна система управління безпекою польотів Украероруху є гарантією надання ефективного та безпечного аеронавігаційного обслуговування в повітряному просторі України.

Важливо відзначити, що у 2019 р. підприємство стало лідером за напрямом «моніторинг характеристик з безпеки польотів». Загалом провайдерів оцінювали за 17 компонентами безпеки польотів, серед яких процеси управління ризиками, доповіді з безпеки польотів, підготовка та навчання в сфері безпеки польотів [Украерорух потрапив..., 2019].

Розробка й упровадження фірмового стилю підприємства – важливий компонент інформаційно-комунікативної діяльності. «Безпека», «ефективність», «відповідальність» – ключові поняття для фахівців Украероруху за будь-яких умов. Імідж компанії зміцнюється, розвивається. Підприємство має свій слоган, логотип, свій сайт, сторінки в інстаграмі та фейсбуці, які є чи не найважливішими засобами демонстрації та сприйняття стилю та іміджу організації у сучасному світі.

Актуальним напрямом діяльності є аналіз і прогнозування можливостей удосконалення роботи авіаційних підприємств України. Зокрема, підприємство «Украерорух» брало участь у створенні двох важливих документів: «Концепція розвитку системи регулювання авіаційної діяльності у сфері створення та використання малих повітряних суден» [Про затвердження Концепції...,2004]; «Концепція Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року» [Про схвалення...,2013].

Таким чином, інформаційна діяльність Державного підприємства обслуговування повітряного руху України перебуває в процесі постійного розвитку, пов'язаного з нагромадженням, збиранням, обробленням інформації та виведенням її у світ задля інформування людства про аеронавігаційне обслуговування у повітряному просторі України та інших держав. Ефективна інформаційна діяльність Украероруху безпосередньо впливає на виконання стратегії розвитку підприємства, на всі види професійної діяльності співробітників, сприяє активізації інновацій на зразок європейських, впровадження систем інформаційної безпеки, розгортання напрямів роботи, спрямованих на максимальню повне задоволення потреб споживачів.

Список літератури

1. Про створення об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 1999 р. № 1281. URL: https://uksatse.ua/doc/ans_decree_1281.pdf
2. Про затвердження Концепції розвитку системи регулювання авіаційної діяльності у сфері створення та використання малих повітряних суден: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2004 р. № 234-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2004-%D1%80>
3. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 944. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2013-%D0%BF>
4. Громадська організація «Європа без бар'єрів». Офіційний сайт: URL: https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/PRINTukr_zvit_The-Eastern-Partnership-Air-Transport-Vector_EWB.pdf

5. Державне підприємство обслуговування повітряного руху України. Офіційний сайт: URL: <http://uksatse.ua/>
6. Авіатрафік в українському небі поступово відновлюється: у листопаді – 87% від докризового рівня. 2021.URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247>
7. Ареф'єва О. В., Штангрет А. М. Сучасний стан та ключові загрози для розвитку підприємств авіаційної галузі в Україні. Проблеми системного підходу в економіці.2011.№ 1:URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_1/index.html)
8. Бурило Ю. П. Інформаційна сфера як сфера господарювання: теоретико-правовий аспект.Правова інформатика. 2012. № 4. С. 18–28. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2012_4_6
9. Вартість аеронавігації: за що і як платять авіакомпанії в Україні? Avianews.com.06.02.2020. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248&id=65>
10. Відкрити небо: нові можливості та перспективи для України. 03.09.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=737>
11. Відбувся Міжнародний форум інфраструктури і транспорту Mintrans. 18.11. 2021.URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=756>
12. Військовослужбовці Украероруху отримали відзнаки Міністерства Оборони України та Головнокомандувача Збройних Сил України. 6.12.2021. <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247>
13. Геєць І. О., Волох О. О. Європеїзація авіапростору України та підписання угоди про спільний авіаційний простір. Стратегія розвитку соціально-економічного розвитку України. 2014. № 1. С. 119–128. URL:<https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/35451/1/>
14. Геєць І. О. Формування соконкурентної стратегії розвитку регіональних аеропортів та хабів. Проблеми системного підходу в економіці. Вип.1(57). 2017. С.64–71. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_57_2017_ukr/11.pdf
15. Державна авіаційна служба України впроваджує оновлені стандарти ICAO. Державна авіаційна служба України. URL: <https://avia.gov.ua/derzhavna-aviatsijna-sluzhba-ukrayini-vprovadzhuje-onovleni-standarti-icao/>
16. Довгоочікуваний закон про землі оборони сприятиме підвищенню безпеки польотів. Пресреліз А. Ярмака від 15.11.2019.URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=171>
17. EASA завершила сертифікаційні дії в рамках аудиту Украероруху на відповідність вимогам ЄС. Пресреліз: Д. Бабеїчука від 16.11.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=168>
18. EASASертифікувала Украерорух.Пресреліз:Д.Бабеїчука від 17.12.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=169>

19. Європеїзація авіапростору України: переваги і проблеми, пов'язані з підписанням угоди про спільний авіаційний простір. URL: eu.prostir.ua/files/.../2811ukrfinal.pdf
20. Іванова В. В. Інформаційне забезпечення економіки, заснованої на знаннях: монографія. Київ: Логос, 2011. 277 с.
21. Обслуговування повітряного руху: основні напрями діяльності, 2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=309>
22. Копылов В. А. Информационное право : вопросы теории и практики. Москва: Юрист, 2003. 472 с.
23. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України. Одеса: Юридична література, 2003. 472 с.
24. Маслов А. О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення: монографія Київ: АграрМедіаГруп, 2012. 431 с.
25. Обсяг наданих Украерорухом аеронавігаційних послуг у 2018 році збільшився на 18,5%. Пресреліз від 12.02.2019. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=170>
26. Овсак О. П. Україна на шляху лібералізації авіаційного простору. Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал 2020. №40. С. 3–13. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/40_2020_ukr/40_2020.pdf
27. Підписано Грантову Угоду між Урядом Сполучених Штатів Америки та Урядом України. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=6>
28. Плата за небо. Скільки коштує проліт над Україною. 13.11.2019. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248&id=57>
29. Про мільярдні борги МАУ і Росії, захоплення обладнання в Криму і економіку повітряного транзиту над Україною. Інтерв'ю з головою Украероруху: у дзеркалі ЗМІ. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248&id=62>
30. Родіонов П. Ю. Управління інформаційною діяльністю авіакомпанії: дис. канд. економ. наук: 08.00.04. Київ, 2015. 209 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/14399/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>
31. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України.–Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 572 с.
32. Сулова Г. А., Бугайко Д. О. Нові стратегії по безпеці цивільної авіації. Цивільна авіація України XXI століття. Матеріали науково-практичної конференції. Київ: НАУ, 2018. с. 11-13.
33. Угода між Європейським Союзом і його державами-членами й Україною про спільний авіаційний простір. URL: <http://avia.gov.ua/documents/>

- Miznarodnadiyalnist/Evropejska%20integracija/24215.htmlКиїв: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 572 с.
34. Украинское небо: как разделено и управляется воздушное пространство над страной. Avianews.com. 25.11.2019. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248>
  35. Україна – за крок до технічної інтеграції у Спільну систему маршрутних зборів Євроконтролю. Пресреліз: А. Ярмака від 27.11.2019. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=172>
  36. Украерорух гарантує високий рівень безпеки повітряного руху під час проведення в Києві фінального матчу Ліги чемпіонів УЄФА. Пресреліз від 21.05.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=163>
  37. Украерорух впровадив повітряний простір вільних маршрутів (FRA) у районі відповідальності Одеського центру організації повітряного руху. 2.12.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247>
  38. «Украерорух» дав італійському виробнику 2,1 мільйона євро на аеропортове обладнання. URL: <http://nashigroshi.org/2018/12/07/ukraerorukh-dav-italiys-komu-vyrobnyku-2-1-mil-yona-ievro-na-aeroportove-obladnannia/>
  39. Украерорух отримав сертифікат на здійснення аеронавігаційного обслуговування. Пресреліз від 01.07.2008. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=42>
  40. «Украерорух» провів випробування нової системи управління повітряним рухом. 08.04.2020. URL: https://cfts.org.ua/news/2020/04/08/ukraerorukh_provel_ispytaniya_novoy_sistemy_upravleniya_vozdushnym_dvizheniem_58209
  41. Украерорух потрапив у топ європейських провайдерів. URL: <https://business.ua/news/8281-ukraerorukh-potrapiv-v-top-evropejskikh-provajderiv>
  42. Украерорух скоротив збитки за I півріччя у понад 3 рази. 27.09.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&st=10>
  43. Украерорух – учасник проекту Євроконтролю із вдосконалення європейської системи професійного відбору авіадиспетчерів. Пресреліз від 12.03.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=161>
  44. Украерорух увійшов до п'ятірки лідерів у Європі за оцінкою зрілості системи управління безпекою польотів. Пресреліз Д. Бабейчука від 23.01.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=158>
  45. Уряд затвердив фінансовий план Украероруху на 2022 рік. 4.11.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=749>
  46. Фісун Ю. В., Табачук Н. О. Тенденції розвитку авіатранспортної галузі України. Інфраструктура ринку. Економіка та управління

підприємствами. 2017. №14. С. 208-214. URL:http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/38.pdf

References

1. Pro stvorennia obiednanoi tsyvilno-viiskovoi systemy orhanizatsii povitrianoho rukhu Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 lypnia 1999 r. № 1281. URL: https://uksatse.ua/doc/ans_decree_1281.pdf (In Ukrainian)
2. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku systemy rehuliuвання aviatsiinoi diialnosti u sferi stvorennia ta vykorystannia malykh povitrianykh suden: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2004 r. № 234-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2004-%D1%80> (In Ukrainian)
3. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku aeroportiv na period do 2023 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 zhovtnia 2013 r. № 944. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2013-%D0%BF> (In Ukrainian)
4. Hromadska orhanizatsiia «Ievropa bez barieriv». Ofitsiynyi sait: URL: https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/PRINT_ukr_zvit_The-Eastern-Partnership-Air-Transport-Vector_EWB.pdf (In Ukrainian)
5. Derzhavne pidpriemstvo obsluhovuvannia povitrianoho rukhu Ukrainy. Ofitsiynyi sait: URL: <http://uksatse.ua/> (In Ukrainian)
6. Aviatrafik v ukrainskomu nebi postupovo vidnovliuietsia: u lystopadi – 87% vid dokryzovoho rivnia. 2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247> (In Ukrainian)
7. Arefieva O. V., Shtanhret A. M. Suchasnyi stan ta kliuchovi zahrozy dlia rozvytku pidpriemstv aviatsiinoi haluzi v Ukraini. Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi. 2011. № 1: URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_1/index.html (In Ukrainian)
8. Burylo Yu. P. Informatsiina sfera yak sfera hospodariuvannia: teoretyko-pravovyi aspekt. Pravova informatyka. 2012. № 4. S. 18–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2012_4_6 (In Ukrainian)
9. Vartist aeronavhatsii: za shcho i yak platiat aviakompanii v Ukraini? Avianews.com. 06.02.2020. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248&id=65> (In Ukrainian)
10. Vidkryty nebo: novi mozhlyvosti ta perspektyvy dlia Ukrainy. 03.09.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=737> (In Ukrainian)
11. Vidbuvsia Mizhnarodnyi forum infrastruktury i transportu Mintrans. 18.11. 2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=756> (In Ukrainian)

12. Viiskovosluzhbovtsi Ukraerorukhu otrymaly vidznaky Ministerstva Oborony Ukrainy ta Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy. 6.12.2021. <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247> (In Ukrainian)
13. Heiets I. O., Volokh O. O. Yevropeizatsiia aviaprostoru Ukrainy ta pidpysannia uhody pro spilnyi aviatsiinyi prostir. *Stratehiia rozvytku sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*. 2014. № 1. S. 119–128. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/35451/1/> (In Ukrainian)
14. Heiets I. O. Formuvannia sokonkurentnoi stratehii rozvytku rehionalnykh aeroportiv ta khabiv. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. Vyp. 1(57). 2017. S.64–71. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_57_2017_ukr/11.pdf (In Ukrainian)
15. Derzhavna aviatsiina sluzhba Ukrainy vprovadzhuie onovleni standarty ICAO. *Derzhavna aviatsiina sluzhba Ukrainy*. URL: <https://avia.gov.ua/derzhavna-aviatsijna-sluzhba-ukrayini-vprovadzhuye-onovleni-standarti-icao/> (In Ukrainian)
16. Dovhoochikuvanyi zakon pro zemli oborony spryiatyme pidvyshchenniu bezpeky polotiv. *Presreliz A. Yarmaka vid 15.11.2019*. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=171> (In Ukrainian)
17. EASA zavershyla sertyfikatsiini dii v ramkakh audytu Ukraerorukhu na vidpovidnist vymoham YeS. *Presreliz: D. Babeichuka vid 16.11.2018*. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=168> (In Ukrainian)
18. EASA sertyfikovala Ukraerorukh. *Presreliz: D. Babeichuka vid 17.12.2018*. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=169> (In Ukrainian)
19. Ievropeizatsiia aviaprostoru Ukrainy: perevahy i problemy, poviazani z pidpysanniam uhody pro spilnyi aviatsiinyi prostir. URL: eu.prostir.ua/files/.../2811ukrfinal.pdf (In Ukrainian)
20. Ivanova V. V. *Informatsiine zabezpechennia ekonomiky, zasnovanoi na znanniakh: monohrafiia*. Kyiv: Lohos, 2011. 277 s. (In Ukrainian)
21. *Obsluhovuvannia povitrianoho rukhu: osnovni napriamy diialnosti, 2021*. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=309> (In Ukrainian)
22. Корылов V. A. *Ynformatsyonnoe pravo : voprosy teoryy y praktyky*. Moskva: Yuryst, 2003. 472 s. (In Russian)
23. Kormych B. A. *Orhanizatsiino-pravovi zasady polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy*. Odesa: Yurydychna literatura, 2003. 472 s. (In Ukrainian)
24. Maslov A. O. *Informatsiina ekonomika: stanovlennia, struktura ta teoretychne osmyslennia: monohrafiia*. Kyiv: Ahrar Media Hrup, 2012. 431 s. (In Ukrainian)
25. *Obsiah nadanykh Ukraerorukhom aeronavhatsiinykh posluh u 2018 rotsi zbilshyvsia na 18,5%*. *Presreliz vid 12.02.2019*. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=170> (In Ukrainian)
26. Ovsak O. P. *Ukraina na shliakhu liberalizatsii aviatsiinoho prostoru. Infrastruktura rynku. Elektronnyi naukovo-praktychnyi zhurnal 2020. №40*.

- S. 3–13. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/40_2020_ukr/40_2020.pdf (In Ukrainian)
27. Pidpysano Hrantovu Uhodu mizh Uriadom Spoluchenykh Shtativ Ameryky ta Uriadom Ukrainy. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=6> (In Ukrainian)
28. Plata za nebo. Skilky koshtuie prolit nad Ukrainoiu. 13.11.2019. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248&id=57> (In Ukrainian)
29. Pro miliardni borhy MAU i Rosii, zakhoplennia obladnannia v Krymu i ekonomiku povitrianoho tranzytu nad Ukrainoiu. Interviu z holovoiu Ukraerorukhu: u dzerkali ZMI. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248&id=62> (In Ukrainian)
30. Rodionov P. Yu. Upravlinnia informatsiinoiu diialnistiu aviakompanii: dys. kand. ekonom. nauk: 08.00.04. Kyiv, 2015. 209 s. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/14399/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf> (In Ukrainian)
31. Sosnin O. V. Problemy derzhavnoho upravlinnia systemoiu natsionalnykh informatsiinykh resursiv z naukovoho potentsialu Ukrainy.– Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2003. 572 s. (In Ukrainian)
32. Suslova H. A., Buhaiko D. O. Novi stratehii po bezpetsi tsyvilnoi aviatsii. Tsyvilna aviatsiia Ukrainy KhKhl stolittia. Materialy nauково-praktychnoi konferentsii. Kyiv: NAU, 2018. s.11-13. (In Ukrainian)
33. Uhoda mizh Yevropeiskym Soiuzom i yoho derzhavamy-chlenamy y Ukrainoiu pro spilnyi aviatsiinyi prostir. URL: <http://avia.gov.ua/documents/Miznarodnadiyalnist/levropejska%20integracija/24215.html> (In Ukrainian)
34. Ukraynskoe nebo: kak razdeleno y upravliaetsia vozdušnoe prostranstvo nad stranoi. Avianews.com. 25.11.2019. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=248> (In Russian)
35. Ukraina – za krok do tekhnichnoi intehtratsii u Spilnu systemu marshrutnykh zboriv Yevrokontroliu. Presreliz: A. Yarmaka vid 27.11.2019. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=172> (In Ukrainian)
36. Ukraerorukh harantuie vysokyi riven bezpeky povitrianoho rukhu pid chas provedennia v Kyievi finalnogo matchu Lihy chempioniv UleFA. Presreliz vid 21.05.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=163> (In Ukrainian)
37. Ukraerorukh vprovadyv povitrianyi prostir vilnykh marshrutiv (FRA) u raioni vidpovidalnosti Odeskoho tsentru orhanizatsii povitrianoho rukhu. 2.12.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247> (In Ukrainian)
38. «Ukraerorukh» dav italiiskomu vyrobnyku 2,1 miliona yevro na aeroportove obladnannia. URL: <http://nashigroshi.org/2018/12/07/ukraerorukh-dav-italiys-komu-vyrobnyku-2-1-mil-yona-ievro-na-aeroportove-obladnannia/> (In Ukrainian)

39. *Ukraerorukh otrymav sertyfikat na zdiisnennia aeronavhatsiinoho obsluhovuvannia. Presreliz vid 01.07.2008. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=42>*
40. *«Ukraerorukh» provel uspytanyia novoi systemy upravleniia vozдушnym dvizheniem. 8.04.2020. URL: https://cfts.org.ua/news/2020/04/08/ukraerorukh_provel_ispytaniya_novoy_sistemy_upravleniia_vozдушnym_dvizheniem_58209 (In Russian)*
41. *Ukraerorukh potrapyv u top yevropeiskykh provajderiv. URL: <https://business.ua/news/8281-ukraerorukh-potrapiv-v-top-evropejskikh-provajderiv> (In Ukrainian)*
42. *Ukraerorukh skorotyv zbytky za I pivrichchia u ponad 3 razy. 27.09.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&st=10> (In Ukrainian)*
43. *Ukraerorukh – uchasnyk proektu Yevrokontroliu iz vdoskonalennia yevropeiskoi systemy profesiinoho vidboru aviadyspetcheriv. Presreliz vid 12.03.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=161> (In Ukrainian)*
44. *Ukraerorukh uviishov do piatirky lideriv u Yevropi za otsinkoiu zrilosti systemy upravlinnia bezpekoiu polotiv. Presreliz D. Babeichuka vid 23.01.2018. URL: <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=314&id=158> (In Ukrainian)*
45. *Uriad zatverdyv finansovyi plan Ukraerorukhu na 2022 rik. 4.11.2021. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=749> (In Ukrainian)*
46. *Fisun Yu. V., Tabachuk N. O. Tendentsii rozvytku aviatransportnoi haluzi Ukrainy. Infrastruktura rynku. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. 2017. №14. S. 208-214. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/38.pdf (In Ukrainian)*

Наукове періодичне видання

**ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
ІСТОРІЯ
ТА ПЕДАГОГІКА**

Науковий журнал

Випуск 2 (02)
2021

Відповідальний за випуск *О. Гомотюк*
Редактори-коректори *Л. Біловус, О. Кричківська*
Комп'ютерна верстка *О. Слимак*
Дизайн обкладинки *М. Юрків*

*Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат,
цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.
Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та
матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковими.*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК No 7284 від 18.03.2021 р.

Підписано до друку 20.12. 2021. Формат 70x100 1/16.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 12,4. Умовн.-друк. арк. 11,6.
Тираж 100. Замовлення № P001-01-21.

Віддруковано у ЗУНУ
(Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»)
46009 м.Тернопіль, вул. Бережанська, 2
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua